313.708 OSZK

UTI TARISZNYÁMBÓL

KÜLFÖLDI LEVELEK

IRTA: KORITSÁNSZKY OTTÓ

KIADJA KÓKAI LAJOS, BUDAPEST.

С/202
6/11 23

UTI TARISZNYÁMBÓL

KÜLFÖLDI LEVELEK

IRTA: KORITSÁNSZKY OTTÓ

A Te emlékednek ajánlom korán elhunyt jóbarátom, Keresztszeghy Zoltán, e könyvemet,

Aki Magad is megértője és lelkes munkása voltál a kultúrhaza: az Új-Magyarország kiépítésének.

Címlapot és a könyvdíszt
Biró Mihály rajzolta.

2R

313708

R 1965

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1958/59 5900 sz.

Ifj. Kellner Ernő, Budapest, V., Csáky-utca 10. — 36463.

Levél.

(Bevezetésféle.)

Talán csodálkozol, hogy végre levelet írok. Pedig ne csodálkozz: megtudtam, hogy külföldre készülsz. Sok mondanivalóm volna, írok hát neked. Biztos vagyok benne, azt gondolod: kérni akarlak valamire. Mert, úgy hiszem, megtanítottak már rá élettapasztalataid, hogy ha nem is jut eszünkbe valaki különben, mindjárt előszedjük a tintát-tollat, mihelyest rászorulunk s kérni akarunk tőle valamit. De ez nem baj, jól van ez így. Hiszen helyes, ha így tekintjük mi a barátságot: sok józanság, kevés érzelgősség. Egymásnak segítése, támogatása, hogy egyikünk hasznára legyen a másiknak, bármely tekintetben. Materialisztikus alap, igaz; talán sivár, rideg, de csak első pillanatra.

Egy nagy tudós, magyar professzor, akit a külföldön jobban ismernek, jobban tisztelnek, mint az otthoniak, a körülötte levők, mondja: „Az érzelgés az érzelmek kifolyása. Az érzelem a szeretet, barátság pedig nem más, mint elvonttá idealizálása azon fogalomnak, mely az emberben

egyes gyakran ismétlődő cselekvésről, akcióról képződött. Így a szeretet: segítése, támogatása, pártolása azon egyéneknek, kiknek létele nekünk hasznunkra válik. A gyűlölet pedig: küzdelem, minden eszköz felhasználásával azok ellen, akiknek létele nekünk kárunkra van". Ezt mondja, így tanítja. S mi, talán nem hisszük, talán nem értjük, vagy nem akarjuk érteni, — míg otthon vagyunk. De te is megtanulod, hogy ez igaz, amikor majd kint leszel a külföldön, ahol ezer új dolog, ezer új impresszió ragadja meg lelkedet.

... Nietzsche mondja Zarathustrá-jában, hogy a magában álló magas fát nem vehetjük jól szemügyre a közelből. Távozzunk el tőle s bámulatba ejtenek méretei, óriási volta...

Tehát igazad van: kérni akarlak valamire. Kérni, de nem tudom, hogyan mondjam el neked, hogy megértsed. Hogy ne ijesszelek el vele. Nem rettenetes dolog, de nehéz megértetni. Nehéz nekem, aki szintén itt tanultam meg. Talán félve, talán keserves tapasztalatok s nyomothagyó csalódások után... Ne keressük.

Hogy ezekben ne legyen részed, azért irok, ezért a kérés. Talán megértesz, talán mosolyogsz rajta. Nem baj. Talán neked nem verték úgy a fejedbe, hogy csak ez meg az az egyedüli boldogító, felemelő, minden más — talmi arany, rendet megbolygató, forradalmat okozó, ami felett csak mosollyal fejezhetjük ki „lesajnálásunkat". S bizonyára azt sem, hogy mi annak sokkal felette állunk. No lásd: ez az! *Ne hidd el!* Sem ezt, sem az ellenkezőjét. De *keress!* Addig keress, amíg talál-

hatsz, amíg szíved, lelked nyitva áll új dolgok, új eszmék befogadására. De ne hódolj be annak se — csak úgy mindjárt, minden ellenállás nélkül. Ne ijedj meg a vihartól, a vésztől. Vagy kiállod, vagy belepusztulsz. De ez sem baj. Ha belepusztulsz, úgy is gyenge lettél volna a küzdelem végigvívására s így legalább sok sebtől, sok sajgó fájdalomtól megmenekültél. Álljon nyitva lelked minden „új" számára. Ha megegyezik az a te elveiddel, ha nem. Sebaj, ha olyan dolgokra akadsz, amik neked idegenül hangzók, sőt amiket ellenségeseknek találsz és olyanoknak, melyek úgy tűnnek, hogy szétrombolnak, összetörnek mindent, ami neked a legszentebb volt eddig, ami ideálodat képezte, amiért harcba szálltál volna. Ismerkedj meg ezekkel is, ne félj tőlük, ezek vagy megerősítenek, vagy megtántorítanak elveidben. Akár egyik, akár másik eset áll be, csak hasznát látod. Te is, az elved, az eszméid is. Gondolkozz ezen s belátod, hogy így van. A vihar után mindig tisztább a lég ez kell, hogy egészségünk megmaradjon. Tiszta, ozondús levegőt keressünk. Hogy ez legyen, szítsuk a villámokat. Szálljunk harcba, küzdjünk, de legyünk erősek. Ezt az erőt pedig csak úgy nyered meg, ha edzed magadat. Ha bekötött szemmel, vakon mégy előre, könnyen megbotlasz, könnyen árokba fordulsz. Tépd le hát a kendőt, nyisd ki a szemedet s lásd meg az utadban lévő követ, árkot, hadd tudjad — jobbra-e vagy balra?!

Megértesz-e, vagy mosolyogsz azon, hogy írok neked...

... Hallom, Németországba kerülsz. Érdekes ország, szép ország, sok mindent látsz, hallasz, tanulsz ott. Jól ismerem. És ezért, mert jól ismerem, sajnállak a választásodért. Olvastad-e „Alkor" k. barátunknak „levelét" ? Abból sokat tanulhatnál. Afféle útravalót ad abban, aminek mindnyájan megörülhetünk, mert sok hasznát vesszük külföldi útunkban.

Németország; ide legutóljára kellene menni, mondja Alkor. Visszatértünkben, akkor, amikor útitarisznyánk már megtelt, amikor már csak azt gyömöszöljük bele, ami igazi és valóban nagy értékű. Mert sajnos — tőlünk mindenki Németországba ruccan át „tapasztalni". És ilyesformán úgy megtapasztaltuk már ezt az országot, hogy nagyon sok intézményünkről az világlik ki, hogy német kaptafára húzott. Azután meg — mi tagadás benne — autokratikus ország. Mi pedig ne azt keressük. Menj másfelé; ott találod azt, amire nekünk szükségünk van, amivel szolgálatot teszel hazánknak és társadalmunknak. Ott találsz s gyüjthetsz olyan fegyvereket. amikre nagy szükségünk vagyon s lészen a megvívandó harcban. Itt tanulhatsz igazi demokráciát. Tudod-e mi ez? Dehogy is tudod, dehogy is sejted. Jőjj a hazájába akár csak pár hónapra is s tudni fogod nagy értékét. Tanulhatsz itt igazi liberalizmust megtanulhatod azt, hogy a tudomány előbbrevitelénél a legszélesebbkörű szellemi szabadságon ejtett minimális csorba is nagy horderejű következményekkel jár. Nézd meg például a genèvei egyetemet: a reakcionárius, konzervativ, klerikális professzorokkal egysorban

küzd a szocialista, a radikális, a revolucionista tanár. Egysorban, szabadon hirdetve mindegyik a maga tanait egy magas és nagy cél: a tudomány előrehaladása érdekében...

Aztán még valamit: ne csak gyűjts, de vess is. Mert úgy hiszem gazdag tárházzal mégy ki. Eddig otthon gyüjtöttél. Ismered történelmünket nyelvünk s irodalmunk történetét is. Ezt vidd magaddal. S cserébe azért, amit künn gyűjtesz, adj nekik a mienkből. Mondd meg, mutass rá, hogy ki a magyar, mi a magyar. Mert nem tudják. Jóformán sehol. De itt Genèveben, itt tudják. Itt nagyon jól tudják. Sok ellenségünk, meg nemismerőnk van nekünk magyaroknak, majd látni fogod mindenütt, de oly sok jóbarátunk, jólmegértőnk, mint itt, sehol nincs. És ez a mi érdemünk, Máday dr.* az egyetem szociologiai professzoráé, meg a mienk. Övé az oroszlánrész s mellette a mienk sem kicsinylendő. Ő már évek óta dolgozik azon, hogy a magyarságot megismertesse itt. Mi vele dolgoztunk. Minden alkalmat megragadunk s azt keretnek használtuk arra, hogy megvilágithassuk történelmünk egy-egy fényes fejezetét s rámutathassunk arra, hogy kik és mik vagyunk mi magyarok... És ennek az idegen országnak legelőkelőbbjei jönnek közénk, idegenek közé.

Rólunk beszél a legszebb hangon ennek az idegen népnek a közvéleménye, hosszú cikkekben a sajtója. Mindez miért? Mert egy nagy eszmét ünneplünk: nemzeti ünnepeket tartunk! Hazafias-

* Azóta elkerült Genfből a neuchâteli egyetemre.

ság! Elég ezt mondanunk s megértenek és tisztelnek minket, idegeneket és ölelkeznek velünk, mintha mi is közéjük, hozzájuk tartoznánk.

Cselekedtünk és cselekszünk! Erre büszkeséggel gondolhatunk s félretéve minden szerénységet, büszke önérzettel hangoztathatjuk ezt! Ez a büszkeség pedig azt jelenti, hogy mindenüvé azt hordozzuk magunkkal, mindenütt így cselekedjünk s buzdítsunk mindenkit a mi követésünkre. Cselekedj! És érezni fogod, hogy mi mindent jelent ez a büszke öntudat...

Mosolyogsz-e még, vagy megértesz már?...

Lehet, hogy sokat mondtam, ami neked még idegenül hangzik, lehet, hogy mindig ilyennek is marad. De már megírtam e levelet. Ha megérted belőle kérésemet, jól van. Ezzel megelégszem. Ha nem akarod megérteni, engedd meg, hogy még valamit citáljak Nietzscheből:

— A törekvő ember új dolgot igyekszik teremteni és új erényt alkotni. A jó ember ellenben régi dolgokat kíván s hogy a régi dolgokat megtartsák: konzerválják.

És ezzel kapcsolatban kérdem: előnyösnek tartod-e, hogy jó embernek mondjon az öregapád? Jónak, mert hogy például te is bárányborsipkát viselsz nyáron, mivel az öregapád is így szokta, aki nem ismerte még a higiénikus követelményeket. Ha neked, nekem, nekünk az a véleményünk, ami az apánké volt s ebbe belenyugszunk, nem keresve jobbat, időszerűbbet, alkalmasabbat s a mi gyermekeink nem akarnak majd velünk szembehelyezkedni s akkori elavult véleményünket nem

kívánják fejleszteni: akkor elő azzal a nevezetes csigával, hadd kössünk rá hurkot, aztán mozdítsuk ki az öreg földet a helyéből, ha minden haladás elől elzárkózunk, ne másért, csak azért, hogy kizökkentsük helyéből s meglóbálva belelökhessük a nagy — semmiségbe. Mert ebben az esetben nem érdemel mást, minthogy ilyenformán izzé-porrá zúzzuk a sárgolyóbicsot is s mindazt, ami rajta van és rajta lenne...

A gyerek.

Jó ideje már annak, hogy nyakamba vettem a tarisznyát. Telve volt minden széppel, csupa csillogóval. Kizárólag színmagyar volt az, ami tartalmát képezte. A mi dicső történelmünknek egyes ragyogó lapjai. Amik elmondják nékünk, hogy hogyan, miképen lehetett Nyugat-Európa a „művelt nyugattá"; hogy mi voltunk az ajtónállók, míg ők belül nyugodtan rajzolhatták cirkulusaikat. Benne voltak a mi jeles magyar intézményeink, a mi nevelési rendszerünk, higiéniánk és sok minden. Mindaz, amit a jó szülők és tanítóink szívünkbe oltva — útravalóul adnak.

Aztán zakatolt a vonat, dobálta a hajót a háborgó tenger csapdosó hulláma, de a tarisznyából semmi sem veszett el útközben. Föl is volt út, alá is. Sok társsal összeakadunk útközben. Így voltam én is. Nézték, nézegették azt a paszomántos tarisznyát, amilyet még ők vagy nem láttak, vagy csak úgy félfüllel hallottak róla s alig ismerték. Aztán egyik is, másik is belekukkintott. És látva benne a benne lévő sok szép fényességet, szerette

volna megismerni. Meg is ismerhette, mert ki is pakkoltam itt is, ott is, másutt is.

Aztán ők is adtak egyet-mást cserébe. Kiürült a tarisznya, de meg is telt. Megfogadtam apám, anyám, jó tanítóim tanácsát — nem jöttem vissza üres tarisznyával. Van benne csillogó is, másmilyen is. Lassanként majd ki-kiveszek tartalmából, hátha ki tudjuk választani s elkülöníteni a csillogót a másikától . . .

Ez is abból való, lássuk: csillog-e?

— — — — — — — — — — —

Azt mondották valahol messze, nagyon messze, hogy nem lesz abból derék, becsületes, egészséges munkásember, akit nem erre nevelnek legkisebb korától. Ha nagy úr gyereke, ha szegény emberré, nevelni kell, hogy valamivé legyen. És minél jobb, magasabb járatú ez a nevelés, annál derekabb nemzedék válik abból s annál magasabb lesz nemzetének képzettsége, értelmisége. És a haza annál hatalmasabb, mert népe megelégedett lehet.

Úgy a szellemiekben, mint a testiekben így van ez.

Megszületik a gyerek. Örül neki apja-anyja. Nevelné is, de hívja őket a munkába az előttük lógó — kenyérdarab, amit el kell érni, hogy föntarthassák életüket.

Svájcban úgy mint Francia- és részben Olaszországban is hatalmas apparátussal működő emberbaráti egyesületek sietnek áldásthozó munkásságukat kifejteni a haza, a nemzet érdekében. Az anya — gyermekét szíve alatt hordva — nem

járhat munkába, mert a születendő gyermekének épsége, egészsége rovására menne. De ott van ezzel szemben, hogy teljes fizetését megkapja, sőt gyengélkedése esetén többet is, mert hiszen egyébként nem lenne-e angyallá a csecsemő életre ébredése előtt? Aztán gondozás alá kerül az anya is, a gyermek is. Tanfolyamot végzett, lelkes honleányok veszik gondjukba s mindent megtesznek, csakhogy a társadalom derék tagjává nevelhessék majd az újszülöttet. Az anya eljárhat már kenyér keresetében: a gyermeke jó kezekre van bízva. Ott vannak az említett emberbaráti intézmények: a tejcsarnokok, csakis csecsemők számára, a közházak, a nevelőházak, a bölcsőde, mind-mind olyan intézmény, ami pótolja mindazt, amit az anya nem tehetne meg, mert hiszen neki férjét keresetében kell támogatni. Hetenként megmérik a csecsemőket, orvos megvizsgálja legalább is kétszer hetenként a fejlődését és ahhoz mérten kapja tejadagját, vagy más csontot erősítő s hustfejlesztő táplálékát. Mindezt ingyen, ha szegény s ha képes a kiadás kisrészének fedezésére, — megfizeti. A szolgálatot, a bibelődést egyszer ezen család lányai, máskor amazéi teljesítik. Akik önként jelentkeznek s akik szívükön viselik, hogy testben és lélekben erős emberek alkossák társadalmukat, nemzetüket.

Később bekerül a bölcsődébe. Ott van naphosszat, míg anyja, apja munkába jár. Játszva tanul hasznos dolgokat, az alapját annak, amire utóbb építeni fog. És jön az iskola: mely a gyakorlati életre neveli. Arra tanítja, hogy az élet küzdelem, amelyben győztes csak az lehet, aki

testben és lélekben erős. És még akkor is érzi a társadalom áldó kezét; de sőt később is, amikor elkerülve idegen városba, a családok magukhoz veszik, hogy korcsma helyett családi körben töltse idejét. Kártya helyett a könyv forgatásával foglalkozzék.

És derék apává, anyává lesz, aki tudja, hogy családalapítással a boldogság otthonát teremti meg saját számára és hazájának, nemzetének ügyét szolgálja, amidőn derék tagokat nevel annak övéiben, akik a szabad tanítás, népnevelés áldását életük végéig érzik.

— — — — — — — — — — —

„A társadalom nyomorán csakis nagy tömegek megmentésével lehet segíteni . . . S az embert az emberiség számára gyerekkorában kell menteni és nevelni“ ezt mondta legutóbb egy nagy emberbarát. És milyen igazat mondott! — gondolkozzunk csak el rajta. Beláthatjuk, hogy így válik igazzá, amit Pascal olyan gyönyörüen kifejezett: „Az emberek egész sorozata minden koron át úgy tekinthető, mint egy és ugyanaz az ember, aki mindig élt és mindig tanult!“ . . .

Egy hasznos szociálpedagogiai intézmény.

Julius derekán néhány hasznos intézménynek a gyakorlati életben való megvalósíthatásának megbeszélésére gyűlést tartott a francia Svájc tanítósága Genfben. Fő és legérdekesebb pontját ezen „iskolakongresszus“ tárgysorozatának: „La mutualité scolaire“, azaz „a tanulók biztosítása“ képezte.

Tudomásom szerint ilyen intézmény — ez idő szerint — csak Franciaországban és a francia Svájcban áll fönn. Svájc egyéb részének kantonjai most foglalkoznak az intézmény tanulmányozásával, hogy — ha netalán a tervezett szövetségi betegápolás intézménye nem valósulna meg hamarjában — ezen többirányú hasznos eredményt fölmutató intézményt léptethessék életbe.

*

Minden primär (elemi iskola) és sekundär (algimnázium) iskola tanulója biztosítva van betegségek ellen, az által, hogy hetenként 10—20 centimot fizet. Ezenkívül ennek a befizetett pénznek egy részét elhelyezik kamatozóan és ez a rész magvát kepezi

egy „öregségi biztosítási alapnak“. Így hát könnyen érthető, hogy ez a „tanulóbiztosítás“ hatással lehet az egész életre. Először is, mert a tagok között erős szolidaritást létesít, amely az életbe kilépésnél nem egynek hasznára lehet, azután meg mivel nemcsak hasznos intézmény, hanem fontos nevelési tényezőül is szolgál. Takarékosságra szoktatja a gyermeket; elhárítja a mások nyomorúsága iránt való közönyt; megismerteti a gyermekkel úgy a takarékosságnak, mint az összetartásnak nagy értékét.

Továbbá amennyiben a takarékosságot összekapcsolja a szolidaritással, nyilvánvalóvá teszi a gyermek előtt, hogy saját jól felfogott érdekében önmagáról, de másokról is gondoskodni kell, valamint épp ezeknek következtében fölkelti és működésbe hozza érdeklődését a közügyek iránt. Talán idevág leginkább az a találó szólás, hogy: „Korán kezdeni könnyebb feladat, mint elmulasztottat később pótolni!“

A több, neves pedagogus által helytelennek tartott iskolai takarékpénztáraktól éppen abban különbözik ez a tanulókat biztosító intézmény, hogy a gyermek nemcsak saját érdekében, önmagáért takaréskoskodik, hanem hogy ezáltal tanulótársainak is segítségére legyen. Tehát hatalmas segédeszköz ez a szociális neveléshez.

Maga az intézmény a lehető legegyszerűbb alapokon nyugszik. Tagul jelentkezhetik minden gyermek, kinek szülői vagy ezek helyettese kötelezettséget vállalnak arra hogy hetenként legalább 10 centimot rendesen befizetnek a gyer-

mekért. A befizetett összeg egyik felét a „tanulóbiztosításra“ fordítják.

Úgy tűnik bár, hogy ilyen kis összeggel semmit sem lehet csinálni, a gyakorlati tényállás azonban bizonyíthatja, hogy „betegségi pótlék“-ként az első hónapban 50 centimot, a két következő hónapban pedig 25—25 centimot fizethettek.

Betegség esetén az első öt napot nem számítják, ezért nem jár „betegségi pótlék“. Továbbá csak abban az esetben számíthat az illető gyerek támogatásra, ha betegségének kezdetekor már negyedév óta rendes befizető.

Betegségi pótlékot három hónapig fizetnek.

Hosszabb ideig tartó betegségnél a három hónap után nem jár pótlék. Ugyanígy nem fizetnek krónikus, valamint olyan betegségeknél, melynek a gyerek vigyázatlansága az okozója. Azt, aki szimulál, az intézmény tagjai közül kizárják, anélkül, hogy a befizetett összeget visszatérítenék.

Az „aggkori járadék“-nak magját — mint azt elől említettük — a hetibefizetésnek rendszerint fele teszi, mely részletet kamatazóan helyezik el — s ez szintén nem oly semmibe veendő summa, mint azt fölületesen gondolkodva, tartanánk.

Ha valaki 15 éven át befizet, 60-ik életévében évi 64 frank jaradékra tarthat igényt abban az esetben, ha halála után a befizetett összeg hátrahagyottainak kiadandó. Ha az összeget nem kívánja ilyképen vissza, az évi járadék a fönti befizetés után 83 frankot tesz ki.

Ilyen jelentékeny összeget (mert mi ehhez képest a heti 10 centim?) persze csak azokban a

kantonokban fizethetnek, ahol az aggkori biztosítás államilag szabályozott.

Egyéb helyütt a befizetett részleteket kamatozóan elhelyezik és hogy a gyermek iskola idejének elmúlásával ne lépjen ki ezen humánus intézményből, a legmesszebbmenő engedményekkel igyekeznek odahatni, hogy a „tanulóbiztosítás“ intézményéből más biztosító intézethez léphessen be, mikor is a befizetett összegnek és kamatjának hasznát veendi.

Ilyen „tanulóbiztosítás“ Svájcban, Friburgban, Lausanneban és Delemonban áll fönn ez idő szerint.

Friburgban 1903-ben létesítették az intézményt. Ezernél több tanuló a tagja, betegeknek 5222 napért 4145 frankot fizettek ki. A takarékpénz 4034 frankra rúg. A heti részlet 15 centim; ebből 8 ctot a betegségi, 7-et a takarékalapra fordítanak.

Lausanneban 1907 április 1-én kezdte meg működését az intézmény s a biztosított tanulók száma meghaladja a 3100-at.

Érdekes lesz, ha ismerjük a dolog állását Franciaországban, mint ahonnét az eszme kiindult. 1904-ben 620.000 tanuló volt itt tagja az intézménynek, kik évenként 4 millió frankot fizetnek be, míg betegségi pótlék fejében évenként 800.000 frankot fizetnek ki. Ezen számadatok sokat mondanak!

Természetes. hogy a „tanulóbiztosítás“ nem védelem a mai társadalom minden baja ellen, de igenis egy olyan intézmény, amely javítja és könnyíti a szegény és beteg gyermek nehéz helyzetét. Világos dolog továbbá, hogy mint minden

emberi intézménynek, a „tanulóbiztosítás"-nak is vannak árnyoldalai, de összemérhetjük-e ezeket, számbavehetjük-e azon sok jó mellett, ami ezzel az intézménnyel jár?!

Arról pedig, hogy ezáltal a tanító vállára, akinek úgyis olyan sok a dolga, több súly szakad, — szó sem lehet, mert ebben, a humanitásban oly messzemenő intézményben bizonyára szívesen segítségére siet iskolaszék, társadalom, egyház s majd az állam is. Az ifjúság igazi barátjainak itt nyilnék alkalmuk bizonyítani az ifjúság iránti jóakaratukat. S ezen intézménnyel, mely tulajdonképpen semmi megterheléssel sem jár, ismét begyógyulna egy seb, amelyek gazdagon borítják a mai társadalom testét.

Gondolkozzanak a tanítók és az iskola barátjai, ezek felett: nem volna-e megvalósítható ez nálunk is?!

Jóllehet az iskoláztatás nálunk nem oly ideálisan megalapozott, mint pl. Svájcban, hol a szülőnek egy fillérjébe sem kerül gyermeke, mégis, úgy gondolom, hogy az a heti 10—20 fillér nem volna nagy adó a mi népünkre sem, annyival is kevésbé, mert hiszen nem elveszett pénzt jelent ez.

Igaz, hogy a mi konzervativ gondolkozású népünknél nehezen lehetne az eszmének útat törni. De ha mindazok, akikben él az a szándék, hogy lelkes munkában egyesülve a közérdek iránti több figyelem, az igazi egyenlőség és egymás iránt való polgártársi tisztelet magvát elhintsék, akkor kétségen kívül sok hasznosat teremthetnek a szociális nevelés ezen hatalmas segédeszközének megvalósításával.

Egyesületek, intézmények.

Ott, ahol nem olyasfélén kell az embereknek fejüket törni, hogy hogyan is lehetne túljárni — az osztrák észen, a katonai létszám- és a tisztifizetés emelését, stbit illetőleg; ahol a milliókat nem új, avagy régi ágyukba tömik, hogy a levegőbe egykét lyukat fúrjanak vele, a sokat jelentő „legfelsőbb megelégedésre“; ahol nem olyan nagyszámú a „hajlongók“ és „tömjénezők“ serege, hanem becsületes egyenességgel igyekszik mindenki az érdemek szaporítására, ott minden szív és lélek szívesen nyitva áll új, egészséges, a világ meghódítására predesztinált eszmék befogadására. Ott nem állanak birokra, hogy megmutassák, hogy „ki a legény a csárdában“, amely a „népjogá“-hoz van címezve; az-e, aki akarja, az-e, aki ellenzi. Ott szóval sem marakodnak, nemhogy ököllel ütnék szét az egységes társadalmat — egymást fölfalni akaró pártokra. Ott a magas lehajol, az alacsony lábujjhegyére áll — és összeölelkeznek. A fönt lévő önként hajol le a másikért, nem várja meg, míg amaz fölfelé törekvésében rajta átgázol. Sőt segíti,

ösztökéli, buzdítja. Mert tudja, hogy „csak az az ország boldog, melynek polgárai megelégedettek".

Legmagasabb ideálnak az erkölcsi szilárdságot tartják: „A nemzet talpköve az erkölcs!" Ezt nemcsak tartják, de át is érzik. Ennek megfelelőleg cselekszenek is. Bebizonyított dolog, hogy az erkölcs ott züllik el leghamarabb, ahol az anyagiakért való ádáz küzdelemben alul maradunk. Főgondukat képezi tehát a reális jólét megteremtése is. Nemcsak prédikálnak, fölolvasnak, vagyis inkább nemcsak, hogy elhintik a magot, hanem gondoskodnak a talaj előkészítéséről, azután a mag kikeléséről és a belőle növő fa megerősítéséről is.

Így van ez széles e respublikában. De sehol annyi gondot nem fordítanak a nép nevelésére, az erkölcs megszilárdítására, az anyagi küzdelmek megkönnyítésére, mint e határvárosban, Baselben. Nem kevesebb, mint 837 egyesület van itt, részben különböző társadalmi, művészeti, politikai-, valláserkölcsi, de legnagyobbrészt szociális missziót teljesítő egyesület.

Igen messze vezetne, hacsak egy kis töredékével is részletesen óhajtanánk foglalkozni. Pedig megérdemelné egytől-egyig. Sokat, nagyon sokat tanulhatnánk belőle. Phallanx ez valamennyi, amelyen megtörik az élet viharának tombolása, vészes volta. Egynéhányat azonban fölemlítünk; párat ismertetünk. Nem lesz érdektelen s talán kipattan néhány jó gondolat, melynek megvalósítása hasonló áldásos intézményt teremt.

Egy régi egyesület, amely 132 éve fennáll, nem kevesebb, mint 69 szociális érdekű egyesületet

támogat. Ez a Gesellschaft für Beförderung des Guten und Gemeinnützigen in Basel (hasznos és közérdekű dolgok előmozdítására alakult társulat); 1777-ben 130 taggal alakult meg, ma kétezeren felül levő a tagok száma, valamennyi a „magasabb tízezrek" közül való. Évenként beszámolnak az ú. n. Basler Blaubuch-ban (kékkönyv) arról a meszemenő, rendkívül nagyjelentőségű anyagi támogatásról, amely olyan sokaknak — kicsinynek és nagynak, fiatalnak és öregnek, nőnek és férfinak egyaránt oly sok hasznosat, kedveset nyujt, vele a közérdeket szolgálva. A hatalmas alaptőkével rendelkező egyesület évenként 150—200 ezer frankot fordít szociális célokra. Sokféle közhasznú iskolát támogat (főző-, varró-, foltozóiskola; nyelv: francia, angol, olasz kurzusok, az ipar minden ágát képviselő kurzusok, kereskedelmi, könyvvezetési stb. tanfolyam). Munkásotthonok könyvtárral, melegedő-termek. Fontos közegészségügyi intézményeket, mint: küzdelem a tuberkulózis ellen, ingyen-népfürdők. Azután kád- és zuhanyfürdők (törülközőkkel, szappannal 10 ct. és olyan mesés berendezésű, hogy bizony vetekedik ama fürdőinkkel, hova 1 koronán felül való összeget kiadva juthatunk csak be).

Sokat ad az erkölcsnemesítést szorgalmazó egyesületeknek. Azután a közművelődést emelő társulatok részére. Népies keretben tartanak neves egyetemi professzorok és szakemberek tudományos, ismeretterjesztő előadásokat. Öröm látni, hogy a munkától durvává vált kezű munkás micsoda szorgos figyelemmel lesi, várja (az elsősorban —

talán éppen valami milliomos dáma mellett ülve —) a szót a tudós ajkáról. Hát a nagyszabású néphangversenyek! Basel lakóssága — hogy úgy mondjam — rettenetes intelligens muzsikális téren. Minden szülő konservatoriumban képezteti ki gyermekét. Ezt csak azért említem meg, hogy könnyen érthetővé váljék, hogy ennek az ilyen téren magas igényű s jóizlésű közönségnek a városi zenetársaság egy csupa művészből álló hatalmas, állandó zenekart szervezett. Gyönyörű hangversenyeket adnak, de persze — no van-e 5 frankod, hogy meghallgathasd? Nincsen? Sebaj. Öt frankot ugyan nem kapsz, hogy válthass egy belépőjegyet, de eljön a vasárnap délután s akkor ugyanazon a helyen, ugyanabban a hatalmas hangversenyteremben, amelyet olyan mesés fénnyel áraszt el a csillogó csillárok serege, művészi programmal megismétlik a hangversenyt „a nép, az istenadta nép" részére. És 20 ctsod csak van? Nincsen? Az sem tesz semmit: kapsz jegyet 20 fillér nélkül is. És hogy elhallgatja az a kikolmizott hajú gyárilány Liszt rapszodáit, vagy Beethoven szimfoniáit? Micsoda nemes érzelmeket vált ez ki a gépzakatoláshoz szokott munkásból?...

Azután a múzeumi vezetés. A tárgyak, képek magyarázása. A földrajz, néprajz megkedveltetése, idevágó ismereteink kibővítése.

Be' sok szépet is lehetne minderről és a többiről mondani!

Azonban gyerünk, tekintsünk bele egy-két intézménybe mélyebben....

... Boldog szeretettel várja a férj, hogy felesége minden veszélyt leküzdve, szerencsésen a

világra hozza gyermekét, kit még szíve alatt hord. A boldogságot azonban meg-meg szakítja egy pillanatra a rettegés, a félelem: hátha éppen a gyárban leszek s nincsen, ki orvost hívjon?... De nem kell aggódnia. Feleségét gondos, lelkiismeretes emberekre bízhatja, beviszi abba az intézetbe, ahol gondozzák, ápolják — ingyen. Csak akkor eresztik el, mikor már megerősödött, mikor már dolgozhatik. De fizetését azért megkapja és az asszony arra az időre is, amikor nem mehet a gyárba, az üzletbe... Megérdemli, hiszen egy emberrel gazdagította a világot!... Dolgoznia kell, nem eshetik el napi keresetétől. Igen; de mi lesz a gyerekkel? Beadja a Kinder-krippebe. Reggel, mikor munkába megy, elviszi, vagy eljönnek érte, este elhozza. És ott vigyáznak rá jószívű, lelkes asszonyok, úrleányok, akik ilyen formában szolgálják a társadalmat, a hazát.

*

Néhány év előtt összegyülekeztek Baselben a nők s olyan értelmű elhatározásra jutottak, hogy megkérik a törvényhozó testületet egy olyan törvényjavaslatnak kidolgozására, amely szerint a nők is teljesítsenek szolgálatot a hazának, mint a férfiak a katonáskodással. Ők a kórházi szolgálatot, katonaruhakészítést stb. értették. A Grossrat nem adott helyet a kérelemnek. A nők dacoltak. Megcsináljuk törvény nélkül! És csoportokba alakultak, ma itt, holnap ott varrnak ruhát, mosnak, foltoznak a munkásoknak, nevelik, tanítják a munkások gyermekeit, mert azoknak anyja, felesége szintén dol-

gozik, nem ér rá erre, vagy csak éjjelét feláldozva tehetné ezt.

... A gyerek iskolába kerül. Iskola után pajzánkodik, rosszalkodik, el-elkószál a nagyvárosba, mert apja-anyja nincsen otthon; munkában vannak még. De ott vannak a „Knabenhorte"-k. Bizonyos napokon játszani, sétálni mennek. Sárkányt eresztenek, szánkóznak, labdáznak. A tanító velük. Nem „tanító úr" az ilyenkor, hanem jóakaró, kedves bácsi, velük játszik, fut, labdázik. (Jól emlékszem rá: milyen boldogok voltunk mi — kis diákok, ha egyik-másik tanár urunk is elkapta néha a labdát a „Stukkozásnál"... Mindjárt jobban megtanultuk másnapra a leckét.)

Télen szobába gyülnek a séta után. Hetenként 2—3 estén. Ott játszanak, a soros felvigyázó (tanító vagy más gyermekbarát) mesél nekik, rajzolnak. Megcsinálhatják a feladatukat stb. Mindez tágas, jól fűtött teremben, szobákban van — teljesen ingyen. Eljön az idő, hogy a szülők már hazatértek a munkáról — a gyerekek is eloszlanak és örömmel mondják el otthon, hogy mi sok szépet láttak.

A leányok ingyenes varró-, főző- stb. iskolába mennek. Vagy míg kisebbek, a nők által vezetett terembe, hol a körükbe vágó dolgokkal foglalkoznak.

Később elkerül a fiú hazulról. Idegenbe, hol nincsen ismerőse. Nincs, aki ellássa jótanáccsal, útbaigazítással. Hova forduljon? Nem marad soká tanácstalanul. Könnyen szemébe ötlik az a jellegzetes, sokhelyütt kifüggesztett hirdetőkép,

mely egy völgyben fekvő várost tüntet föl, kint a város előtt egy ifjonc ül fáradtan egy padon. A bugyor ott van mellette. Tanácstalanul tekint jobbra-balra. — A kép mellé oda van írva, hogy a „Freunde des jungen Mannes“ irodája itt és itt van.

Egy Baselországi falusi pap vetette föl az eszmét 1902-ben, hogy a „lányok barátnője“ című egyesülethez hasonló egyesület alakíttassék fiúk részére. Az előbbi internacionális. Főleg az egyedül utazó lányok erkölcsi világára őrködik. Emez egy év óta működik s most dolgoznak azon, hogy nemzetközivé tegyék. Az egyesületnek ezidőszerint (egy évi fennállás után) 1000-nél több tagja van. Tagul felvesznek mindenkit, aki kötelezi magát, hogy idegenből ideszakadt ifjakat legjobb lelkiismerete szerint való tanáccsal ellát. Van egy állandó hivatalnok, aki az ifjakat fogadja s kezükre jár: lakás, álláskeresésnél s mindennemű felvilágosítással szolgál. Ezenkívül, ha idegenbe mennek, igazolványt ad nekik s címet, hogy egy ottlévő bizalmi embernél jelentkezzenek, ki viszont ott jár kezükre. — Az alapszabályok egyik pontja szerint célja volt még az egyesületnek az idegen ifjaknak a társaságba való bevezetésével őket a korcsmától és hasonlótól elvonni. Az azonban több nehézségbe ütközvén, nem vihető keresztül az alapszabályok értelmében. Az egyesület vallás-, rang-, hivatás- és illetőség-különbség nélkül, minden hozzáfordulót teljesen ingyen ellát tanáccsal.

Újabban egy tanonc-otthon létesítése, továbbá a kevésbé keresetképesek (szerencsétlen nyomoré-

kok) megélhetésének biztosítása képezi ennek az egyesületnek tanulmány tárgyát.

Még egy intézménnyel akarunk ez alkalommal megismerkedni s ez a „Schreibstube für Arbeitlose“ (munkanélküliek írószobája). Amikor először láttam az ilyen fölírású táblát lent, egyik főutcán s mellette egy ←-at, úgy gondoltam, hogy egy terem ez, ahol — ha éppen valaki ráér — levelet írhat. Aztán elmentem a táblára rajzolt nyíl nyomán. Oda vezetett a Rajna partjára. Egy állami épülethez. Itt is volt egy tábla. „Fordítsd a kilincset jobbra s a lépcsőn át jutsz be az irodába“. (Csupa ilyen régimódis, láncon járó, forgó kilincs van a régi városrész ósdiságuk által operettekbe illő házain.)

Vagy 50 ember dolgozott egy hatalmas teremben. A titkár úr szivesen fogadott s kalauzolt. Ő aztán megmagyarázta, hogy nem olyan iroda ez, amilyennek én gondoltam. Átutazó, vagy itt munkában volt, bármilyen foglalkozású egyének (munkástól az akadémiai képzettségüig megfordult ott már mindenféle brange-u egyén), akik éppen foglalkozás nélkül vannak, itt mindig találnak foglalkozást, melynek révén keresethez jutnak arra az időre, míg állandó munkát kapnak. Az egylet 13 éve áll fenn. A 12 év alatt 339.276 frank 65 centet fizetett ki foglalkozásnélkülieknek. Borítékcimzés, számlaírások, egyéb másolások, levelezések, könyvkötő-munka, kávészemtisztítás, exportárúk csomagolása stb., stb. Ezek és hasonlók képezik a terem látogatóinak foglalkozását. Üzletházak adják a feldolgozandó anyagot, amit képességük szerint osztanak ki a jelentkezők között.

Ha valaki foglalkozás nélkül van, ide megy, jelentkezik s ha hely van, felveszik, vagy ideiglenes állást szereznek neki. Itt aztán foglalkoztatják s az írásbeli munkát végzők napi átlagban 3 fr. 73 centet kapnak, a más munkát végzők 2.20-at. Azonkívül az intézet rajta van, hogy mielőbb állandó helyre alkalmaztassa a nála jelentkezőket. Így tavaly 258 férfit foglalkoztatott az intézet, összesen 11,968 napi időtartammal, napi átlagban tehát 39 egyént, kiknek összesen 39.126 frank 15 centet fizetett ki.

Ha meggondoljuk, hogy ez intézmény hiányában az illetők nem hogy nem keresték volna meg azt a 39.000 frankot, hanem a „nem tudom, mit csináljak"-nál fogva még egy jó csomót el is költöttek volna, sőt bizonyára nehezebben is találtak volna állandó foglalkozást (12 év alatt 512 egyénnek szerzett állandó helyet, illetve ennyi azoknak a száma, kik még a mai napon is a szerzett helyen foglalkoznak). Nem kell külön is hangsúlyoznunk azt a fontos szociális missziót, amelyet ez a humánus intézmény teljesít . . .

Ime egynéhány azok közül az intézmények közül, amelyek bevilágítanak a szabad svájciak szívébe. Megerősíti ez annak igazát és sztükségességét, amit egy szelíd lelkű, jeles poétánk mondott: „A végtelen is vonalnyival kezdődik . . . S ha feljutottál a csillagokig, nyujtsd jobbodat a fölfelé törekvőknek!"

Mert hogyan is szól az az angol mondás, amely jól ide illik?

Do unto others as yon would they should do unto yon. — Úgy cselekedjetek egymás között, amint óhajtjátok, hogy legyen.

Ahol a nép őfelsége dönt.

Minél többet gondolkozik rajta az ember, annál inkább megerősödik benne, hogy a politikai éretlenségnek első főbizonyítéka a nagy tömegnek örökös politizálása. Mert ha politikailag érettek vagyunk, jól megtudjuk ítélni, hogy ki is volna legalkalmasabb rá, hogy érdekeinket képviselje fönt, a legdrágább palotában s így — mint ki jól végezte dolgát — nyugodtan engednénk útjára megbizottunkat: tessék, csinálj politikát! Ő aztán üthetné a kormányt, vagy dícsérhetné; törhetné a székeket, vagy meghuzódhatna a piros bársony árnyékában — mi nem törődnénk vele, mert tudnánk, hogy úgy csinálja, amint azt a mi érdekeink kívánják.

Így volna a monarchikus államokban, ahol a kamarák által hozott törvényjavaslatokra a király, a császár őfelségeik ütik rá a vég-, a „tetszés“ vagy „nem tetszés“ pecsétjét.

Nem úgy van ez itt, ebben a respublikában.

Itt sokat politizál a nép, vagy mondjuk így: sokat *kell* politizálnia, mert hisz a nép őfelsége

gyakorolja a legfőbb jogokat: végérvényesen dönt a törvényjavaslatok felett s ellenőrzi a két kamarájú Bundesrat-ot (szövetségtanácsot), a Nationalrat (minden 20.000 választó küld egy tagot) és a Ständerat (minden kanton 2—2 képviselőt, a félkantonok 1—1 képviselőt küldenek) működését.

És dacára a vezetősorokban mondottaknak, nem foghatjuk rá a svájciakra, hogy politikailag éretlenek. Már gyerekkorában beleoltják a gyerekbe azt a tudatot, hogy ő is szuverén polgár lesz, aki húszéves korától befolyást gyakorol az ország dolgainak intézésébe. (Minden húszévet elért ifjú szavazó.) Innét magyarázható az a — hogy úgy mondjam — gőgös büszkeség, ami főként az északi és keleti svájciakat, a németséget jellemzi. Mindegyik biztosan tudja, hogy ha derék, törekvő és tehetséges ember lesz belőle, — belőle is lehet „tekintetes király", ő is megválasztható köztársasági elnökké.

Bár az elnök sem több, mint akármelyik másik polgár. Őt is csak „polgártárs"-nak, „Moncitoyen"-nek, vagy „Monsieur le prèsident"-nek tisztelik. A legtöbb svájci nevét sem tudja, mert ez a „pünkösdi királyság" csak egy évig tart s kétszer egymásután ugyanaz nem választható meg.

Abban, hogy politikailag éretté lettek, nagy szerep jut az iskolákra. Mint ahogyan azt már egyszer említettük, minden oktatás teljesen ingyenes. (Az egyetemi oktatást kivéve.) Könyvet, sőt iskolai ruhát is ingyen kap a legtöbb tanuló. Azt pedig, hogy a svájci iskolázás kitünő, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy messze külföld-

ről sok-sok szülő küldi gyermekét svájci iskolába. — Az *életre* készítik itt elő az ifjakat és leányokat, mindjobban megerősítve őket abban a tudatban, hogy nekik hazájuk kiépítésében nagy szerep jut.

Mihelyt huszadik évét eléri az ifjú, gyakorolhatja „legszebb polgári jogait".

Jóformán alig van hónap, melyben két-háromszor ne volna valami szavazás. Vagy kantonális, vagy szövetségi. A választásokat, törvényjavaslatok „szentesítését", mindent ezen általános, titkos községenkénti, egyenlő szavazás alapján végzik.

Csöndben, rendzavarás nélkül történik ez.

Minden szavazónak kézbesít az illetékes hivatal egy szavazásra fölszólító bárcát. Ezek tudatják, hogy mire, mikor és hol kell szavazni. Az urnánál levő bizottságnál ezzel a kártyával igazolja kiki magát s ennek leadásakor kap egy fehér lapot, amelyet — „igen"-t vagy „nem"-et írva rá, — az urnába tesz.

Összekoccanás, lármázás, kapacitálás még olyan nagyszabású szavazásoknál sincs, mint aminő 1907 november harmadikán és negyedikén lefolyt volt. Pedig ennél ugyancsak nagy volt a hozzákészülődés.

A szövetségtanács már tizenkét évvel ezelőtt elhatározta a katonai szervezet módosítását. De a „fakultativ referendum", vagyis azon jog alapján, amely szerint harmincezer polgár vagy nyolc kanton kérelmezheti a törvény elfogadása vagy elvetése fölött való népszavazást — megtartott szavazás alkalmával a nép őfelsége elvetette a módosítást.

Ez évben újból foglalkozott vele a szövetségtanács, egyhangúlag hozzájárult a kidolgozott tervezethez.

Hogy tiszta képet alkothassunk, nagyjában ismertetjük a katonai szervezést.

Svájcnak tulajdonképpen csak igen csekély fönnálló serege van. Minden ifjú tizenkilencéves korában sorozáshoz kerül. Itt testi épségét és szellemi előrehaladottságát vizsgálják meg. Írás, olvasás, számolás és honi történelem, földrajz, stb. képezi az elméleti vizsga tárgyait. Húszéves korában berukkol az ujonciskolába, mely 65 napig tart. Erre az időre napi 45 centim zsoldot kap, teljes ellátás, ruházat stb.-in kívül. Ezután a szolgálat után hazakerül. A régi szervezet szerint minden két évben, az új szerint minden évben be kell vonulni az úgynevezett ismétlő iskolába. Ez tizenegy napig tart most (azelőtt két évenként hosszabb ideig tartott). Itt már 75 cent napi zsoldja van. Ha akar, mehet az altiszti iskolába s fokról-fokra haladva, a legmagasabb tiszti fokot — az ezredesit is — elérheti. Persze bármily rangban legyen is, csak gyakorlatokra kell bevonulnia, mert hiszen tényleges, hosszabb ideig tartó szolgálat nincsen.

Az összes szolgálati idő azelőtt 163, az új tervezet szerint pedig 173 nap. A többlet tehát csupán tíz nap. De ez elenyészően csekély a fontos szociális jelentőségű humánus intézmények mellett, amiket az új szervezet magába foglal. Hogy csak a fontosabbakat említsük: a szövetség anyagi támaszt nyujt az egyes szegényebb csalá-

doknak arra az időre, míg a kenyérkereső apa, fiú vagy testvér katonai kötelezettségének tesz eleget. Úgyszintén felel mindazon károkért, amik a gyakorlatok alkalmából történnek. S itt a legmesszebbmenő kárpótlásra kötelezi magát a civilekben történő netaláni bajnál is.

Minden ruha, fegyver stb., amit az ujonc bevonulásakor kap, saját tulajdonába megy át mindenkinél. A tiszteknek kinevezésükkor az állam fedezi minden a szükséges felszerelés körül támadt összes kiadásait.

Azután anyagi támaszt ad minden polgári és egyéb lövő-, torna- és testgyakorlóegyesületnek.

Hogy az utolsó mit jelent, azt csak az tudja kellőképpen értékelni, aki ismeri a viszonyokat; aki látta, hogy vasárnap délutánonként minden falu, város férfilakója vállra vetett katonapuskájával vonul a határban levő lövöldébe, hogy ott gyakorolják magukat a lövésben. (Régi szólásmondás, hogy a svájciak a világ legjobb lövői.) Aztán a sok tornaegyesület, meg az iskolahadsereg. Szerdán, szombaton délután s vasárnap egész nap katonai gyakorlatokat végeznek egy-egy tiszt vezetése alatt az önként jelentkező iskolásgyermekek, kik az államtól kapnak katonaruhát, puskát, kardot. Ezekből láthatjuk, hogy igen fontos újításokat tartalmaz az új szervezet.

S mégis a hatalmas szocialista párt, mely főként a francia kantonokban igen fogékony az antimilitarista eszmék iránt (Genfben nyiltan propagálják is), százezer aláírással kérte a szövetségi népszavazást. November harmadikán 6—8 és

negyedikén 8—2 óra között folyt le a szavazás az egész Svájcban.

Megelőzőleg óriási plakátharc mindenütt, melynek támogatói voltak a pro- és kontra-röpiratok. Azután az itt nagyon szokatlan népgyűlések, zászlók alatt való hatalmas felvonulások. S el lehetne-e a mi viszonyaink szerint képzelni, hogy egyenruhás katonák lelkesen tüntessenek a katonaság ellen, követve a vörös zászlót?!

Az alkotmány megváltoztatására irányuló szavazás óta ilyen nagyarányú „séta“ nem volt még. A különben nyugodt svájci polgárok — bár szinte bizonyos volt, hogy az újítás óriási többséggel keresztül megy — vasárnap délután nagy tömegekben várták az eredményt.

Az egész Svájcban 800.000 ezer a szavazók száma. 76% szavazott le (még soha eddig ennyi nem szavazott); 327.226 igennel (55¼%), 265.018 nemmel (44¾%), 12½ kanton elfogadta, 9½ kanton elvetette a javaslatot.

És este hét órakor kigyúltak a dombokon s magas hegycsúcsokon az örömtüzek, megszólaltak a kantonok fővárosaiban fölállított mozsárágyuk: az új katonai szervezetet törvénynek deklarálta a *nép őfelsége!*

Az értelemgyakorlat.

Közeledik a husvét. Bursen-sipkás legénykék rohanják meg a vonatokat, örömtől sugárzik az arcuk, hogy hazamehetnek vakációra. A lánykák is most utaznak. Egy-egy barna papírral körülcsavart kis doboz a hónuk alatt. Esernyő a kezükben. Olyanféle egyszerű posztókalap a fejükön, amely hasonlít a háztetőkön levő érckakashoz, amennyiben a szél iránya szerint erre vagy arra perdül, de mindig ugyanaz — mindig kalap marad.

Két kis lánnyal együtt utazom. Az egyik az Erika, igen helyes, szép tágranyilt szemű, okos tekintetű leányka; tizennégy éves. Barátnője és útitársa Gretchen, 13 éves. Szegénykének masinában van a jobblába; se térdben, se bokában nem tudja hajlítani. Egyedül utaznak.

Ahogy beülnek a vonatba, kibontják a hozott dobozt, melyből előgurul néhány keményre főtt tojás és pár „belegtes Brödchen". Pompás étvággyal megfalatozzák, aztán kezdik a csevegés-csicsergést az iskoláról, a vakációról, az otthonról. Hogy hogyan fogják szabadságukat tölteni s végül, hogy

mikor jönnek vissza, melyik vonattal utazik Erika, hogy Greta is ugyanazzal jöjjön majd. Mert nem egy helyre valók. Erika Geestemündebe a tenger mellől, a kisebbik pedig szintén Brémán túlra, de Hamburg felé. Neki át is kell szállni. Azonban nem fél (mitől tartsak? — válaszolta kérdésemre). Mindig egyedül utazik. És különben is a „Wahrnung an alleinreisende Mädchen", ami minden szakaszban ott van a vonaton, utasítást ad és kioktatja.

Mikor már jó mindenről eltereferéltek: „játszunk iskolát", mondja a kisebbik. És — mint ahogy mi is tettük — előkerültek sorba a tantárgyak. A nagyobbik egzaminált, a kisebbik preciz válaszokat adott. Csak a históriát nem szerette. Hiába kérlelte a nagyobbik: beszélj valamit Nagy Sándorról. A kisebbik előbb: „Fräulein, ich wollte lieber von etwas anderes"-szel mentegetődzött, de amikor nem használt, bátran nekivágott. És úgy látszik itt is ismeretes a nálunk jártas állattani felelet.

Mondja a diáknak a tanár: beszélj az oroszlánról. Igen, csakhogy a diák csak a „medvét" tudta. Nekivágott tehát: „Az oroszlán, az oroszlán nem olyan állat, mint a medve. Mert a medve ilyen, olyan" . . . és szépen elmondta a „medvét", aztán — jelest kapott. A kislány nem habozott. „Nagy Sándor . . . Nagy Sándor . . . Nagy Sándor nem akkor élt, amikor Hannibal, aki . . ." és hadarta Hannibal hadjáratait. De a professzor szigorú volt — szekundát adott neki.

Aztán sorra jött a francia, a vallás, s — amit legjobban szeretett — a természetrajz.

Elbámultam a beszéd- és értelemgyakorlati tárgyon.

Morgenstund hat Gold in Mund. Ez volt a tétel. És ez a pöttöm leányka belemerült a fejtegetésébe. Kiforgatta. Összegyürte. Kibontogatta s úgy elmondotta saját lábon járó, önálló gondolkozás alapján a közmondás jelentőségét, hogy egy nagynak is dicsőségére vált volna.

Ime mit tesz, ha egy gyerekkel igaz odaadással foglalkoznak. Eszembe juttatta ez az én egyik kedves jó matematika-professzoromat. Felírta a példákat. Szoroztunk, osztottunk, később jöttek az arányok, a hármasszabály és a magasabb műveletek. Sohasem vágtuk be szabályokat. Sok-sok példát csináltunk. Szinte átment már a vérünkbe, hogy hogyan kell. És amikor tudtuk: No ki tudja most már a csinált példákból a szabályt elmondani? És tudtuk jóformán mindnyájan. Miért? Mert megtanultunk gondolkozni ezen rendszer által. Nem is jöttünk zavarba, hogy ha — egy szó nem jutott eszünkbe, ami pedig a betanulásnál oly gyakran előfordul.

A saját lábon járni tudó gondolkodás, az értelem fejlesztése, ez a fő. És az életben nem az boldogul, aki végigbiflázta az összes tárgyak minden könyvét, de az adott helyzetben nem találja meg a kivezető út nyitját. Olyanféle ez, mint az az elaltatott valaki volt, amit egy tudományos kisérletnél láttam.

A professzor hipnotizált valakit. A többi között azt szuggerálta a kitünő médiumnak, hogyha — mit tudom én melyik hangot megütik a zon-

gorán játszás közben, azonnal el fog újra aludni. Erre felébresztette. Valaki a zongorához ült. A legszebb hangokat rakta egymás után s mikor a szuggerált hangot billentette le a nóta játszása közben, a mi barátunk szépen elaludt és folytatta az álméletet. De ennek a megfordítottját is bemutatták. Nos hát, aki bevágta azt, hogy adott körülmények között mi a helyes, hogy viselkedjék, mit kell tenni, az csak akkor fogja tudni, ha a beszuggerált hangot lebillentik.

— Jaj kérem, nem tudom elkezdeni — mondta a diák.

— Dehogy nem — mondja a tanár. Csak bátran.

— Nem tudom. Csak az első szót tessék megmondani, azután tudom a többit.

És a tanár megmondja: A . . . — no most folytasd.

És megy tovább, mint a karikacsapás.

. . . Egy ismerősöm hatéves kis fia moziban volt. Elhíreskedik vele.

— No fiacskám, mit láttál? — kérdem.

A gyerek hallgat.

— Bátran mond meg! Egy kis lányt, vagy egy bácsit. No valamit csak láttál?

Újabb és mélyebb hallgatás. A gyerek szepeg s reszketve néz az apjára. Alsó ajkát még közelebb húzza fel az orrához s a szemei anismagformát öltenek.

Az apja ráordít: Tudod, vagy nem tudod? Rögtön pofonütlek, ha nem mondod el.

És a kis gyerek balkezét könyökben 30 fokra

hajtva, füle és homloka védelmére emelte. Az ütés csakugyan oda volt mérve. (Úgy látszik, hogy gyakorlata volt az ütlegek kivédésében.) Rögtön utána jött volna jobboldali pofon, ezt is kivédte.

— Szólj! beszélj! mond el! — ordította az apja.

S a kis fiú szepegve hadarta: képek... fényes... sötét... gyerek... malom... kutya... pppp...

No tessék; ez aztán igazi értelemgyakorlat. Hogy várjuk majd el ettől a szegény kis kölyöktől, hogy csakugyan gondolkozzék is, amikor beszél! Hisz mindig attól kell tartania — s önként is azon jár az esze — jaj, ha nem beszélek bátran, tücsköt-bogarat is össze, olyan pofont ad az apám, hogy beleszédülök.

A kipofozott „értelemgyakorlat" nem edz fel az életre. Pedig az élet harcának sikeres megvívására nagyon is szükség van a kicserzett s megedzett értelemre. Akiben nincsen ez meg, az elbukik, alul marad. A szülőnek érdeke legelsősorban, hogy életük folyását gyermekükbe látván, azt olyannak neveljék, hogy bármely viszony és körülmény között is megállja a maga helyét.

Tanítóink, tanáraink rajta vannak ezen. De sok, nagyon sok függ a szülőktől, ahonnét az alapnevelés kiindul. Milyen indokolt tehát az apákanyák kinevelése is, arról, hogy hogyan és miként neveljék gyermekeiket, hogy az otthoni nevelés összhangban álljon az iskolai neveléssel és hogy olyan férfiak s nők cseperedjenek fel a kicsinyekből, akik a nemzetnek, társadalomnak egyformán hasznos és munkás tagjai lesznek.

Hazátlanokról.

— Oroszok Svájcban. —

Ha kelevény nő a testen, elsőbben méz, liszt és lósóska kisajtolt levének keverékéből készült kotyvasztékkal próbáljuk elnyomni. Később vöröshagyma húsos levele kerül rá. Ez se használ? Szerencsét próbálunk hát olyképen, hogy elvárunk egy kisideig türelemmel, semmit se téve. Végre elmegyünk a doktorhoz is. De bizony már későn van. Nekifog ilyenkor nyesőkéssel, tüzes tűvel, vagy pokolkővel. Szúrja, vágja, égeti. Bizony talán nem is használ már, mert nagyon elharapódzott a baj . . . Nem tudunk beletörődni. Hiába leplezzük: a fekély ott tátong. Ha lehunyjuk szemünket, ha eltakarjuk, látjuk, előttünk van. Hiába húzódunk a sötétbe, érezzük a sajgó fájdalmat. Borzasztó nyavalyává lett. A kétségbeesés szélén állunk. Mit tegyünk? Talán van még egy mód, gyökeres, de kétes kimenetelű. De hát mindegy, nincs más hátra: vagy belepusztulok, vagy megszabadulok. . .

. . . Akinek alkalma volt orosz emigránsokkal — lettek légyen menekültek vagy szökevények — köze-

lebbi érintkezésbe kerülni, az megérti e sorok között lévőket. Igenis: a zsarnokság, a hatalom zsarnoki túltengése, az egyenlőtlenség hydrájának szabad lélekzése, a testvériség fogalmának eleve kizárása — és sok-sok ehhez hasonló az oka annak, hogy oroszokkal mindenütt találkozol, bárhova is kerülj ezen a földgolyóbison.

Különösen nagy az oroszok száma Svájcban. Onnan a tél, a fagyos hidegség hazájából, a szót, a gondolatot az emberbe fojtó országból, ahol nem tudod, melyik pillanatban csap rád az önkényuralom egy pribékje, akinek esetleg nem méltóztatik tetszeni ruhád színe vagy fazonja; onnan iderohannak, hogy pótolhassák a mulasztottakat, hogy szabadon lélekezhessenek a „minden ember ember és Isten teremtménye, szabad lény“ elvét valló köztársaságban.

Zürichben, Genfben, Laussanneban egy-egy külön orosz városrész van. Ezrekre megy az itt élő oroszok száma. Ki az egyetemet látogatja,* ki a gyárban, a műhelyben vagy valami üzletben keresi meg kenyerét, fölös filléreit félreteszi és a forradalom céljait szolgáló svájci központi bizottság pénztára rendelkezésére bocsátja. . . .

Nehéz volna leírni azt a tudományszomjat, amit főleg az orosz nőknél, de nem sokkal kisebb mértékben a férfiaknál is tapasztalunk. Otthon, Oroszországban, amely nem édesanya, de durva

* A mult félévben (1908) a 7 svájci egyetemen beírt, összesen 8521 hallgató közül 2322 orosz volt. Még pedig 1507 orosz nő és 815 orosz férfi. Az összes külföldi hallgatók száma, beleértve a 2322 oroszt is, 3484 volt.

mostoha, hiszen csak pénz- és véráldozatot kíván, de se jogot, se napi kenyeret nem ad. Nem biztosítja jólétüket, nem gondoskodik biztonságukról. Otthon el van a legtöbb elől zárva az az egy pár kút, melynél szomjukat olthatnák. Mert míg más művelt állam azon dolgozik, hogy népe műveltségét, képzettségi fokát emelje, a „hatalmas“ orosz birodalom híven őrködik a nép buta elmaradottságának lehető leghosszabb idei biztosítása fölött. Mert hiszen ha a világosságnak csak egy sugara bekerül a vakondok lakába, a megvakult alakok jobbra-balra dülnek, nem dolgozhatván már a zavartalan sötétségben, aknamunkájukon. Pedig rést vágtak már a nagy tömlöc falán, ideig-óráig tarthat már csak, hogy a vakolat is lekerüljön s fény terjedjen szét .... Ettől remélik, a szabadság ezer fényes tulajdonát itt megismerő oroszok, a régi orosz birodalom összeroppanását s az új, egy modern országnak feltámadását ....

*

Ez ákom-bákomokat róva meghallom, hogy egy ismerős orosz dalból kikapott taktust fütyörész valaki ablakom alatt. Jobban figyelek. Hát csakugyan a „signum“ volt. Lesietek csak úgy födetlen fővel, hát egyik kis orosz barátnőmet, stud. phil., találom ott. Lázas pirosra hevült arca elárulja, hogy sietve jött.

— No mi az, mi ujság? — Gyorsan aprózza szavait:

— Vite, vite; prênez votre châpeau et venez! (Hamar fogja a kalapját és jöjjön.)

Szót fogadtam, ő pedig vezetett szűk utcákon, sikátorokon keresztül ki, messze el a centrumtól.

— Tudja, csak későn: most tudtam meg, hogy ma tartja dr. Balabonov asszony előadását és mindjárt kezdődik; maga pedig minden ilyennél ott szeret lenni... Érti ugy-e most már, miért hivom?

Hát persze, hogy tudtam, hogy miért jött. Oda értünk a város egyik legnagyobb terméhez, ahol a népgyűléseket tartják. Ember ember hátán tolongott már. Sok-sok orosz. (Sohasem láttam ennyit együtt.)

— No, kisasszony, ide ugyan be nem jutunk!

— Várjon, csak türelem!...

És csakugyan útat nyitottak neki mindenfelé, hiszen ismerik. Ő is tevékeny tagja a forradalmi bizottságnak... És csakugyan odaértünk a pódium elé tett asztalhoz. Hamar helyet szerzett nekem, ő maga pedig az asztalhoz ült. Rövidre rá megjelen egy sápadt, beesett arcu, inkább szánalmat, mint lelkesedést ébresztő törékeny, gyenge nő. Talpig feketében volt. Egy kis vörös kokárda a szíve fölött. Nyakában egy szimplaezüst láncon az orosz forradalmi diákok jelvénye. Balkezében egy kis selyemkendő, melyet időnként szája elé emelt...

Csak vonszolni tudja lábait. Egy kis asztal mellé áll. Vizet tölt az oda készített poharak egyikébe, de mielőtt ajkához emelné, rettenetes, általános fájdalmat keltő, hörgő köhögés szakad föl melléből. Végül elcsendesedik. Hirtelen hörpint egyet a pohárból s megindul a szóáradat ajkáról...

Oroszul beszél, azután franciául folytatja. Elmondja azokat a rettenetes kínszenvedéseket,

melyeket a Péter-Pál erődben megélt az ott töltött 15 esztendő alatt.

Fiatal diákleány volt akkor még s társnőivel a város kormányzója ellen végrehajtandó merényletet terveztek, mert az egyetemről hazamenet szemtanui voltak egy borzasztó jelenetnek, amely gyűlöltté és a fölrobbantásra megéretté tette előttük a „gubernátort". A dolog sikerült. Két társnőjét halálra ítélték, őt is. Büszke volt az ítéletre. Szülei idejében megtudták, megvesztegették a rendőr-prefektust jó pár ezer rubellel s a dolog rendben volt. A leánynak megkegyelmeznek — nem ölik meg. Így került élethossziglanta a „Bastille"-ba.

Rettenetes volt ott. Őrültté akarták tenni azzal, hogy naphosszat semmit se tehetett. Nem foglalkoztathatta szellemét, senkivel sem beszélhetett. Semmit sem hallott. Azaz igen: a kazamatákban lévő nagy óraszerkezet monoton mormogását: „Minden ember tisztelje a cárt!" Két évig sötét, illetve félhomályú cellában volt. Szemei elgyengültek, nem tudta él-e, álmodik-e? Később kapott könyveket, szótárakat. S itt megtanult angolul, franciául és olaszul. De megártott a „nagy kegyelem"; végzetes kór kezdte ki: a tuberkulózis tüneteit észlelték rajta. Ez a 15-ik év elején volt. Erre — újabb ezresekkel újabb „kegyelem" volt kieszközölhető. Beteg, tehát elkerül a fővárosból, el oly vidékre, ahol tisztább a levegő. S hol lett volna az másutt, mint Szibériában. Már vitték is. De a csengő érc — Oroszországban ez a duplán érő valami — ismét diadalt aratott. Szibéria helyett, ahova utazásakor ezer veszély között meg-

menekült, szerencsésen megérkezett a szabad Svájcba. Itt befejezte 36 éves korában tanulmányait s azóta háromszoros doktor.

Elmondott sok mindent az orosz forradalom előzményeiről, beszélt annak céljáról s lefestette az új orosz birodalmat, mely a réginek romjain nő fel.

Itt elfogta a lelkes hév, kiegyenesedett ez a zörgős csontú lény s mintha emberfeletti erő bődülne bele az akkorra már fojtónehézségüvé lett levegőbe, hatalmas hangon diktálta a jelenlevőkbe a megdönthetetlennek látszó, igazságot hirdető reményteljes meggyőződését. Szemei lángoltak a hévtől és gyújtottak pillantásai . . .

„Ne kételkedjetek! Bízzatok a nagy Istenben: a természeti törvények megdönthetetlenségében — és győzni fogunk. Győznünk kell! Az igazság szövétneke már meggyújtva s be fog az világítani a sötétségbe. És ez lesz a gyászos söpredék csúfos halála! . . .“

Ekkor besüppedt a kuszált hajjal borított fő a vállak közé. Ismét a hosszú köhögés és úgy kellett levinni a pódiumról.

Erre megkezdődött az eszmecsere, ne kövessük. Vegyünk inkább figyelemre egy-két alakot a hallgatóság közül.

Itt van az első sorban Tatjane Jsanikova. A jogi fakultás hallgatója. Nagy kék szeme elárulja széleskörű ismereteit, nagy intelligenciáját. Mellette a rövidre nyírott hajú Nyuja Mautinja. Egész szegény családból származik. Keresztberakott lába fölé könyököl, állát tenyerén nyugtatja s ellesi

Balabonov minden szavát. Még csak szeme sem pislant, úgy figyel. Minden szót magába szív. Érzi a szenvedéseket, látja a börtönőrök otrombaságait s durva ütlegek véres nyomait. Föl-fölszisszen. Öklével az asztalra üt. Rendbehozza azután fölborzolt haját és tágranyitott szemekkel tovább les, hallgat . . . Az ő nevével még találkozni fogunk ujságjainkban az „orosz események"-ről szóló táviratok között, akárki meglássa. Mert ilyen lehetett Spiridonova Anna is, vagy Leonteneff Tatjana. Szenvedélyes, tele tűzzel, hévvel, minden zsarnoki ellen ádáz gyűlölettel. Vakmerőség, halálmegvetés, a nagy ügynek szolgálatért való lelkes vágyódás. Hányszor jelentkezett a „komité"-nél, hogy bízzanak már rá is valamit; pontos lelkiismerettel végrehajtja. Hogy sírt, hogy zokogott, mikor elkísértük tavaly Alexandrát Zürichig, mikor azzal a nagy misszióval bízták meg, amiről szinte olvashattunk lapjainkban. S ő nem sírt, mikor nővére agyonlövetéséről érkezett hír; nem, mert büszkén odavágta: „minek éljen még, hiszen betöltötte hivatását, előbbre vitte szent ügyünket egy — jottányival".

Vagy a lesimított, hosszú hajú Kotjakow Erotichy. Egyszerű munkásember, józan eszű. Érti az ügyet, szerető hitvese kioktatta. Felesége Vala Maslowa diákasszony. Nem tudom milyen szakon, de egyetemre jár. Nemsokára diplomás lesz. Vannak ott továbbá örmények, kaukázusiak, szibériabeliek, zsidók és óhitüek vegyest, munkás és diplomás, asszony és férfi. Közöttük nincsen torzsalkodás. Egy eszme szolgálatában áll valamennyi. Egy

ideálért dobog mindnek szíve s ez: az igában nyögő nép szabadságának hajnalhasadása. Ezért dolgoznak, ezért imádkoznak, ezért küzdenek. Ki így, ki úgy. Ki békés eszközzel, ki robbanó bombával, fegyverrel. Egyik kiegészíti a másikat.

Jól megfigyelhetjük ezt a forradalom céljait támogató estélyeken. Havonta tartanak ilyet. S azon nemcsak oroszok, hanem svájciak is, idegenek is szívesen látott vendégek. Egy-egy jeles orosz költő verseit szavalják, orosz, francia, német felolvasásokat tartanak, színdarab, zene és hasonlók egészítik ki a műsort. A befolyó pénzt részben Oroszországba küldik (persze ügyes eljárás útján), részben az érkező menekültek, a forradalom és pogrom áldozatai segélyezésére fordítják.

Könyvtárt tartanak fönn és alkoholmentes vendéglőket, nép-étkezőhelyeket. Egyáltalán, amilyen mértéktelennek ismerjük főleg az orosz munkáselemet hazájából, olyan szigorúan mértékletes itt. A diákok és főleg a diáklányok (ezeknek lelkes működését leírni szinte lehetetlen) megnyerik a munkásokat az abstinens-egyesületnek. Az alkohollal szemben teljes tartózkodást propagálva, szép eredményeket értek el.

Az egyetemnek legszorgalmasabb látogatói az orosz diákok és diákkisasszonyok. Ott ülnek az első padokban, sohasem hiányozva az óráról. Amellett kurzusokat tartanak a munkások részére. Öröm nézni, hogy mily szívesen bajlódnak a durva munkához szokottakkal, hogy megismertessék vele az abécét, amelynek megismerése révén olyan nagy és hatalmas birodalom nyílik meg számukra.

Dolgoznak, tanulnak szívós kitartással, pedig néha ugyancsak nagy gondot okoznak nekik az anyagiak is. De az orosz önmegtagadó. Erős kitartása, tudásvágya mellett legjellemzőbb tulajdona az önmegtagadás. S ez sok bajon, sok keserves percen átlebbenti, anélkül, hogy azt tragikusan fogná föl.

És a szabadságot, ami ellen odahaza, Oroszországban, minden lehetőt mozgásba hoz a hatalom, itt megismeri, megszereti. Megérti, hogy enélkül nép boldog, megelégedett, ország igazán hatalmas nem lehet. Megtanulja, hogy a szabadság ugyanaz az embernek, mint ami a virágnak a napsugár. Enélkül csak penészvirág, halovány, az élet küzdelmére meg nem érett fattyúhajtás keletkezhetik. Megismerik, magukba szívják s ez tüzeli, lelkesíti, hajtja őket. Ők küzdenek érte, ha belepusztulnak — sebaj! Jön utánuk még száz, még ezer. És a fáklyát csak meg kell gyújtani, a világosság elterjedése elé nem lehet akadályokat emelni.

Ez a tudat lelkesíti őket a szívós harcra, melyre példát nem találunk az egész világtörténelemben és ez a tudat az, amely a „hatalmasok"-ban felébreszti a rettegést és hatalmuk örökkévalósága iránti kételkedést. Hogy ez, a hatalomban való kételkedés jogosult-e, megmutatja majd a jövő, amelyet oly sokan várnak epedő reménynyel és amely talán meghozandja a megdönthetetlennek hitt kolosszus összeomlását s nyomán a szabadság virulását!

A baseli farsang.

Van öröm a háznál: megjelent a „Kantons Blatt"-ban a rendőrminiszterium szabályrendelete a farsang utolsó három napjáról („betreff der Fastnacht"). Mindig ilyenkor — négy héttel a baseli „Fastnacht" előtt — teszik közzé a hivatalos lapban. A baseli külön, speciális Fastnacht előtt négy héttel, de a kalendárium szerint való farsangutó előtt csupán három héttel. Mert a baseli egy héttel utóbb esik: a régi idők emlékéül, tüntetésképpen. Amikor anno dacumal, a XIV. században a római pápa egy kardinálist küldött Baselba azzal a megbízással, hogy gátat emeljen az itt mindinkább tért hódító protestantizmus elé, a küldöttet, ki nem éppen a legszívesebb fogadtatásban részesült, mikor vehemensen kikelt az „új tanok" ellen, hivatkozva a város régi valláshűségére — egyszerüen beledobta a feldühödt nép a Münster mögötti Pfalzról az éppen alatta 22 méter mélységben folyó Rajnába, amikor tudomásul adta a többi között a pápának azon büntetését, amely szerint Baselben a farsang ezentúl egy héttel később ünnepelendő a kalendáriumbelinél.

Akkor megharagudtak a büntetésért, de aztán büszke volt rá a dacos protestáns város, hogy íme megkülönböztetésül a „katholikusokétól“ külön tartja ezentúl farsangját. Ugyanebben az időben változott meg a város címerének színe is, amely a pápa különös kegye következtében a püspöki pálcának aranyszínű fogantyuja volt. Azóta — ugyancsak tüntetésképpen — feketeszínü ez minden címeren.

A baseli farsang egyike azon három maskarádának, melyek, — hogy úgy mondjuk — „európai hírnek“ örvendenek.

A nizzai karnevál-ünnepségek, a müncheni „oktober-fest“-ek mellé méltán odasorozhatjuk a baseli fastnachtot . . .

Ez a „milliomosok városa“, amely legjobban Amerikába illene, mivel csak gép itt minden ember: reggel állva issza reggelijét, nehogy időt mulasszon, aztán fut a bureau-ba, a gyárba, a bankba — dolgozni. Estig, késő éjjelig. Csak keveset alszik, hogy ki ne zökkenjen a munka, a dolgozás kerékvágásából. Ez a szolid, törekvő, szorgalmas nép megbomlik ilyenkor három napra: nem dolgozik, nem törődik ügyeivel, félre löki a kalapácsot, a gyári köténynyt, a kouponvágó-ollót és bomlik, nevet, kacag, ordit, ugrál, szaladgál éjjel-nappal.

Erre persze sok előkészület, sok fáradság és — hogy is mondta Napoleon? — pénz, pénz és pénz kell. Mert háború ez is: a megbolondulás háborúja a szolid törekvéssel, a kirugás harca a munkával, a lárma, zaj, síp, dob mérkőzése a

csendes mindennapi egyhangúsággal. És előre jelezzük, hogy a háromnapi dorbézoló hangos harc után a törekvés, a munka és a csendes egyhangúság lesz a győztes elem újból.

Mikor a fentemlített „Bekanntmachung“ megjelenik a lapban s a hirdető oszlopokon: lekerülnek a régi, hires „baseli dob“-ok a padlásról, a sípok, furulyák a kamarából, mert most szabad a vásár. A rendre, csendre olyan pedáns szorgossággal ügyelő hatóság rendelete szerint tilos egyébkor minden lármázás, dobolás és hasonló zene-bonálás. Ilyenkor azonban kitör a baseli ifjúból és öregből egyaránt a régi virtus: „Ki az igazi dobos e világon?“ És megmutatja, bebizonyítja, hogy a régi csatákról, szabadságharcokról (melyeket a népelnyomó Habsburgok és egyéb „együtt-mentek“ ellen vívott a svájci nép) szóló románcok és krónikák nem hazudnak, amikor arról regélnek, hogy a baseli dobosok tüzes lelkesedést ébresztő tambour-játéka nem egyszer megfutamította — a „gyáva nyulakat“.

Az „Alte Schweizer“, a „Fifizer“, a „Dreier“ vagy a „Märmelli“ — tyuh az árgyélusát — masirozásra irányodik a láb, ha halljuk ezeket az indulókat. És micsoda művészi játék! Vannak ilyenkor nagy, művészi dobolási estélyek! Csak úgy zengnek a bérpaloták, amikor fölvonulnak a dobosok, ütik-verik kiméletlenül a borjúbőrt. Kinyilnak az ablakok s kendőkkel intenek, virágot feléjük a lányok és asszonyok. E versenyen aztán 500, 200 és 100 frankos díjak kerülnek kiosztásra. De megérdemlik a nyer-

tesek, mert ugyancsak művészi tökélyre emelik a dobolást.

És négy héten át reggeltől-estélig minden utca visszhangzik a dobolási gyakorlat dübörgésétől s a pikulások éles füttyszavától. Node csak négy hétig tart ez így és hozzá még vasárnapon csakis 2-től 6-ig van megengedve.

Azután jönnek a házalók. A Quodlibet-bizottság szervezi a gyűjtéseket. A szegény ember pár centimot, más 1—2—5—10 frankot ad, de a milliomosok mélyen belenyúlnak bugyelárisukba s kihúznak egy-két százast is. Egyébkor még a saját szórakozására is sajnálja a garast, ilyenkor készséggel nyujtja bukszáját.

Mindenféle — de nagy titokban tartott — előkészülettel aztán csak eltelik ez a négy hét s hétfőn (egy héttel a naptári farsang után) fölvirrad a három napig tartó „nagy nap".

Hajnali három órakor fölgyúlnak az ívlámpák, melyek az utcák közepén lógnak alá a házakra erősített vezetékről.

A gázlámpákat is felgyújtják. A házak ablakaiba színes lámpák, lampionok kerülnek. Itt bengáli fáklya, amott magnézium-szalag . . . Tündéri fényben úszik az egész város, főképpen a főutcák. A Rajna pedig, mintha folyóezüst hömpölyögne, ezüstfehéren csillámlik, ragyog. Örül az öreg, hogy ismét megérte a komoly emberek megbolondulását, míg őt a régi, évezredes nyugodtsággal, hidegen hagyja a zaj, a lárma . . .

Az utcák mind népesebbek lesznek. Alakok, egyenkint, majd kisebb-nagyobb, misztikus mezbe

BUDAPESTI KÖNYVTÁR

bujt csoportok kerülnek elő. Félnégykor már hangos az utca. Maszkirozott urak és hölgyek, kicsinyek és nagyok sietnek egy-egy gyülekezési hely felé. Egy-egy „elite"-társaság, egylet, szövetkezet, gyár munkásai, iskolák tanítói, tanulói egyleti helyiségük, vagy bizonyos meghatározott helyen jönnek össze. Négy óra előtt fenenagy lámpákat hoznak. Van olyan, hogy nyolc embernek ad dolgot a cipelése. Különböző alakúak ezek és művészi kéz aktuális dolgokat festett rá. Kikarrikaturázzák ezeken a közéleti félszegségeket, a társadalmi s politikai elite hibáit, víg oldalait stb., stb. Bohókás versek, feliratok, aktuális strófák utcaszélességű festett vászon-transparensek. És ezer egyéb dolog. Ezután dobosok 6—8, de van 20-as csoport is, mindegyik csoportnál megfelelő számú pikulás. Persze mind álarcosok, maskarának öltözve. Végül négy óra előtt pár perccel megjelenik minden gyülekezési helyen a „tambour major". Az ember megszakadhat nevettében, ha szemügyre veszi. Bolondabbnál bolondabb maskarába öltözöttek ezek. Ilyenkor persze már alig lehet mozogni az utcán. Ezer és ezer ember tolong a csoportok körül. Egész Basel talpon van. Hát az a sok ezer idegen, aki erre az alkalomra idetódul . . .

Kis vártatva megkondul a sok vihart látott nagytemplomnak, a Münsternek tornyában a harang. Elüti a négy negyedet. Elül a zaj, a mozgás, visszafojtott lélekzettel várják az óra ütését: Bim ! . . . A tambour major felemeli durung nagyságú „pálcáját . . . Bam ! . . . A dobosok előtt a

síposok állanak, ajkukhoz emelik a sípot... Bam!... a dobverők 90 fokos szög alakjában egymás fölé emelve... Üti a negyedik negyedet: bam... Ebben a szempillantásban megadja a jelet a „pálcá"-val... A dobok peregnek... drdrdrrr, drdrdrrr... A sípokból éles hang sívít elő, a nép ordít össze-vissza s a „Morgenstreif" kezdetét veszi. A menet megindul a vérvörösre festett, burgundi stilusba épült igen régi kormány- és városháza felé. Ott találkozik össze a többiekkel, az egész társasággal. És a sok sípos, dobos, zenész, lármázó, hadonászó nép föl-alá jár a városban. Elől viszik a lámpákat, a lampionok ezreit s táncolva lejtenek tovább.

És ettől a perctől kezdve mindenki bolond Baselbe.

Ez a körmenetelés eltart négytől nyolc óráig, mikor is eloszlik a tömeg. De nem munkába, mert üzletek, bankok, gyárak zárva e napokon. Rövid idő multán ismét maszkoktól tarkállik az utca. Az igazi hadd-el-hadd azonban csak délután 1 órakor kezdődik. Ekkor van az esti 9 óráig tartó fölvonulás. Ismét a reggeli kép, de sokkal tarkább, sokkal díszesebb. Csoportok aktuális dolgokat jelképezve, rettenetes társzekerek virágdíszszel, gyönyörűen földíszített úri fogatok, benne maskarába öltözött dámák és urak. A kocsiba egy láda narancs, virágcsokrok, kis csomagok cukorral töltve, konfetti, szerpentin stb., stb. A narancsot, virágot, cukrot dobálják a szobákba; fel a harmadik, negyedik emeleti ablakokba is. Járás-kelés, lótás-futás, össze-visszaság. Nagy

politikai események, vagy a bőrzék árhullámzása nyomán támadt zaj, zsibongás édeni csendesség ehhez képest. Itt egy 50 lovascsoport, közepén valami „elrabolt királyleány“ tündéri környezete, amott láncon vezetett majmok nagy serege. Avagy: elől lépked egy gólya (a tanító), nyomában egész iskolája pólyásbabának öltözve. Itt valamelyik miniszter üti irgalmatlanul a dobot, mellette a gyutacsgyáros egyik munkása pikulál. Van olyan csoport, amelyiknek összeeszkapálása, földíszítése nem százakba, de ezrekbe került.

Itt valami tisztes polgári hölgy akar valahova menni, odaugrik egy ismeretlen báb, csókot lop bátran ajkáról s elvegyül a tömegbe. Bokáig gázolnak már a sok eldobált konfettipapirkákba... Jó kilenc óra van, mire az utcáról a helyiségekbe kerül a zenebona. Azonkívül vagy ötven helyen. Továbbá minden kocsmában (hova ez alkalommal csak belépti-díj mellett juthatni) úgynevezett „Schnitzelbänke“-k vannak. A társadalom minden rétegének (lehet-e ilyesmiről beszélni egy respublikában?) tagjaiból alakult társulatok adnak elő különböző mutatványokat, recitálnak, énekelnek. Persze csupa szatira, csupa ostorozása aktuális helyi vagy országos vonatkozású dolgoknak, félszegségeknek. Korcsmáról-korcsmára járnak ezek a maszkirozott előadók és cédulákat osztanak szét, melyen rigmusokba szedve ostorozzák a „copfot“, az évben történt félszegségeket, politikai és társadalmi aktualitásokat.

És a sok szebbnél-szebb ruhába bujt leány, hol egyesben, hol kisebb csoportban korcsmáról-

korcsmára járnak. Egyik ajtón be, végigfutva a zsufolásig megtelt termeken, a másik oldalon ki. Keresik ismerősüket, hogy „intrikál"-hassanak. Jaj annak, akit felfedeznek. Sziréni hangon kezdik a „peasler tücs" (Basler Deutsch) dialektus szerint: „käl tu kencsmi nít, käl tu kencsmi niiiit" (Gelt, Du kennst mich nicht" (ugy-e nem ismersz). És folytatja: pedig én tudom, hogy ekkor és ekkor itt vagy ott voltál, ezt tetted, ezt vetted, ide mentél, ezzel voltál . . . „Käl tu kecsmi nít, käl tu kencsmi niiiit!" És mielőtt fölocsudna ámulatából az illető, „köd előtte, köd utána" — eltűnik egy más korcsmába. És végigjárják egész Baselt.

Eltart jó éjfélig, míg bejárják a korcsmákat, hova ismerőseik járnak, kiknek fölsorolják minden bűnét, anélkül, hogy az illetőnek csak sejtelme is lenne róla, hogy ki is az a bájos kis intrikus.

Időnként visszamennek a kaszinóba, táncolnak egyet, aztán ismét eltünnek, Ezért mindig új képet mutat a bálterem is. Mindig újabb és újabb alakok érkeznek. Lótás-futás, lázas izgalom, pajzán jókedv, fesztelenség és amilyen zárkózottak egyébkor Basel szépei, olyan kedvesek ilyenkor. Milliomos lánya vagy varrólányka nem kerülik egymást, egy legénybe kapaszkodnak sokszor — s na hiszen van annak ilyenkor mit hallani és bűnös volta fölött mélyebben elmélkedni . . .

Éjfél után kerül a sor a díjak kiosztására. A legeredetibb, legszebb kosztüm viselője 1000, a második 500 s egy-egy 250 és 100 frank jutalomban részesül. Utána lekerül a lárva az arcról. Szemtől-szembe látjuk szépeinket.

Reggel azután pezsgő és — az elmaradhatatatlan „Mehlsuppe“ — s azután kiki hazalejt, hogy átöltözködjék. Mert a kedd a gyerekek napja; gyerekfölvonulás, gyerekbál tölti ki az e napi programmot esti 9-ig, mikor ismét egy fényes bál veszi kezdetét.

A szerda egész olyan lefolyású, mint a hétfő. Reggel „morgenstreich“. Délután iszonyú népes fölvonulások. S a legszebben sikerült csoportok díjazása (1000—500 frank). Este: Schnitzelbank és álarcosbál. Nem fáradt még senki. Az ifjú lánykák most vannak elemükben; nevetnek a sok letört gavalléron.

A tánc reggel 6-ig tart. De nincsen már „Mehlsuppe“, a pezsgőspalackok sem durrognak, nem visszhangzanak a régi falak az „Alte Schweizer“-, vagy a „Fifizer“-marsch hatalmas hangjaitól... A szürke hétköznapiság mindinkább urrá lesz a háromnapi megbolondulás után való kijózanodás nyomán ... Itt-ott még egy maskara ... De álarcát kezében viszi. Rendőri tilalom tiltja már a viselését... Itt egy dobos dobját hátán cipelve, amott egy pierrot pierrette-jével, de már tisztes távolban. Szótlanul ballagnak egymás mellett, pedig — hejh! — alig pár órája micsoda rumikus módon, kacaj kiséretében vágta oda pierrot fejéhez a „Käl tu kencsmi nít“-et ...

... A gyárak sípja munkára hívja munkásait. A bankok főkönyvei is előkerülnek három napi nyugságuk után. A városházán, a kormányépületben is percegnek már a tollak, a tőkepénzesek ollója is csetteg már a szelvényeket metszve. Újra a régiben megy minden ...

A dobok a padlásra kerülnek, a sípok a kamrába. Az emberek ismét a régi komoly ábrázatot öltik magukra. Talán még zökkenik egyet-kettőt, de aztán a rendes sebességben indul meg a gép . . .

Többé szó se kerül a Fastnachtról, míg csak megint meg nem jelenik a „rendőri rendelet", mely után négy hét multán megint vidám kacaj, pajzán bohókázás lopódzik e szürke város komoly falai közé, amikor újra fölcsendül majd a „Käl tu kencsmi nít, käl tu kencsmi niiiit?!"

Szemlélődés.

Csendes nyárelői este van . . . A negyedik emeleten lévő kis szobám egyik ablakán át lelátni a mintegy 40 méterrel mélyebben fekvő, csodálatos kék tükrű Léman-tóhoz. Mert hát az öreg Genève-ben vagyunk. Az új, a modern város a tó partján, a Rhône két oldalán, no meg emez oldalon az Arve felé terül el. Míg innét szűk, mesésen rendetlen s hirtelen emelkedő sikátorokon át jutsz föl a régi városba, a domb tetejére. Szűk utcák erre is. Hol jobbra, hol balra csavarodnak. Régi, kopott vakolatú, de neves eseményekre emlékeztető ósdi házak környezik. Visszaviszik ezek gondolatunkat jó egy pár századdal: a sötétség korába, amely kort a lelkiismeret aláaknázása jellemzi. Beszélnek aztán erkölcsi forradalomról. Üldözésről és diadalról . . . És mire odaérünk a vén St. Pierre-hez*, az a megdönthetetlen igazság férkőzik agyunkhoz, hogy az igazságot szolgáló eszme keresztül jut minden veszélyen, minden sötétségen s legyen bár ezerszeres az a túlerő, mely feltartóztatni igyekszik

* A dóm.

útjában, nincsen az ártalmára, sőt a diadalhoz segíti, mert az eszme az igazat, emez a hazugságot szolgálja. Az eszme világot gyújt, az ellenese a sötétséget terjeszti. És mennyi megerőltetés vész kárba, ha a világosságot sötétséggel akarjuk elnyomni?... És kihallszik a szűk utcára az orgona büszke búgása: „Erős vár az Isten nékünk“. . .

Akármerre megyünk is, ha az új, ha a régi városrészben, lépten-nyomon eszünkbe jut az, amit a geografiával kapcsolatosan tanultunk Genève-ről, hogy t. i. Genf = óraipar. Minden sarkon, utcaközépen, középületen és sok nagy üzletházon is egy-egy hatalmas villamos-óra emlékeztet arra, hogy az óraipar legrégibb és legnevezetesebb metropolisában vagyunk. Mindenki tisztelettel gondol erre, csak egy ánglius gondolkozott másképpen. Látva a sok órát, sértette nemzeti büszkeségét, hogy itt nem az angol ipar műveit dicsérik, hanem folyton kitalálják, hogy az óráját a dédöregapjától örökölte, mert azt ekképp alakították, s így csinálták át, hogy ilyen legyen, mert hát ilyen órát manapság már nem gyártanak. Ilyet a XVII. század második felének első évtizede közepén készítettek Locle-ban, tehát az öregapja gazdag ember volt, mert akkor még személyesen kellett elmenni az ilyes holmiért. És így tovább. A véletlenül, csupa megszokásból órájára vetett tekintettel a genèvei híres óraember, egész familiáját, vagyoni állapotját s egyéb körülményeit egy csapásra elő tudta volna adni. Ha angol honfitársa lett volna, büszke lett volna rá, de mert genèvei polgártárs volt: tenni kellett róla. Nagyot

gondolt és merészet. Majd ő tesz róla, hogy itt is az angol ipar remekeiről beszéljen s ne az unalmas genfi hírességről. Felajánlotta a városnak, hogy a St. Pierre két vén tornya közé emeltet egy pazar kis tornyot s abba olyan harangjátékot helyez el, amely havonta változva más-más svájci hazafias dalt játszik el. Jól van, belement a tanács. Az angol pedig elkészíttette valami angol városban. No és ott van a szép kis torony. Minden órában eljátsza a darabot a harangjáték. Négy csatadalt játszik összesen s havonta változnak a dalok automatice. És mit ért el az angol? Azt, hogyha idegen — angol, vagy más nemzetbeli — hallja a carillont, felsóhajt: hát biz' Istennek, mégis csak a genfiek a legpompásabb óra- és óraszerkezet-csinálók, mire a bizonyság ez a gyönyörű harangjáték!

Genève-t „petite Paris"-nak is nevezik és méltán. Páris után a francia szellemi élet Genèveben lüktet legélénkebben. Itt van a híres Sorbonne (a párisi egyetem után nevezték el így a genfit), nincs olyan ország Európában, sőt tovább mehetünk, nincsen olyan világrész, amelyről ne volna itt diák vagy auditör. Ennek magyarázata amellett, hogy kitűnő tanárok az előadók, két dologban keresendő: az egyik, hogy az előadások — természetesen — francia nyelven folynak, a másik, hogy a genèvei egyetem ez idő szerint az egyedüli egész Európában, ahol a szociologiának teljes és külön fakultusa van.*

* Faculté des lettres et des sciences sociales

A hatalmas egyetemi épület a nép fillérein épült. Ezt jelzi az az emléktábla, amely az egyetem homlokzatán nyert elhelyezést. Azt mondja az az írás körülbelül: „A genèvei polgárság emelte e csarnokot a tudománynak, mert a tudomány fejlesztésében látja a szabadság virágzásának legfőbb biztosítékát". Kérem értsük ezt jól meg, mert ez bevilágít a genèveiek lelkébe, gondolkozásába. Ahol a szellem szabad fejlődése elé gátat emelve, a fejlődés irányát eleve meg akarjuk szabni: ott a szellemi élet korlátozásával a lelkiismereti és a testi szabadságot is veszély felé sodorjuk!

Van az egyetemnek egy angol származású, nagytudású professzora. Ő az előbb említett angol honfitársával éppen ellenkezőleg Genève-nek babérkoszorut font. Azt a bátor kijelentést tette egyszer, hogy Genève régi idők óta hangadó szerepet játszik az európai szellemi élet fejlődésében. Vagyis Genèvet az európai szellemi élet gócpontjának nevezte. Már most ezt bizonyítani igyekszik. Széles alapon nyugvó kutatása eredményeül egy táblázatot állít össze (ott van ez a Sorbonne II-ik emeletén elhelyezve). E táblázaton összeállítja azon szellemóriások névsorát s életrajzi adatait, akik Genève-ben hosszabb-rövidebb ideig működtek. E táblázaton többek között ezt olvashatjuk: Magyarországból: Zsigmond király 1336, Teleki József és László grófok, Báró Eötvös politikus 1813—1871. Klapka híres magyar tábornok, aki 1849-ben megverte az osztrákot és később genèvei állampolgárrá lévén, miniszterré lett (a

köztársaság államtanácsának tagja James Fazy-val egy időben). Kossuth, a nagy magyar hazafi. Türr tábornok, Kossuth és Klapka barátja. Szemere politikus és Liszt Ferenc híres zongoraművész, a genèvei konzervatórium tanára.*

De nevezik Genèvet „petite Russie"-nak is. Kis Oroszországnak. Az egyetemi hallgatók óriási százaléka orosz diák, illetve diákkisasszony és az egész lakósságnak körülbelül 49%-át képező idegenek közül jó fele oroszországi. Ha valami hangverseny alkalmával végig sétálunk a Bastillon-kerten, melynek alapját a híres botanikus De Candolle vetette meg, inkább hihetnők, hogy a jekaterinoslavi Erzsébet-kertben (egyetemi diákok kedvenc tartózkodási helye), vagy az odesszai forradalom kiindulási pontját képező nagy parkban vagyunk.

És említsük-e, hogy Genève-ben az igazi demokrácia mellett is van egy töredék kaszt, melyet a pénz-arisztokraták képeznek? Ők nem értették meg Klapka kortársának és barátjának, James Fazy-nak törekvéseit; ők átaludták azt a forradalmat, mely a konzervativ kormányt megbuktatva, a demokratikus államformát léptette életbe s aztán felébredésük után nem tudták félrelökni a copfot, görcsösen ragaszkodtak hozzá. De csak kicsiny dolog ez s ennek elmúlása is már csak kevés idő kérdése lehet. És egy cseppet sem zárja ki azt, hogy a respublika és város vezetősége, kormánya, tanácsa a legmodernebb szociális intézmények

* Az angol szövegből hevenyészve fordítottam.

életbeléptetésével kidomborítsák, hogy mégis csak az igaz demokrácia nyilvánul meg a közélet minden terén.

Ez alkalommal csak két ilyen intézményt akarunk megismertetni. Az egyik a „Juge des prud' hommes", a Département de justice et police (Igazságügyminiszterium) kebelében fennálló „szakértők bírósága".

Munkaadók és munkások képezik e hivatalosan is elismert bíróság tagjait. És azon peres ügyeknek lehetőleg békés úton való elintézését vállalja magára, amelyek munkaadók és munkásaik között keletkeztek. Az illető sértett fél a bírósághoz fordul panaszával. A bíróság meghallgatja a másik félt s a szélesebb körű utánjárás alapján igyekszik békés úton elintézni, ha azonban így nem sikerül, büntetést szab ki a bűnösnek talált félre. Ügyvédeknek bevonása tiltva van. Ha azonban az elmarasztalt fél nem hajlandó a kiszabott büntetésbe belenyugodni, úgy ellenfele hozhat magával ügyvédet. Avagy a rendes bírósághoz utasítják. A fontos pedig az a dologban, hogy ez az eljárás teljesen ingyenes. A fent említett esetben azonban az ügyvédet az elmarasztalt, de a kirovásnak eleget nem tett fél tartozik fizetni, valamint minden egyéb költséget is. Hangsúlyozom azonban, hogy csakis ebben az esetben van szó fizetésről. A statisztikai adatok azonban azt mutatják, hogy ez csak igen ritkán, elvétve fordul elő.

A másik intézmény: a munkáslakások. Genève délnyugati részén nagyszámú apró, egy családnak való lakóházat (két szoba, konyha, mellékhelyiségek

és a ház előtt, megett kis konyhakert) építtettett a város és állam tanácsa együttesen közköltségen. Ezen házakat évi bérletre kiadják munkásoknak, potom pénzösszegért (a befektetett tőke kamatának csekély százalékáért). Bizonyos idő multán, 20—25 év mulva azután e kis házak a lefizetett évi bérösszeg fejében átmennek a benne lakó család tulajdonába és a házat tehermentesen ráiratja az állam és város.

Itt említem meg továbbá csak röviden, hogy minden idegen, ki bizonyos időre Genèvebe telepedik meg (mint az egyéb kantonokban is van), „permis de séjour"-t (letelepedési engedély) vált. Ezért 1 frankot fizet s 1 frank 50 centimes-ot kórházi alapra, melynek fejében bármily megbetegedési esetben teljesen ingyenes gyógykezelést (orvos, patika, esetleg kórház is) kap . . .

A St. Pierre órája üti az éjfelet . . . A Carillon megcsendül s eljátsza a dornachi indulót. Dornach! ott is futott az osztrák, az állig vasba öltözött emberek serege, a mellen nyitott ingű, jobbára hajadonfőjű lelkes svájciak elől. De azért mernék fogadni: ott volt az osztrák hadidicsőséget jelképező, bécsi felvonulásban a „dornachi győzelmes seregek glóriával díszített csapata" is. Hja, régen letünt a XVI. század és messze van a kis Dornach a hatalmas Bécstől! . . .

Az utca csendes, mindenki alszik már ilyenkor, csupán az én szobámból kiszürődő halvány világosság áraszt szét egy kis fényt a közeli házak félig lapos tetejéből kinyúló kacskaringós kéményekre . . . Amott alá a Léman-tó. Csendes ott is

minden. Csak a világítótorony forgó lámpása szórja váltakozva a zöld és vörös sugarakat a sík tükörre... És elhangzik a Carillon utolsó akkordja is. — Leteszem a sercegő tollat s elgondolom, hogy hej, de híres óraszerkezet-csinálók ezek a genèveiek, hogy ilyen pompás masinát tudtak összeállítani, mint aminő ez a Carillon...

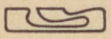

Párisban.

A kultúra haladását talán semmi sem mutatja úgy meg, mint a technika vívmányai. Vegyünk csak szemügyre egy mozdonyt; gondolhatta-e Stephenson, hogy az ő primitiv alkotásából — aminek azt mostan látjuk — óriási, minden távolságot könnyűséggel legyőző, zakatoló „szörnyeteg“ lesz. Hatvan, nyolcvan, száz kilométer, mi volt ez azelőtt! Ma — egy órai utazás csupán. Mintha a mozdony minden kis csöve, hajszálvékonyságú fontos részecskéje egy-egy ideg vagy sejt lenne az emberi agyvelőből . . . És ahova ez a sok száz, meg ezernyi csőből, srófból, más egyéb alkatrészből összetákolt, holtnak gondolt emberi alkotás egyszer behatol, ott megveti lábát a kultúra.

A kultúra pedig saját maga készíti elő a jó talajt. Az anyag külömbsége csak az eredmény elérésének idejét teszi rövidebbé vagy hosszabbá. És az eredmény közelre jósolja azt az időt, amelyhez „az ember fogja újból megalkotni a világot“.

Párisban közel van ez az idő. Mert a mai Páris igazán nem egyéb, mint házaknak tömkelege,

azon a helyen, amely a kettős, hármas földfeletti s más egyebütt közlekedő járművek által elfoglalton kívül megmarad. Gőz- és villany által fejlesztett mesterséges erő, ember és állat, víz és levegő természetes ereje mind-mind szolgálatában áll a párisiaknak. Az automobilok tízezrei nem teszik fölöslegessé a lovakat, az emeletes villanyosoknak segítségére siet a régi rozoga omnibusz. És hogy a forgalom a föld felett, az utcákon nem bonyolítható le, azt a boulevardok és Szajna alatt egyaránt közlekedő metropoliten-villanyosok túltömöttsége bizonyítja.

A mozgóváros — ez volna tipikus neve. Ha jól tudom, Wilde nevezte el az élet városának, mert itt mindenki tud élni. Tud és nemcsak akar. Mozgóváros, mert mindenki mozog, siet — kenyér után vagy szórakozási vágyának kielégítésére.

És amit a kultúra megteremtett, azt most ugyancsak a kultúra előrehaladásával kell — bár nem lerontani — áthidalni. Olyan óriási a forgalom, a város bármely pontján, hogy részben a gyalogjárók, részben a járművek a szerzsant (rendőr) botjának intésére vagy egy kézlegyintésére percekig kénytelenek késni, hogy minden összeütközéstől származó szerencsétlenséget megkerüljenek. Arról ne is szóljunk, hogy az esteli forgalomnál ügyes ember legyen az, aki gyalog 10—20 percnél előbb átjut az úttest másik oldalára.

A városi tanács átérti, hogy milyen fontos, hogy a forgalom-lebonyolítás akadály nélkül történjék. Azonban a városi mérnöki kar semmi módot sem tud, amivel ezt meglehetne teremteni. Fölszólítottak tehát

mindenkit, aki hozzáértő: adj egy eszmét, aminek megvalósításával a mai forgalomnak megzavarása nélkül a gyalogjárón föltartóztatás nélküli közlekedés lehetővé lenne és amely minden veszélyt kizár az egyre növekedő járművi forgalomnál. — Tessék, törjük rajta a fejünket: hátha mi találunk ki valami jót s mienk lesz az igen tekintélyes összeg, amivel az eszmét honorálják.

Nem tartom semmiképpen sem dicséretesnek azt, ha globetrotteri mivoltot öltve magunkra, leszóljuk minden intézményünket, szokásunkat. De viszont nem osztom azt a nézetet sem, amely tervszerint érvényesíti mindennél az „extra Hungariam non est vita"-t. Nem tartom kultúrális előrehaladásunk érdekében, hogy hibáinkat, gyengéinket fedjük, takarjuk és — szóval szépítsük. Úgy mondtam ezt valamikor valahol, hogy fordítsunk azon, „hogy mindaz, ami magyar, az a legjobb" és mondjuk így: „mindaz, ami legjobb, legyen magyarrá". — És hogy ha ezt helyesnek találjuk, fedjük fel hibáinkat kímélet nélkül, hogy javíthassunk azokon. Ez a nézetem magyarázza meg a továbbiakat.

Városit és vidékit egyaránt érdeklik a — gyomorbéli dolgok. Lehet-e jól és az adott viszonyokhoz mérten olcsón étkezni. Mint városban élő ember, nagyon jól tudom ezt a kérdést méltányolni. — És tapasztalásból tudom, de meg másoknak, sokaknak, mindenkinek a panaszából is, hogy Budapesten nem lehet. A vaj hamis, a tej fölhigított, a zöldség romlott, a hús drága. Tessék most egy lateinernek úgy táplálkoznia, hogy teste épségének biztosításával pontosan végezhesse kenyeret

megszerző s családja föntartását biztosító szellemi munkáját. Budapesten, ha kurtakorcsmába megyek is, soványan étkeztem és rosszúl, ha csak 1·50—1·80 koronát fizettem. Miért van az, hogy Drezdában, Berlinben, Brüsszelben, Párisban már 1·25 korona elegendő, tápláló és ami a fő, jó ételt (nem hamisat) kap az ember. Nem is szólva arról, hogy például itt kapni 1·25 frankért akár dezsőnét, akár dinét 3—5 deci borral együtt. Hogy milyen nagy dolog ez, azt a diákemberen kívül a hivatalnokok értik meg, mivel ha korcsmában ilyen olcsó, ennek megfelelőleg olcsóbb a családban. És nemcsak az az előny, hogy a mai nyomott gazdasági helyzetben — olcsóbb, hanem tápláló, jó és nem hamis.

A lakásviszonyokat ne is említsük. Azt hiszem, hogy megérjük rövidesen azt az időt, amelyben nemcsak a kontinensről, hanem az egész világról Budapestre járnak majd tanulmányozni, hogy miképpen nem szabad a lakásviszonyokat rendezni. Mindegy no, ha a lakásnyomor hozza is őket, csak jőjjenek, legalább lesz egy kis idegenforgalom.

Kultúrális állapotunkra a nálunk megforduló idegen nemcsak ragyogó képzőművészeti gyűjteményeinkből, épületeinkből stb. következtet, hanem abból is, hogy a rendőr nem érti meg, vagy ha hordárt kérdez, vállát vonogatja, ha villanyoskalauzhoz fordul kérdésével, ha meg is érteti magát — rideg s 99%-ban brüszk, elutasító választ kap. Nem úgy van Párisban, ahol a rendőr be van dresszirozva: figyelmes légy és udvarias idegennel

szemben, magyarázz kézzel-lábbal, szemmel, ha nem tudod magadat megértetni, de sőt vidd el, kísérd el a kérdezőt, ha így lehetsz szolgálatára. Nem szólva Berlinről, ahol mindenféle nyelvű (jól értsük meg, nem vezetők) de közemberek vannak, akik az idegeneket útbaigazítással látják el, nem szólva hosszabban a wieni villanyoskalauz két fillérrel rekompenzált szívességéről, megemlítem a kisebb porosz városokat, ahol a lakosság gőgös („Preusse bin ich!"), képzelődő, zárkózott — de idegennel szemben udvarias, előzékeny, készséges.

És azért mégis jól esik egy kis „otthoni ügy". Valamelyik bulevardon vagyok, előttem két alak, munkások lehettek. Magyarul beszéltek. A rég nem hallott magyar szóra elfog a vágy, ezekkel beszélni kell.

— Hát magyarok?

— Hát nem hallja?

— De igen. No és munkában vannak itt? Hol dolgoznak? Hogy jöttek ide?

— Hol? Hogyan? Hát vonat hozott, meg gyalog. De mit is törődik az úr vele.

Na itt itthon vagyunk! Gondoltam. Talán igazuk is van. — Csak azt szeretném tudni, az ősi kultúra-e ez, vagy pedig az itteninek hatása nyilatkozik-e meg ebben . . .

*

Ha valaki azt mondaná, határozzam meg orvosilag Párist, hát azt mondanám: végy egy csomó sínt, rakd a földre, a föld és víz alá, áss egy sereg alagútat, hálózd be vasútvonalakkal,

rakj rá és járass rajt villanyos erővel, vagy gőzzel hajtott, ló, kutya vagy ember által húzott emeletes közlekedési eszközöket és azután ami ezek után megmarad a 7802 hektárnyi területből, azt hord be 90.000 lakóházzal s azonkívül sok-sok középülettel, költöztess bele három millió embert — ez Páris! Páris, amelyben lüktet az élet, amely zajos, lármás és mégis fenséges.

Páris olyan, mint a szép asszony: sohasem telünk be vele, mindig érdekessé tudja magát tenni, mindig leköt. Érti az emberekkel való bánást. Halad, mindig előremegy és mégis ugyanaz.

Amióta a császárok kora lehanyatlott s a korona a porba hullott, a nép őfensége viszi az ügyet és viszi Párist előre. És ez nagyon fontos: a művész, a belletrista, ha elérte az elismerésnek dicsőséges polcát és csak olyat produkál, mint amivel elérte azt — ez maga is dekadenciát jelent. Neki haladnia kell, menni előre — fölfelé! A nemes paripa olyan, hogy nem tűr meg maga előtt semmit, vágtat, hogy első legyen, hogy elkerülje az előtte levőket. Vagy kidől vagy — első lesz.

Páris halad, elérte az első helyet és meg is tartotta azt. A „liberté, egalité, fraternité“ jelszava, mely templomon s más egyéb középületen is ott díszeleg: nem jelentett visszaesést, sőt! Előrehaladását biztosítja hogy a vezetést mindig kiváló emberek kezébe teheti le, nem kötik szabályok, nem kényszerült, hogy esetleg valamely kiválóságnak nemcsak törpe, de esetleg agyalágyult, dekadens utódát ismerje el vezetőjéül.

És ez lépten-nyomon meglátszik. Franciaország megtartotta a vezetőszerepet. Legyen az szociális avagy kultúrális mozgalom, a hangadás ezt az országot, ennek metropolisát illeti meg. A régi időkben, a protestantizmus előszele, a forradalmak vihara innét indult ki világot meghódító körútjára. Mintha csak az a Hotel des Invalides domjában, a finországi vörös gránit szarkofágban meghódított zászlók közepette nyugvó semmivé lett, egykor nagyhatalmú férfiú, Napoleon törhetetlen elszántságú akaratát örökölte volna — ha csak kicsiben is — ennek az országnak minden fia. És mintha a város fölé nyúló kupolájú Pantheonból sugárzana ki az ott nyugvó jelesek szellem fölénye, átszármaztatva azt e föld legkisebb teremtményébe is.

Barthalome, a híres szobrász nagyhírű alkotása az „Aux morts", amelynél a megsemmisülésbe mennek az emberek, ki sírva, rettegőn, ki bátor elszántsággal, ki pedig fájdalmasan bucsuzván. Nem hiába mutatja a talapzatnál lévő jellegzetes csoportozatot: a győzelmet hirdető angyalt. Dolgoznak az emberek, mert tudják, hogy bár ők nem érik meg a palota elkészültét, de utódjaiknak hasznára viszik azt az egy-két téglát . . .

És nézzük a többi nagy alkotást, a klasszikus világ fennmaradt képzőművészeti alkotásait és a mai kor műveit. Nézzük és úgy érezzük, hiányzik nálunk valami. Hiányzik az az alapos ismeret, az a tudás, mely megkívántatik akkor, ha igazán, hozzáértőn kívánunk mindent elemezni. Ha nemcsak nézni, de látni akarunk, ha a látottakból tanulni s a tanu-

lás által a magunk képzését felsőbb fokra emelni kívánjuk, hogy ezzel is használhassunk. A mi iskoláink még nem vették fel tantárgyul a képzőművészetek történetét. Az a kevés, amit a görög nyelvvel, vagy a görög pótlóval tanulunk, meg sem közelíti azt, amit feltétlenül tudnunk kellene.

És szociális téren sok mindenben tanítómestere a világnak e város. A világ, vagy legalább is Európa leggazdagabb emberei mellett itt vannak a mindennélküli nyomorult szegények. Nem olyan tömegben, mint Londonban, de vannak. A város, az állam gondoskodik róluk, ha nem tékozlás folytán jutottak koldusbotra. Az aggkoruak és rokkantak gondoskodása, a munkások ellátása stb., stb. mind olyan, ami külön tanulmányt igényel. Hogy mást ne is említsünk, mily sokat mond, hogy a nem saját hibájukból dolognélküliek napi 10 fillérért kapnak jó, tápláló ételből álló ebédet — rendőri felügyelet mellett.

Itt egy kertben a kalapban lévő kis minettekkel és varrólányokkal, akik lesik-várják, míg munkájuk akad, megosztják szerény falatjukat a kalapnélküliek, a dologban lévők. És egymást segítik. A törekvések nem széthúzók. Át van hatva mindenki a „l' uité fait la force“ (az egységben rejlik az erő) jelmondat által . . .

És Páris vezet. Ökölbe szorított kézzel intett mindenek felé, ahol elmaradást sejtett: lépjetek sorompóba a kultúráért való cselekvésben, különben nem leszünk barátok! És Páris halad előre a maga útján, bizonyságául, hogy megint megelőzte pár évtizeddel más városok, országok haladását!

Keleti tengeren.

A stettini nagy katasztrófa (bizonyára hírt adtak róla magyar lapjaink is) gyászba öltöztette Németország nagyságra és forgalomra nézve harmadik helyen álló kikötővárosának minden lakóját. A hajókazán felrobbanása a hatalmas és gazdag német birodalomnak aránylag kis anyagi veszteséget jelentett s mi az az egy pár emberélet — gondolhatnánk — ott, ahol a birodalmi főváros egymaga több lakót számol, mint egyikmásik kisebb ország egészben véve. És mégis: menten a helyszínére sietett egy királyi herceg, hogy megjelenésével a királyi ház részvétét jelezze. A mentő- és segítőmunkák is tüstént kezdetüket vették s a birodalom legelsőbb méltóságai intézik a dolgokat. Egy nap elmult és a katasztrófával sújtott város búját-baját feledve, ünnepli a német diadalt, hódol a császárnak, eme hatalmas nagy úrnak, akinek hatalmát az növeli, hogy a nemzettel együtt érez, hogy a német néphez húz, hogy nem növeli a nemzetet alkotó polgárság és a magas trónon székelő egy család közötti távolságot, hanem vele van örömében bújában minden időkben.

Szokatlan nagy ünnepség mellett folyt le ez évben az úgynevezett Herbstparade. A sedáni ütközet emlékére tartják meg minden évben ezt a nagy katonai ünnepet Berlinben is s a birodalom többi nagy katonai központján. Eredetileg Sedanfeier volt a neve, de azután a császár, tekintettel a francia nemzetre, amelyet bánthatott önérzetében ez az elnevezés, katonai díszszemlére redukálta az ünnepséget és hogy még kevésbé érintse a franciákat, pendantjaként tavaszra is elrendelt egy katonai díszszemlét. Amaz a Frühjahrsparade, ez pedig a Herbstparade. Egész Németország eggyé olvad ilyenkor fenkölt gondolkodású császárjával, aki nagyon jól érti, hogy kell uralkodni, hogy a trónöröklés ne lássék elavult intézménynek.

A császár is, mint fiai, a királyi hercegek, igen gyakran elvegyülnek a polgári elem közé. Tanulmányaikat nem privatim végzik, hanem nyilvános intézeteket látogatnak, (mint József főherceg fia). Tagja mindegyik egy-egy Burschenschaftnak, elmegy közéjük, viselik a couleurt, előtte az ezüstveretű sörös kancsó: „Prosit"-ot mond és „Komme nach"-ot iszik, énekel és kezet fog régi diáktársaival. Innét van, hogy nem tart papirlapot a kezében, ha pohárköszöntőt mond. És ez is magyarázza, hogy lelkes „Hurrá"-zás fogadja családja minden tagját.

Berlin zászlódíszt öltött szeptember elsején. (Ekkor volt az idei őszi parádé.) Reggel félhatkor iszonyú sürgés-forgás. Mintha a rendesnél is több automobil száguldott volna a dísztérre, ahol a szemle lefolyt. Halvány sejtelmem sincs róla,

hányan lehettünk az ott jelenlevők, de hogy háromnégyszázezer főre tehető a tömeg legalább is, azt az újságok híradása sejteti. És ennyi ember jelenléte dacára, az eltávozásnál — négy perc alatt előteremtette kocsinkat a rendőr a járművek tömkelegéből. Ez közmondásos rend, amely este még jobban érvényre jutott. Este van ugyanis a híres Zapfenstreich. A császárnak szerenádot is adnak ilyenkor. Elgondolható, hogy milyen emberáradat hömpölyeg ilyenkor végig az Unter den Linden széles medrén. És semmi szerencsétlenség, elgázolás, még csak lökdösés sem volt. A rendőrség nem brutalitásával félemlíti meg a tömeget s nem így kíván rendet tartani, hanem közvetlen barátságával (porosz barátságot értsünk itt és ne puszipajtáskodást).

És ez a parádé nyomot hagyott mindenkinek lelkében. Nem mondom: van ebben valami tüntetésféle. Ötvenezernél több snájdig katona talpig ragyogó vértben — már a gondolat is elég ahhoz, hogy gyávábblelkűek megiramodjanak. Jóllehet, főként katonaállam Poroszország, megértjük erős pozícióját a gazdasági téren is: előbb jött az ipar és a kereskedelem utján való meggazdagodás s csak azután a katonaság nagy arányokban való fejlesztése. Németországban rég ideje használják fordítva a jelszót; nálunk azt mondjuk fiainknak: ha nem tanulsz, lakatosnak vagy suszternek adlak (a legnagyobb átkok egyike ez). Németországban úgy variálták ezt: tanulj jól és — lakatos lehetsz. És ebben a fordított jelszóban van benne Németország egész ereje, gazdasága, szóval az előrehala-

dás biztos alapja. Mikor lesz így nálunk? Ha továbbra is „úri“ proletárokat nevelünk; ha a tanárokat a különböző felekezetek arányában nevezzük ki; ha fontos marad csaknem mindennél, hogy milyen felekezetűek vagyunk; ha nem barátkozunk meg azzal a gondolattal, hogy az „úri“ csak a becsületest jelenti és hogy a becsületes földmíves, iparos úribb ember a sikkasztó „úri foglalkozású“-nál, vagy a népet kiszipolyozó akárkinél; és ha mindenütt a protekció virágzik, akkor továbbra is hátra maradunk s nem tudunk semmiben sem lépést tartani a haladó nemzetekkel.

... Stettin ünnepelt. Veszteségéből részt kért a császár; a császár részvétében osztoznak a gyászolók is. A kikötő fényben úszott és miközben hajónk lassú, lomha fordulatokkal nekiindul messze északi útjának, ágyúk dübörgése jelzi a német dicsőséget...

Elhagytuk az Odert, kint vagyunk a nyilt Keleti tengeren. Majd kievez Európa lomha, kompakt testéből, azután jő a végnélküli víz s csak aztán azok a kis államok: Dán-, Svéd- és Norvégországok, amelyek kultúrában és józan becsületességben is példaadóak.

... Reggeli négy óra van, hogy a szőke, mély kék tekintetű norvég hajósfiú fölkelt: up, up, sunsi líp — szól be a Kojem (kabinom) ajtaján. Gyorsan fel a fedélzetre... Méla csend mindenfelé. Hajónk ívlámpái messze bevilágítanak a szürkeségbe, de erejük egyre gyengül, ahogy a pittymalat közeleg. Körülöttünk fekete, tompafényű szikla olvad a tengerbe. A messze tájak köde

mind feljebb emelkedik... A víz szürke lesz s ott, ahol az ég a vízbe szalad, kigyullad egy pont. Mintha gigászi erő egy óriási bengáli gyújtót gyújtana meg. A tüzes pont eltünik. Ezüst fény ül az ég aljára, amely olvadó arany ragyogásába megy át. És előbukkan a nap. Vele elül a köd, a szürkeség. Ezüst sáv siklik végig hajónkig. Az óriási terület kigyullad, de csak egy pillanatra, mert azután fölemelkedik a nap a víz tükre fölé. A tenger haragos zöld lesz. Síma színét megtöri a sok ezer fodor, a gép zakatolásával hatalmas harmóniába olvad a hullámfodrok összecsattanása... Itt a regg! Kabinjaikból eljönnek a marconaképű „globetrotter"-ek, a sállal lekötött kalapú nők és a haza megtérő, szelid tekintetű északországbeliek. Kényelmes fekszékekre dűlnek a fedélzeten, hogy folytassák a pihenést ott, ahol a kényelmes Kojeban elhagyták. De most már az éjszaki nap nem bántó langyossága és a kissé csípős, de enyhe sós légáram asszisztál hozzá...

Gyáriparról.

Ha valaki képjeles térképét kivánná egyszer megrajzolni Németországnak, kettőnek gyors és pontos ábrázolását kellene megtanulnia: a fegyverét és a gyárkéményét. Csakhogy nem ez a sorrend a helyes; előbb kerülne sor a gyárkéményre már csak annálfogva is, hogy az ipar volt az első, ami Németországban kifejlődött s csak azután jönne sor a fegyvernek — a katonaság jelképének — ábrázolására, mivel a nagy haderőt a rendkívül fejlett iparu állam könnyű szerrel előteremtette.

Az iparágak folytonos és fokozatos fejlődése tette Németországot erőssé, naggyá és gazdaggá. És mi sem könnyebb, minthogy egy gazdaságilag erős ország — mindenkiben felébresztendő a tartozó tiszteletet és respektust — talpig vértbe öltözködik, hogy ha szükség kerülne rá, hát így is meg tudja védeni a maga szellemi kultúrájában is messze előljáró polgárait s biztosítani tudja azoknak jólétét és az állam erősségét képező céltudatos és eredményes ipari munkájához szükséges zavartalanságot és békét.

Németország fentírt térképénél nem volna egy pár milliméternyi távolság sem egy-egy ipari telepet jelző gyárkémény között. S azoknak elhelyezését megosztva találnók folyók partja, síkvidékek hegyláncolatok lejtője, dombok közötti völgyek, erdők tisztása, városok és falvak között egyaránt. Csak a „pusztaság"-ban, csak olyan helyen nem találnánk meg, ahol nincs még letelepedett lakosság, mert bárhol keletkezzék is egy gyár vagy kisebb szabású ipari telep, az a gazdaság és kultúra kifejlődésének kútforrása s ott egy-kettőre állandó lakásra letelepülők jönnek össze, akik alapvetői egy új közületnek, amely mielőbb kulturhellyé: várossá lesz.

Folytonos és fokozatos fejlődést említettünk fentebb. Ebben rejlik egyik nagy elválasztó tulajdonság, ami a német ipartelepek és a mieink megalapítása között fekszik. Ott egy-két munkással kezdik, s a szükséghez mérten emelik. Nálunk csak a levegőben legyen meg valamely ipari vállalat megindulásának terve, máris ott van az államsegély, amely csak látszólagos segély, mivel tagadhatatlanul agyonnyomja iparunk szabad és magasröptű kifejlődését. Megmondom, hogy — nézetem szerint — miért. Az állam segítségére kíván lenni a keletkező ipartelepeknek. Támogatást biztosít az anyagi téren, de ezt — rettenetes rossz gazdasági helyzetünk folytán — nem képes mindaddig nyujtani, amíg a gyár (amely az állami segélyre támaszkodva mindjárt nagy arányokban indul meg) a maga erejéből tarthatja fönt magát. Másrészről az állami segély mélyebb megválogatás

nélküli nyujtása visszatartja a nálunk amugy is csak szörnyű nehezen megmozdítható nagytőkét ipari vállalatok megteremtésére. Mert hiszen attól kell félnie, hogy az állami támogatásban részesülő vállalattal nem tudja felvenni a versenyt, hogy az anélkül, hogy az ipar fejlesztését biztosítaná, ne a tisztára magánvállalat rovására lenne. Természetszerüen másképpen áll azon vállalatokkal, amelyeknek financirozását pénzintézetek vagy pénzcsoportok végzik céltudatosan. Éppen ezért az itt elmondottak szerint is, a magyar ipar megteremtését és fellendülését nem a mindenkinek nyujtott állami támogatástól, hanem ezen támogatásnak megválogatás szerint történő folyosításától várhatnánk.

Németország egyik legfontosabb ipari ága a vegyi ipar, amely a világpiacot elárasztja s amellyel a hosszú időn át beállott fokozatos fejlődésszerű megerősödés következtében a világversenyt felvenni alig lehet.

A jó gazdasági berendezéssel arányos vagyoni megosztás szinte verhetetlennek predesztinálja a német ipart — a világpiacon s a dolgok mai állása szerint legfeljebb arról lehet szó, hogy egyik-másik ország — s itt elsősorban mireánk gondolunk — a maga szükségletének kielégítésére teremti meg egyik-másik iparágat, amelynél támasztott igényeket eddigelé importárukból elégítettük ki.

A tőkehiány okozza nálunk még azt is, hogy a befektetett pénz kellőképpen való kamatoztatása s vele a szükséges tőke szaporítása céljából az

előállított árukat drágábban számítjuk, mint ahogyan azt tőkeerős vállalatok piacra bocsájtják. Ha pedig velük konkurrálva, sikerül ugyanolyan (nem is szólva róla, hogy olcsóbb) áron adni, akkor ezt legtöbb esetben az árú minősége érzi meg. Ime a másik ok, amelyre a magyar ipar pangása visszavezetendő. Ha ezeket elhárítjuk, megteremthetjük a magyar ipart legalább is olyan mértékben, hogy a magunk szükségletét kielégítve, nem szorulunk a külföldi behozatalra, ami amellett, hogy sok milliónak megtakarítását jelenti, nagyban hozzájárulna az általános vagyoni helyzet javításához és arányosításához, amelyben a mai áldatlan helyzetnek kulcsa fekszik.

A megtekintett gyárak ismertetését elmellőzve, csak a következőket említem meg. Mint ahogyan ezt a német törvény megkívánja: a gyárban fürdő, olvasóterem, étkező-helyiség áll a munkásság rendelkezésére. Megvan a ruhatár, kinek-kinek saját szekrénye kulccsal. Jól tudja a német gyáros, hogy a munkásainak megbecsülése termeli meg neki vállalatának gyümölcsét. Ha munkásait nem tekinti olyan embereknek, akik vele — kéz a kézbe — együtt működnek egy célért, akkor vállalata sinyli meg s ezért tartja szem előtt a munkások igényeinek kielégítését.

Talán messze vezetne, ha a gyári alkalmazottak szociális helyzetét, továbbá azokat a fontos szociális intézményeket, amelyeket a gyár munkásaival szemben életbeléptetett, részletesen ismertetném e helyen. És bár tanulmányom tárgyává tettem azt is, ezuttal nem terjeszkedem ki arra bővebben. De

mindenesetre érdekesnek tartom megemlíteni a föntebb már írtakon kívül, hogy milyen olcsó ellátásban részesülnek a gyári kantinban. Az augusztus 28—szeptember 2-iki hét heti étlapján hétfőn egy adag gulyás, a benne főttön kívül burgonyával és kompóttal, kedden disznópecsenye főzelékkel és burgonyával, szerdán marhahús körítéssel, csütörtökön ürühús káposztával és burgonyával, pénteken sonka makkarónival és szombaton marhasült, burgonya és kompót szerepelt az étlapon, nagyadagonkint 25 pfennig, ezenkívül tészták 15 pfennigért s ezek sorában is tápláló, a munkásoknak szükségletét kielégítő étkek szerepelnek jól elkészített és nagy adagokban. Megemlítem még azt is, hogy ezen kantin szükségletét a bevásárolt húson kívül hetenkint leölt két disznóval fedezi.

Tisztaság, rend és pedantéria mindenütt. A munkás rendbe és tisztán tart mindent, mert így is kívánja, hogy találjon mindent. A kantin-személyzet előtt pedig egy a hivatalnok és munkás, egyik sem több a másiknál, mindegyikben a szorgalmat, a becsületet nézi s az embert, az egyforma teremtményt látja. A munkás pénze is épp olyan értékes, mint másé s ezen értékért egyforma ellenértéket kap mindenki. A német munkásban nagy az öntudat és önérzet is s ez is a német ipart szolgálja végeredményében: pontos kötelességteljesítés a munkás részéről és megbecsülés a gyáros részéről; — azért erős és kiterjedt ma a német ipar. — Hol vagyunk mi mindezektől?!

Hogyan készülnek a kották?

Nem hinném, hogy túlmerésznek volna minősíthető állításom, ha azt mondom, hogy a művészi ágazatok közt alig van egy is, amely megközelítően is olyan általánosan megérthető s vele karöltve legjobban kultivált is volna, mint a zene. Sőt tovább megyek. A zenével lehet — az összes művészetek közt — a legjobban hatni a tömegre s az azt alkotó egyesekre is anélkül, hogy azok részéről mélyebb tudásra, ismeretre, átérzésre vagy hozzáértésre volna szükség. Mondjuk így: a zene a legjobb, leghálásabb közvetítő eszköz, mellyel a legkönnyebben átportálható a szerzőnek művében kifejezésre jutó érzése. A zene ellágyít, feltüzel, gyűlöletet ébreszt, vagy szeretetet lop a szívbe; fáradtságot, bút, bajt feledtet, lelkesedésre gyújt, nyugalmat teremt, mindent aszerint, hogyan s mint vannak a szarkalábon álló fekete pontocskák a vonalak és közeibe, alája vagy föléje elhelyezve. Milyen különböző hatás árad ki Mozart, Wagner, Liszt, Puccini, Tschaikovszky, Berlioz és a többi szerzőnek tomboló érzést, szelidséget, szilaj vadságot, édeskés elringatást és minden egyéb érzületet

kiváltó hangjegyéből, mely mind ugyanazon és mégis milyen óriási és ellentétes, soha ki nem meríthető variálásra alkalmas.

Gondolt-e már valaki is arra, hogy a szerzők alkotó agyában megszületett hangok, melyeket ők odapontoznak az öt vonal és négy köze közé, hogy aztán ezen kéziratról valamelyik kiadó útján (akit aztán már persze az üzleti érzék s nem a művészet iránti vonzalom vezet) odakerülnek a kottatartó pulpitusra, hogyan is készülnek? Eszünkbe jut-e, ha valamelyik elragadóan szép zenedarabot halljuk, hogy annak betanulása a kották után történt, amelynek nyomtatása sok időbe, sok fáradtságba került és hogy az nagy kézügyességről és a technikai alkotóképesség igazi készségéről tesz tanuságot? Mit ér a legjobb hadvezetői talentum, ha nincs térség, ahol a fölényt biztosító stratégiai helyzetet megteremthetné? A vívás világbajnoka is csak az az ember, mint aki soha vívásról sem hallott, ha nincsen kard a kezében. Az író papírra veti alkotását tollával, ott aztán kell, hogy segítségére siessen az az ezernyi-ezer apró kis ólomöntvény, mely betű formában életet teremt, előbbre visz, golyó alakjában pedig a legádázabb pusztításra képes.

Gutenberg neve jelent a kultúra történetében annyit, mint valamely nemzetnek áldott emlékű hőse, annak históriájában.

... Gutenberg! E név kell, hogy e városban, Leipzigben, a könyvnyomdák és könyvkereskedések empóriumában, eszünkbe jusson. A kontinensnek e tekintetben legjelentősebb városa. Ezeren felül vannak nagy könyvkereskedők s több százra rug

a nyomdák száma. Európa legnagyobb kiadói s vele legjelentősebb nyomdái itt vannak. Van egy, amely 1000 munkásnál többet foglalkoztat most is, amikor csaknem félszáz olyan géppel is dolgozik, mely 5—5 munkást helyettesít.

E városban vannak a legnagyobb kottanyomdák is s itt van ezeknek őse, az első ilyes nyomda, amely a nagy Wagner világraszóló műveit röpítette szét a világba: Oscar Brandstetter nyomdája. Ma 700 munkást foglalkoztat s ezek között 400-nál több a kottakészítő.

A kiadótól a kézirat megérkezik. Boldog betűszedők! Még azok is, akiket az enyémhez hasonló kúsza kézirattal gyötörnek. (No-no, talán még sem! A szedő.) Látnák csak azokat a bejavításokat, törléseket, toldásokat, összevisszaságokat, amik pl. Liszt Ferenc műveinek kéziratában voltak. Dehogy vágyódnának a jobban dotált kottavésési állásba. Mert tudnunk kell, hogy a kottákat nem úgy szedik, mint a könyvnyomdai betűket, hanem egy alkalmas fémlapra bevésik. Először mérnöknek csap fel a — szedő. (Már csak nevezzük így.) — Kimércsikéli pontos beosztással, hogy hány és milyen hosszú taktusokból áll a mű, mert a zeneműveket nem lehet akárhol is elosztani. — Amikor ez a rendkívül minuciózus munka megvan, a fémlapot megvonalozza, beosztja és kicirkalmazza, hogy hogyan és miképp is lesz hát. Hegyes angol tűvel (esetleg gyémánttal) megrajzolja az egészet: vonalakat, jeleket (kulcs, crescendo etc.), rávési a lapra, a betűket (forte, piano, dolce stb.) szép kaligrafice és a vonalakra, meg közéjük odabiggyeszti a kot-

tákat. Mindez csak felületesen — bár a legpontosabb más munkánál is lelkiismeretesebb ez a felületesség — mert ezután jő a szúrás. Olyanféle szerszámmal, mint amivel a bőrre a cipőzsinór lyukakat ütik ki, kiveri a hangjegyeket s egy árformával erősre húzza e vonalakat, hangjegyszárakat stbit. Erre következik a vésés. Egyenlő mélyre kell a fordítva, tehát jobbról balra menő hangjegyírásnak vésve lenni. Mikor ezt a nagy munkát elvégezték, akkor nyers levonatot készítenek róla. Egy házi korrigálásnak vetik alá. Ha hiba van, azt a kottaszedő saját költségére (vagyis ingyen) tartozik kikorrigálni. A betűszedésnél gyerekjáték ez. Ha rossz betűt szedett, kiveszi az árral, oda teszi helyébe a jót. A kottánál nem lehet. — Itt egy lemezre van vésve az egész. Hátul finoman veregetik ki a lapot, míg a bemélyedés a lap többi szintjére emelkedik, óriási munka, amit leírni sem lehet, akkor aztán a helyes vonalra vagy közre fogja elhelyezni. A második átnézés után a kiadó kap egy levonatot, aki aztán ráírja az imprimaturt.

Itt kezdődik aztán a kotta nyomtatása, amely ismét igen körülményes. A cinklemez negativját átviszik papirra, amely tehát rendes a pozitív kottát adja. E papirlapot külömböző eljárással ráviszik egy nagyobb fénylemezre (4—8 kotta oldalt) s ott ujra kezdődik a kivésés mestersége. — Ezeket a lemezeket aztán beleteszik a nyomdagépbe s végre átveszi az embertől ennek végzett nagy munkája után az utolsó vonások elkészítését az emberi agy nagyszerű találmánya, a rotációs.

Az említett legnagyobb kottanyomdában 3 rotációs és 12 kézisajtó dolgozik. A rotációs naponta 12—14 ezer levonatot (egyszerre két oldalt) készít.

És mégis — aránylag mily drágák a kották. Igen, mert a munkát, a szaktudást kell megfizetni, amivel ezek a munkások dolgoznak. Tessék elgondolni, egy sorra — átlagban — körülbelül 25 kottát számítva (2 jel, pauza, összehuzás stb. egy kottának számít a munka értékelésénél) soronként körülbelül 30 pfennig = 36 fillért kap a munkás. A legjobb munkás heti 60 márkát keres, ami azt jelenti, hogy 200×25=5000 kottát üt ki hat nap alatt. El tudjuk-e képzelni, hogy milyen óriási munka ez? 5000 fekete pont 6 nap alatt, naponta 834 pontot csinál, vagyis egy-egy órában körülbelül 100-at. Értjük-e már, hogy mily sok tudással, kézi ügyességgel kell az ilyen munkásnak bírnia! Érdekes az is, hogy a tanonc sem dolgozik ennél a szaknál ingyen. Annak az értéknek, amit mint használhatót beszolgáltatott, egyharmadát kapja négyévi inaskodása alatt.

Ezek a viszonyok itt, a könyvnyomdák városában. Leipzigen kívül kisebb kottanyomdák vannak Berlinben, Wienben, Párisban, Londonban, Hamburgban és Amerika némely városában.

Így készül a kotta... A szerző agyából kipattan, papirra veti. Durva munkáskéz finoman kicicellálva átviszi a gépre, hogy ezerszám terjedhessen széjjel. Aztán a fehér papírról lelopódznak a pontok a húrok közé mint hangok, amelyek beférkőznek a szívekbe s a vértestecskék közé s a milliókból kiváltják azt az érzést, amely feledtet bút és bajt, vagy megállítja egy percre a túlcsapkodó örömök árját...

Útban Krisztiánia felé.

Utazó ember necsak hogy nyitott szemmel, füllel járjon, keljen, hanem legyen asztronomus, geologus, etnografus, értsen a művészettörténethez és tudjon mind olyanhoz is, amiben különben megbocsájtják járatlanságát. Így veszi hasznát utazásának s így nézhet mindent a kritika szemüvegén át. Más egyébként csak néz, csak konturjaiban figyelhet meg egyet-mást, de ha fölkészült, ha ismeri annak a népnek, földnek történetét, ahol jár, akkor megtalálja a fokozatos fejlődés fonalát. Akkor mindennek magyarázatát tudja adni és nem csodálkozik azon, hogy például az észak városai másképpen épültek, az itteni nép erkölcse, gondolkozási módja eltérő a miénktől.

A népek gondolkozása, szokása mindig az adott körülményektől függ, azokhoz idomul s azok szerint fejlődik. Ez a fejlődés progressziv irányú, csak a mérték, amely szerint történik más és más: kisebb vagy nagyobb. — A kultúra bizonyos fokát elért nép nagyobb lépésekben halad előre, mint az eszkimó, vagy az indiánus, vagy a pápua,

amely népnek megvan még a jó és rossz szelleme a maga primitív formájában.

Az északi nép ama régi időben megélhetésének legkönnyebb formák között történő biztositása céljából kikereste s megtalálta azokat a legalkalmasabb helyeket, ahol könnyen hozzájutott élete tengetéséhez szükséges táplálékhoz és ahol legbiztosabban érezhette magát esetleges megtámadtatása esetén. Így van Koppenhága, így észak Velencéje: Stockholm és így a természeti szépségekben oly gazdag fjord végén épült Krisztiánia.

Letelepültek, szaporodtak, nyugodtan éltek. Hogyan is adjanak hálát ezért a gondviselésnek: templomot, vagy imádkozóhelyet építettek. Ez volt az a mag, amelyet azután körülövezett a népek gyűrüje. Látták, hogy milyen jó dolguk van ezeknek, kiknek épp a jólét folytán már igényeik is emelkedtek, erre megindult az ipar és kereskedelem és a halásztanyából, amelyet a pappá vedlett, egy legkörültekintőbb vezető karddal és ésszel egyre emelt — kifejlődtek azok a szép és a mi városainktól teljesen elütő nagy városok, amelyben az élet, a csend és zaj, a regg és est az ég és víz, minden-minden más a rendesen megszokottnál.

A nagy kalap nem hódított itt még tért magának; a lábakat elsanyargató „szép formájú“ cipő se kellemetlenkedik az itteni emberek lábán. Egyszerű, de tiszta: az adott körülményekhez való alkalmazkodás — ez kiabál az utazó felé mindenfelől. Becsületes józan nép, aki megbízik mindenkiben (azt hiszi, mert ő becsületes, más mindenki

szintén az). Láttam Svédország északi részében vasuti állomást, ahol a pasasér egy padra tette botját, kabátját, senkinek sem szólt, hogy vigyázzon s mire többórai séta után visszajött, ott volt helyén minden érintetlenül. Koppenhága pedig valósággal eldorádója volna a mi nem kis számú kabáttolvajainknak. Az egyetemi hallgatók biciklin járnak az egyetemre, anélkül, hogy láncra fűznék, egyszerüen odatámasztják pedáljánál fogva a járdához s ott hagyják; a cókmókjaikat pedig a kapumögötti nyitott és szabad fogasokra függesztik s felügyelet nélkül ott hagyják.

Itt különben csaknem mindenki kerékpáron jár; az üzleti lánykák épp úgy, mint a diák, hivatalnok, szolga stb. Az utcákban a járda mellett külön bicikliút van mindenütt.

Az utcák, a terek óriásiak, szélesek, tiszták. Az épitkezésben a rokoko- és reneszánsz-stilus az uralkodó. Egy-egy téren, utcában lehetőleg egyforma épitkezés és ez nagyon emeli az egészet összhangban. Kitünő művészei vannak a Skandináv államoknak. Alkotásaikban a józan higgadtság fekszik. Az északi nemzetek legnagyobb mestere a képzőművészetek terén, Thomvaldsen felfogásában, művei kidolgozásában kétségtelenül megnyilvánul a délvidéknek enyhe kelleme. Olaszország a művészi lelkek bölcsője: a derüs ég mély kékje, a zordidőmentes örök tavasz-nyári hőmérsék, a vidék lágysága formálja ott a kedélyt. Csodálatos valami, ezek a körülmények a művészi lélek idomítói. Az olasz nép renyhe, dologkerülő, jelszava a dolce far niente, de hangjában nagyobb iskolázott-

ság nélkül is művészi, sok báj, sok elragadtatásra alkalmas szín fekszik benne és minden kis olasz kenyérbelet formál valamivé! Az észak népe komoly, szívós, általános művészeti hajlam nincsen benne, inkább a száraz tudományok kultiválói. Művészei igazán nagy mesterek, de derüs felfogás csak akkor jut bennük érvényre, ha leszaladnak délre. A Földközi tenger inspirálja például; s ha annak hullámait veti vászonra, közelebb lép hozzánk. A fjordok örökké szép nagyszerüsége, a skandináv félsziget sok tava, jéghegyeinek kedveskés élénkzöld nyúlványai nagyszerű látvány, de az általános művészi hajlam megteremtésére nem alkalmas.

Az olasz a lármás nemzet, úgy a spanyol is, a francia mindent feláldoz a formáért, a polirtságért, a görög szintén művészi lélek s velük szemben észak népe csendes, kissé száraz, darabos, nehezen melegszik, komoly. De szeretni kell őket.

Női egyszerüek, sok kellem ül arcukon, határozott önálló fellépésüek. A férfiak gyülölik a pózt, a cifraságot. Életmódjuk, lakásuk mind összeforrott egyéniségükkel, a „keleti kényelem" sutba kerül itt.

. . . És amig így tollamra kerül tömören egy része a tapasztaltaknak, észreveszem, hogy hajónk elhagyta Horsent, nemsokára készülődni kell: Krisztiániába érkezünk. Kevés az utitárs, úgy látszik mindenki fél a szeptembertől, pedig milyen csalódás érné a félőket. Kellemes, szép verőfényes idő, tiszta ég, amely bár nem tükröződik vissza, mint az olaszországi a tengerben, szürkészöldben átfutó színével valami különös képet nyujt.

A nap az észak napja: ragyog, fénylenek a sugarai, de fáradtak, bágyadtak, hevíteni, melegíteni nem tudnak. Olyan, mint az észak asszonya: hideg, mint a márványszobor, hűségesen rád tapasztja mély kék szemeit, de nem kergeti agyadba a vért, nem hoz lázba, nézésébe találod gyönyörüségedet.

Mennyivel másképp van csak pár mérföldnyivel is lejjebb a térképen, milyen különbség van nézés és nézés között!

Skandináv levél.

Sok ezer év lepergett az idő rokkáján, míg az ember öntudatra ébredt. S míg régen feltétlen megadással elviselte, amit rajta kívül álló erők (nevezték légyen bárhogy is) reámértek, öntudatra ébredése és önbizalmának későbbi megnyilvánulásai idején már tudta, hogy a földöntúli segítség csak úgy áll rendelkezésére, ha önmaga is elősegíti természetes fejlődését. Nem elég összetett kézzel várni; mitsem téve a segítség elmarad s nem jutunk sohasem előbbre. Csak úgy boldogul bárki is, ha minden erejével a haladás útján tartja magát. Ennek tudatában mindenki tudni vágyott, azon volt, hogy ismeretkörét szélesbítse. S ebből keletkezett, hogy ma már nem elégszünk meg semmiben sem a tények egyszerű felsorolásával; ma már ismerni kívánjuk azokat az okokat, amikre az okozat — aminek hasznát vagy kárát látjuk — visszavezethető. Talán így mondhatnók ezt a legegyszerűbben: a mi karöltve jár a miért-tel.

És a miért-re keresett (s természetesen megtalált) feleletek emelték tudásunkat. A tudás és

ismeret haladásával pedig nőnek az igények is s ime, ebben rejlik annak a helyzetnek a kulcsa, hogy ma már többet kívánunk mindentől és mindenkitől, mint ennekelőtte.

Az igény fejlődésével nem tartott nálunk lépést az igény kielégítésének lehetősége s ez hátrányos gazdasági állapotot teremtett, ami nagyon érezhető nálunk, Magyarországon. Ezért panaszkodunk az általános drágaság miatt s ezért nem vagyunk megelégedve Budapest lakásviszonyaival, a fővárosi megélhetés nehézségeivel s azzal a sok bajjal, amelyeket életviszonyaink reánk szabnak.

A vagyonnak aránytalan megoszlása csak súlyosabbá, nehezebbé teszik a megélhetést, mert amig egyrészt vagyonfölösleg mutatkozik a középfokú megélhetés biztosításához szükségesekhez mérten, addig a másik oldalon olyannyira hiányzik az igényelhető létfentartáshoz szükséges anyagi eszköz, hogy az nyomort támaszt s vele a vagyonilag jól szituáltak altruista érzésére apellálva, őket veszi igénybe. Az államhatalom ugyanis nem ér el mindenüvé segítő kezével. S amit súlyos kötelességei folytán nem tehet meg az államhatalom e téren, azt a társadalomnak kell (jobban mondva: kellene) pótolnia.

Nem így északon. A skandináv államok mindegyikében (persze nem számítva ide azt az életet megnehezítő legészakibb vidéket, ahova a természeti viszonyok mostohasága következtében nem juthat el a szellemi kultúra azon foka, amely magával hozza a természetszerű anyagi megerősödést) nagyarányú vagyonmegoszlás tapasz-

talható. Szegény ember és gazdag ember (a mi fogalmaink szerint való) nincs. Van egy erős középosztály, amely rendkívül erős támasza az állam és társadalom rendjének egyaránt. S ez az erős középosztály karöltve teremtette meg a demokráciát, amelyre ragyogóbb példát nem tudok, mint annak megemlítését, hogy egyik északállami miniszterium megalakítására egy kis vidéki falucskában évtizedeken át működött tanító bízatott meg, aki a maga kabinetjébe mint kereskedelmi minisztert egy kereskedőt ültetett s aki mellett mint pénzügyminiszter egy fináncкapacitás községi jegyző ül.

Természetes, hogy ilyen viszonyok csakis ott lehetnek, ahol az általános tudás elé nem hogy mesterséges akadályok nem emeltetnek, de ahol minden eszközt előteremtenek arra, hogy a műveltségi fok a köznél is a legmagasabbra emeltessék. Vegyük csak figyelembe azt az egy tételt, hogy pl. Svédországban, ahol az 1909. évi népszámlálás szerint 5.476,000 volt a lakók száma, amelyből 1.322,000 esett a városokra, a népiskolákban 878.000 gyermek nyert oktatást. A tanítók száma 18,900 s ezen oktatás évi költsége 35.500,000 (skandináv) korona. Egy gyermekre esőn az állam 46 koronát költ évenként annak kiképeztetésére. Nagyon természetes, hogy ezen tételek biztosítják az analfabétáknak minél kisebb kontingensre való leszorítását. Az elemi iskolákon kívül magasabb kiképzési intézeteket megközelítően 25.000 tanuló látogatja, míg a négy egyetemet 3500 ifjú (nagyrészben nők) látogatják. Vannak azután nagy számban földmívelési, művészeti és szakiskolák s

nagyon sok városban ipari tanintézet, amelyeken túl az északi specialitás : a folytatólagosan továbbképző tanfolyamok és tanintézetek állanak. Ezeknek hallgatóiról nincsen adatom.

Ilyen kiképzés azután könnyen érthetővé teszi, hogy dacára az aránylag kicsiny számú lakosságnak, a telefon- és postaforgalom rekordja Stockholmban van meg. (Stockholmban minden hat lakóra esik egy telefonkészülék, egész Svédországban [beleértve Lapplandot is] 1000 lakóra 257.)

És vajjon sokkal másképpen van-e a szomszédos Norvégiában is? Nem. Itt is a megelégedést teremtő általános jólét: a vagyoni megoszlás; a dologtalanság lebecsmérlése s a munka megbecsülése.

A természeti viszonyok és a megélhetési körülmények hozták meg, hogy a norvég vidéki lakosság házieszközök, ruházati kellékek stb. szükségletét háziiparszerűen készítette. A muzeális gyűjteményeken kívül (Norsk Folken-museum) az északi falvak minden lakóháza és favityilója gazdag tárháza a fafaragványok, az ezüstveretek és ötvösmunkák, a — nem tulipános, de a magyar stilushoz nagyon hasonló — rózsásládák és mórfestmények stb. készítményeinek.

A háziipar az elmult évszázad első felében megcsappant. De idejekorán megérezték a norvég nemzet jólétét szívükön viselők, hogy ez a nép elszegényedését s vele a gazdasági helyzet megromlását idézi elő. Mert hisz a nagyban állattenyésztő-, földmíves- vagy halásznép különben az év jó részét dologtalanul volna kénytelen eltölteni.

Gondoskodtak tehát, hogy a háziipar újból fellendüljön. Már 1880—90-ig megalakították a háziipar-egyesületet; az iskolákba bevitték a kézi ügyesség elsajátítását és minden eréllyel rajta voltak, hogy a hatalmas kereseti ág ne essék ki a norvég nép kezéből.

Magában a fjord végében épült gyönyörű Kristiániában három ilyen egyesület létesült, amelyek 20 évvel ezelőtt a „Den Norske Husflidsforening" (norvég háziipar-egyesület)-té olvadtak. Az egyesület célja a háziipar fejlesztése és a háziipari termékek részére való piacteremtés. S az egyesület alapítása óta tetemes államsegélyt élvez.

Ez az egyesület — a legmagasabb védnökség mellett — hozzáértők által az egész országban tanfolyamokat tart a népnek, tankönyveket ad ki és terjeszt, minták, modellek és készítési módokkal útbaigazítást ad minden érdeklődőnek. Mindezt ingyért reátermetteknek s azoknak, akiket nem ítél ilyeneknek, potom olcsó pénzért. 1894-ben növényi festészet céljára egy festő-intézetet nyitott s általában mindent megtesz a népnek szabad idejében való foglalkoztatására s vagyoni szaporodásának elősegítésére.

A megalapítás első évének zárlata 1892-ben azt mutatja, hogy az egyesület forgalma 21.773 (skandináv) korona volt. Mult évben 250.000-re emelkedett már ez az összeg. Az első 18 év pedig 2,440.000 koronát jövedelmezett összesen, amelyből másfél millió jutott kezük munkája jutalmazásaképpen a népnek. Természetes, hogy az egyesü-

let létesítése nélkül ebből a másfél millióból semmit sem látott volna a norvég háziipar, amely egyébként talán a — fülén fekve, vagy vakarózva aludta volna át a hosszú északi telet.

És hogy a vagyon aránylagos megoszlásának egyenletes folyamánya az aránylag olcsó megélhetés, az kézenfekvő.

A budapesti tej-, kenyér-, húsdrágaság itt nincs meg, pedig csak tejszínes kávét, teát isznak s valódi (nem hamisított) zöldségből készítik a közkedveltségnek örvendő olasz és orosz salátát stb. Szigorú rendszabályok, amelyeknek elővételét és alkalmazását az élelmiszerek hamisíttatlansága fölöslegessé teszi és a norvég, meg a többi északi nép példás és mesébe illő becsületessége biztosítják itt a kitünő jó egészségi közállapotot. És a jó egészségi állapot támogatója, meg legfőbb alapja a fejlődésnek, a haladásnak. S mindebben nagy szerepet visz az anyagiak jó megoszlása, melynek áldásos következményeit vajjon mikor érezhetjük meg mi is?!

A magyar háziipar fejlesztésére nekünk is van társadalmi egyesületünk, a slöjdtanítás mindinkább tért hódít nálunk is, mégis pang a háziipar. S ha a magyar társadalom szegényei kézügyességre szert téve, a háziipar valamely ágát elsajátítanák, de sok unalom és ellopott idő hasznossá tételét jelentené ez s be sok százezeret a szegény, de szorgalmas és dologszerető vidéki népnek.

Jeles, fiatal néptanítókat kellene kiküldeni az északi államokba ezen tanfolyamok tanulmányo-

zására s azután nálunk való meghonosításának céljából. De persze ennél nem volna szabad politikai momentumoknak és vallási kérdéseknek előtérbe nyomulnia, mert mihelyt ezt ki nem küszöböljük (pedig számos példával tudnék előhozakodni), akkor el se kezdjük, mert ezáltal rásütjük azt a nemzeti bélyegzőnket, amelyre nem hogy büszkék lehetünk, azt, amely miatt kell, hogy szégyeljük magunkat . . .

Görögországi jegyzetek.

Nem oly régen beváltotta egy japán ismerősöm azt a — Párisban sok évvel ezelőtt tett — igéretét, hogy Európában folytatott tanulmányai közben ellátogat hozzánk: Budapestre is, ami eredetileg nem volt szándékában. Alkalmam nyílott megismertetni vele mindazt, ami érdekelte s amikor négy napi ottidőzés után útra készült, hogy visszautazzék hazájába, nem győzött hálálkodni, amiért hogy megismerhette Budapestet s tanulmányozhatott egy pár magyar intézményt.

Nagyon szép itt minden — mondta — csak kár, hogy kevéssé ismerik. Pedig hát maguk a magyar nők is megérdemelnék, hogy eljőjjenek az idegenek ide gyönyörködni bennök, hisz olyan szépek ők, majdhogy nem, mintha — japán nők volnának!

Amily hizelgőnek vettem mondókájának első részét, annyira érthetetlen volt a magyar nőkről való hasonlata az első pillanatban. Láttam én japán nőket, kicsinyek, semmit nem mutatnak s a magyar nő „majdnem ilyen"! De aztán otthon

elgondolkoztam azon, mily nagyot mondott a mély gondolkozású japán professzorocska hasonlatával. Nem az-e a legszebb, a legjobb, a legtöbbet érő nekünk, ami a — miénk? Az édesanyánk főzte a legjobb a világon, ha nem is ér fel a francia szakácsművészet középszerüségével sem és legtöbbet mond, ha azt mondom a legfinomabb gourmand falatra: olyan jó, mintha az édesanyám főzte volna! Lehetett volna-e bámulatának, elismerésének jobb kifejezést adnia, mint amit a kis japán keresetlenül, önkéntelen megnyilatkozással olyan egyszerűen fejezett ki!

Én is ilyenformán vagyok most. Nem keresem Hellas régi dicsőségének nyomait, nem merülök el e percben a látottak, tapasztaltak mélyébe, csak annak az általános érzetnek vetem oda magamat, hogy oly szép, oly kedves itt minden, mintha „hazai volna". A sajátságos halványarcú, érdekes metszésű ábrázatú görög maga a megtestesült udvariasság, szolgálatkészség. Mintha — „otthon volnék." (Pedig dehogy is van meg a magyar ember természetében a szinte már szolgaiságnak minősíthető nagy udvariasság.) Nincs meg oly nagy mértékben bennünk a délvidék lakósaira annyira jellemző tunyaság, mint akár az olaszban, akár a törökben, ha nem is lát hozzá oly kitartó buzgalommal a munkához, mint a legtöbb északabbra lakó nép, amely úgyszólván saját fáradtsága árán tudja csak megszerezni az élete fentartására szükségeseket.

Ilyen szempontból különben is igen érdekes összehasonlításokat tehetünk az Észak és Dél népei

között. S kell, hogy mindent kézenfekvőnek találjunk. Ahol nehéz az élet, ott megbecsülik a munkát, a szorgalmat, de ahol — mint itt is — a természet tálcán nyujtja a készet, ott ahol, félannyi munkával is csaknem több eredmény érhető el — nincs meg nagy értéke. És mégis, mentől lejebb megyünk Európa térképén, azt találjuk, hogy a ház körüli dolog stb. elvégzésére annál több erő kell. De ez nem mond ellent az előbbinek. Az angolnak kevesebb cselédje van, mint a németnek, nálunk már szakácsné, szobalány és mindenes járja, Olaszországban ez a létszám ismét emelkedik, míg még délebbre 5—8, nagy háztartásnál ennél is több cseléd osztja fel maga közt a tennivalót. Igaz, hogy befolyással van erre a klimával járó ellágyultság által okozott kényelemszeretet, de ez is szoros összefüggésben van a fentiekkel . . .

A mult évben az északi államokba tett kirándulásomkor a nagy dán szobrászról írva, magyarázatát próbáltam adni az északi nép művészeténél tapasztalt eltéréseknek a délen kifejlődött művészettől. Az akkor írtakat egy újabb tapasztalattal ki kell bővítenem. Semmi külön bizonyításra nem szorul, hogy a művészetnek kifejlődéséhez bizonyos foku gazdasági jólét szükséges. Enélkül a nem szorosan vett szükségletek utáni vágy fel sem ébredhet.

Az első ösztönszerűen megnyilatkozó törekvés az élet fenntartását biztosító körülmények megszerzése, azután jő a jólét megalapozása s csak ekkor fejlődhetik tovább a vágy, amely a művészeti ágak kultiválásában nyilatkozik meg. És

mint ahogyan a természettudományok legújabb ága — a szociologia — pontos szabályszerüséggel meg tudja állapítani, hogy egyes népek, nemzetek hogyan, mint fejlődtek társadalmilag és miért éppen oda, ahol az analizálás percében találjuk és ezt a többi között csak úgy lehet alaposan megmagyarázni, ha az ország geografiai viszonyait figyelembe vesszük, épp úgy lehetetlenség valamely nemzet művészeti hajlamáról s kifejlődött művészetének egyes szakairól tiszta képet nyernünk, ha gazdasági helyzetét nem ismerjük kellőképp.

A művészetről szólva, csevegésem közben dehogy szabad megfeledkeznem a Kaiser-ről. Ki ne tudná, hogy Vilmos császárról van szó, akit mint mindenütt, itt is egyszerűen csak Kaiser-nek mondanak. Boldog emlékű Erzsébet királynénk igazi művészi izlése közismert volt. A természeti szépségek gazdag tárházai közül a legpompásabb helyet — Korfut — választotta ki magának s ott ritka művészi érzékre vallóan építtette fel és rendeztette be a messze híres Achilleon-t. Finom, szelíd lelkének leggyengédebb érzéseit is visszatükröztette ez a hely, amelyen szeretettel csüngött, ahol oly sokszor elmerengett s amelynek változatlan fentartása bárkinek is pietetikus kötelessége lett volna . . .

De jött a Kaiser. Bocsánat érte, de majdnem azt merném mondani, hogy tisztára hatalmi vágyból, politikából megszerezte a korfui Achilleon-t. Megmondom, hogy értem ezt. A németnek régi vágya valamiképpen megvetni a lábát a Földközi tengeren, az angol tengeri hatalom legyengítésére.

Sok bizonyság van már erre. — No és a Kaiser — akinek éles esze, nagy intelligenciája jól ismert — és aki mindig és mindenben a saját fejével szokott gondolkozni, úgy tett, mintha művészi hajlama vinné erre s megszerezte a Földközi tengerhez közel fekvő Achilleon-t, ahol ezidőszerint talán már stratégiai és nemzetgazdasági szempontból nézegeti inkább a messze sík tengert s művészetért sóvárgó lelke talán a német hatalom alatt álló Földközi tengerről álmodik. . . . Tehát a Kaiser megvette az Achilleon-t. Egy-két részt változatlanul hagyott, de a többit majd hogy nem a parvenüt annyira jellemző proc-sággal díszítette fel. Van itt most minden, csak igazi művészet nincs! A diktátor izlésének hű tükre ez. Mint mikor egy szép asszony síma, alabástrom nyakára az odaillő szelid gyöngysor helyébe vastag aranyláncokat és még vagy két-háromféle, kincset érő nyakéket rak . . .

Hiába, régi dolog, hogy császárokkal nehéz megértetni, hogy nem mindig az a legszebb, a legjobb, amit ők ennek tartanak. És különösen nehéz a Kaiserrel. Aki tagadhatatlanul széles látkörű és akiben van valami a tudósból, a művészből és a jeles stratégából. De mindenből csak — valami. Ami azonban egészen megvan benne, az az, amit egyszóval kifejezni talán nem is lehet, nem is szabad (Isten tudja, oly könnyen ráfogják egy profán szóra, hogy fölségsértés) és ami eddig jóformán csak Napoleonban volt meg ugyanoly mértékben. És ez aféle imponálni-tudás. Bármihez szóljon is a Kaiser: az a lángész szava. Pedig

tudása, művészi érzéke mindenben sokkal mélyebben járónak látszik, mint ami valójában. Elkápráztat mindenkit az első szóra s aztán mindenki a legnagyobbat látja benne. Ha akadna valaki, aki ugyanolyan pózzal, ugyanabból a tenorból merne beszélni, de akinek alapos a tudása, az feltétlenül felülkerekednék. Van, aki pompásan tudja a vívóállásokat és vágásokat; szinte legyőzhetetlennek tűnik — egymagában. De ha kiáll a porondra, míg gyönyörű plasztikával jobbrabalra hadonászik a levegőben, addig ellenfele mindig talál s jókat sujt rája. A Kaiser az előbbi, olyan, aki folyton beszél a sakkfigurák húzásáról, lépéséről, mesternek látszik, de ha leült egy középszerű sakkozóval — ő kapja a sakkmattot!

Ha valaki távolról figyelné meg őt a legprecizebben és elfogulatlanul: csak így rajzolhatná meg a képét. Mert nem az adja a jó jellemrajzot, aki közelről nézi, akin nyomot hagy a közvetlenül tapasztalt lelki megnyilatkozás, amely elfogulttá teheti. A festmény is távolról szép, akkor látjuk át az egészet, különben csak egyes detailjokat veszünk észre, ami után az egészre következtetni sohasem lehet . . . .

Ahogy Erzsébet királyné megalkottatta a kertet, a kastély szép egészet képezett. Vilmos csak egy pár pontot hagyott érintetlenül, a többit felforgatta, megváltoztatta. Sok szépet tett oda, de nem oda illőt . . . Revolucionak látszik ez a régi megalkotás ellen. Szó se róla: forradalomra szükség van az igaz és az igazság megtalálása szempontjából, de logika nélkül igazi fejlődés nincs s így a revolució-

nak sem szabad a logikát szem elől téveszteníe. Bizony, nem találná meg ma boldog emlékű Erzsébet királynénk a sok ármális és pajzs között, amik a szép Pompeii stilusban tartott falakat itt-ott fedik, azt a kedves nyugalmat, ami után lelke oly szomoruan vágyódott . . . .

A természet ölén ringó gazdagság, a nagy olajfaerdők s a kies narancsligetek, melyek édesen kábító illatukkal szinte álomba ringatják az embert s amely általános jólétről, vagy legalább is átlag vett megelégedésről beszél — sem akadályozhatja meg, hogy hangos szóval ne követeljék, hogy az új szellemnek itt is tért engedjenek . . .

Görögország lakossága is három osztályba osztható; olyanok képezik az elsőt, akik csak a mának élnek, a másodikba azok tartoznak, akik a holnapot is szem előtt tartják s takarékosan élnek és a harmadik csoport, akik nélkülöznek ma, de részt kérnek a teherből és jogból egyaránt. Itt is megvannak tehát azok a társadalmi alakulatok és azok a szükségletek, amelyek indokolttá teszik a szociális mozgalmakat, a klasszikus földön mind jobban terjed a modern szellem, amely útat kér követel magának, ha tetszik az Olimpusi isteneknek, ha nem . . .

Modern szellem! Nem tudom hol — talán épp a Nyugat hasábjain — beh szépen mondja erről Ignotus, hogy „a modernség nálunk ugyanazt jelenti, mint a természetben a cél"; amiért küzdünk, amit elérnünk kell; amihez ha eljutunk, diadalt jelent s dicsőséget hoz, míg ha nem küzdhetjük ki, veszteség ér . . . Modernség! — s mi

félünk ettől. Szabad-e egy erős, életképes népnek valamitől is tartania? Bármi legyen az, vagy megállja s előre jut, vagy nem képes erre s akkor jobb előbb az elbukás, mint utóbb, amikor ez már helyre nem üthető!

Csakugyan úgy vagyok itt, mintha „otthon" volnék, olyan itt minden, mintha „hazai" volna. Most látom csak be valójában, milyen bölcs, igaz és mély gondolkozásra valló is volt a japán professzorocska mondása! Lám, egyről-másról való csevegés közben is eljut egy magyar még a klasszikus földön is oda, ami a mi Achilles-sarkunk: a politikai és társadalmi panaszokhoz. Itt már ne folytassuk! Abbahagyom hát mára a — csevegést!

Gondolatok útközben.

Megkértem egyszer egy professzor-barátomat, hogy írjon cikket valami alkalomból. Tudományos cikkről volt szó és pedig nem az ő szorosan vett szaktárgya köréből, hanem olyas valamiről kellett szólnia, amivel évek óta odaadással, eredménnyel, tehát hivatásszerűen foglalkozott. A cikket megírta. Megjelent s mindenki jónak találta és olyannak mondotta, melyből sokat tanult. Jött azonban a a professzor kollegája, — az a tanár, akinek szaktárgyát képezte az, amit a cikk tartalmazott, de amiről soha nem értekezett s aminek tanulmányozásába mélyebben el se merült. Jött és panaszkodott. Panaszkodott és kikérte magának a hatásköri beavatkozást. Mert — úgy találta — azt a nagyon sok igazságot, de az ő tárgyáról szóló igazságot neki kellett volna megírnia. S azóta bele van fojtva barátomba a szó: nem mer már arról írni, amiről másnak kellene azt megírni, amit az sohasem tesz meg és amit ő olyan szívesen megtenne.

Ez az igaz história jut eszembe, amikor a vén Európa hátának nyugat felé eső részét beszáguldva,

egy-egy világipartelep keletkezési és fejlődési történetébe nyerhetek betekintést. Hogy a professzorokkal hogy és mint van e tájt, azt nem tudom és most nem is keresem, de hogy nálunk azon iparvállalatok fejlesztésénél is eljátszák a fentírt professzori komédiát, amelyeknél a felvirágoztatás körül való érdem megszerzéseért versenyfutást rendezhetnének a különböző hatáskörrel felruházottak, az szent igaz.

Szinte csodálatatosnak szeretném mondani, ha az új büntetőkodex nem tartalmazza a határátlépési bűnnek, azt a fajtáját amely abban nyilvánul, hogy az egyik intellektuel valamely jó ügy szolgálatába állván, lelkesedésből, ügyszeretetből eredmény elérésén működik. Az eredmény biztosításához azonban szükséges, hogy széles tudásának egészére támaszkodva működjék. És itt van a határátlépés; itt, amikor a kémikus az orvos, a mechanikus a magasabb képzettségű mérnök vagy kinek a dolgába „mer" avatkozni.

Pedig dehogy avatkozik, dehogy rontja az ő ügyeit! Csak képzelődés az egész. Ugyanaz, mint amikor valamely tanácskozásnál a fiatalabb elő mer hozakodni a maga egészséges, jó ideájával. Előítélettel fogadják: fiatal ember, mit tud hozzá, majd az öregek!

Mert — tetszik tudni — a képzelt tyúkszemek országa vagyunk. Jaj, vigyázunk minden lépésünknél, nehogy rátapossunk valakinek a tyúkszemére. Az egyik ezért haragszik, a másiknak emezért megy el a kedve a további munkától. A könnyen megsérthető önérzet! És ezt — ha indokolatlan

is a sértés minősítése — respektálni tartozik mindenki, különben összedül a világ.

Hát így van, — legyünk tisztában vele, hogy ebben van az oka sok olyannak, ami miatt panaszkodunk s amit mások elmaradottságunknak neveznek.

Az idők átértése, a nagy stil, a magasívű repülni tudás megvan bennünk is, de kivitelétől tartunk. Jaj, mi lesz akkor! Ellentétbe jönni a régi idők kipróbált praktikáival! Mit szólnának hozzá apáink! Mi lenne, ha a dzsentriosztály, amelynek tagjai között oly sok jeles és kiváló, alkotni tudó, nagy koncepciójú elme van, a szellemileg teljesen letört, de társadalmi rendszerünknél fogva vezető-szerepet vinni hivatottak s e szereppel meg is bízottak nagy serege mellett — gyárkürtök munkára hívó szavában gyönyörködnének s nem abban, hogy a bricska elé fogott négy paripa szépen vágja-e ki a lábát?

És mi lenne, ha a Piatnik-gyárat csak külföldi export-árú készítésére szorítanák? S a vidéki (és fővárosi) kaszinók hasznos időtöltést nyujtanának és nem szolgálnának a kártyázási szórakozásnak nevezett közönséges pénzeltulajdonításnak ősi fészkeül? Ha bátran kimondanánk, hogy a magyar zsidóságnak köszönhető jóformán mind az az erős lüktetés, — a meglevő ipar, kereskedelem — a jelentős pénzügyi műveletek, szóval: amivel ujabban a világforgalomba belekapcsolódunk, — ami jelt ad még róla, hogy vagyunk és élünk.

. . . Hol vagyunk még mindettől, amikor tagadhatatlan, hogy nálunk — jobban, mint bárhol

is — még ma is a születés, a rang, a vallás, egy-egy jól sikerült kártyaparti tekintélyt, előjogokat s mindezek felett befolyást és tartalmat biztosít.

És ama bizonyos határátlépési bűn! Majd ha nem azt keressük, hogy: hopp, hogy is lépett ez, mit is tett, hisz ez az én dolgom, azt neki nem áll jogában tenni, ezzel nekem árt; hanem egyedül azt, hogy a köznek milyen haszna származik valamely cselekedetből, kikapcsolva belőle minden személyi vonatkozást, akkor nyilvánvalóvá lesz, hogy az új idők új szellemét mi is megértjük. Valamint azt is tudni fogjuk, hogy vannak még jelentősebb dolgok is annál, minthogy örökké azt a lábat keressük, mely a sok közül egy képzelt tyúkszemünkre rátaposott . . .

A HÁBORUS BALKÁNRÓL

A játékország.

Il padre dei poveri, — a szegények atyjának mondja az olasz nép az enyhe déli szelet: a sirokkót, amely ellentétben a veszélyes bórával, elősegíti a különben is gazdag vegetáció kifejlődését s édesre érleli a narancsot, füget és a többi délszaki gyümölcsöt. De ha a szegények atyja fékevesztett tombolásba tör, jaj annak, akit a tengeren ér a dalmát partoknál. Ezt láthatta Hermann Ottó Raguzánál, amikor a „Hullámok ostromá"-ról ír. Egy forrongó pokoli üstnek jelzi a raguzai két bástya közötti öbölben lefolyó vihart, melynél a víz elveszti színét, mert habbá, tajtékká zúzódik össze. Hát még az a zene, amit ott szolgáltat a haragvó tenger... A magasra verődő hullámok ágyúdübörgésszerű bömbölése s közbe-közbe az elhengerített sziklatörmelékek szimfonikus hangegyvelege a leghatalmasabb természeti zeneművé olvadnak össze...

Így tartott két napig. Négy méternél is magasabb hullámokat vetett a tenger. Sirokkó korbácsolta, de Neptun apánk haragudhatott is, mert dacára a derült égnek, olyan szolgálatot végeztetett a vén Adriával, hogy ugyancsak belefáradhatott. De

azt' elpihent s mi útra kelhettünk le az albán partok felé . . .

És eljutottunk a játékországba.

Cattaróból jó tíz órahosszat tartó kocsikázás után Cettinjébe értünk. Csaknem 1300 méter magasságot értünk el, amit a poroszkáló kis hegyi lovak könnyedén megjárnak. Útunk ott vezet el a Lovčen-hegynél, ahol Ivanovgrad mellett levő barlangban alussza örök álmát Iván Cernojevu, a „montenegrói Barbarossa", hogy a kellő időben, ha netán megkísérlenék a törököket Európából kiüldözni, felébredjen és megmentésükre siessen . . .

Már útközben észrevehető, hogy — ami általában jellemző a Balkán kis államaira — a nacionalisztikus érzés lehetőség szerint mindenben ki van domborítva: az öltözék a jólismert festőies viseletből áll. Kis lapos vörös fez a kereszténynél, belehímezve I. Nikita monogrammja és turbán a kaftános törökökön. Bátor, elszánt, vad tekintet jellemzi a montenegróiakat, akiknek övéből el nem maradhat a szögekkel kivert, sárgaréz díszítésű, hosszúcsövű pisztoly. Sőt nem egynél forgópisztoly is van. Szúrós tekintetükben van valami félelmetes, ami a dalmaták nemes arcvonása, bátor, jóságos tekintete után ugyancsak nincs kellemes hatással. A dalmata mély érzésű és kedélye is úgy fejlődött, hogy szereti a zenét, míg a montenegróiak lelkét alig hiszem, hogy különösebben elringatná bármelyik muzsika is.

Igaz, hogy a zord hegyek, amelyek között alig van egy-két termékeny völgy, nem alkalmas a kedély olyan kifejlesztésére, aminő a Dalmácai

déli részén található subtropikus növényzet. Az örökzöld ciprus-, narancs- és citromfák, a vignoliák, mirtusz és pálmák; az „Adria gyöngye“: Lakroma! Azután a régmult idők emléke, azok, amelyekben Raguza volt az összekötő kapocs a görög és római világ között. Amikor Tizián raguzai iskolájából a művészet megkedvelése is befolyásolta a déli dalmátokat és hatással volt a mindig leglüktetőbb életet folytató városra. Montenegróban mindez hiányzik. Megvan a feltűnő szép termet, de az arckifejezést vaddá marcangolja az éles, viharokban gazdag hegyi levegő s a kedélyt elnyomja a napi kenyérért felfogott nehéz életküzdelem.

Kicsiny ország, kicsinyes berendezéssel. A fővárosnak vagy ötezer a lakója, az egész országocskának pedig alig van többje, mint Debrecennek meg Szegednek együttvéve. Vasútja pedig — eh, erről nem is álmodnak! Egy olasz társaság ugyan megpróbálkozott az ország felvirágoztatása céljából (?) a montenegrói legnagyobb hadikikötőből (!), Antivári ból vasútat vonni; el is jutott a Skutari-tóig (cirka 18 kilométernyire). A vasút mintha ősi időből való volna. Mozdonyai, kocsijai, sínjei, hídjai liliputi világba valók. Keskeny vágányon mászik s hetenkint csak vagy ötször közlekedik. Pedig milyen nagy az az antivárii öböl! Világfürdőt lehetne belőle csinálni. De hol az a pénz, amivel azt meglehetne teremteni! A kis vasút, egy út s egy szálloda 12 millió frankot emésztett fel. Az olasz társaság persze azt hitte, hogy az állam majd megváltja s jó üzletet csinál vállalatával, de most fegyverre kell itt a pénz.

Liliputi ország! Egy-egy miniszterium háromablakos szűk házacskában, a királyi palota nem ér fel egy dzsentri-szolgabiró falusi kúriájával. S a király helyt ad ebben a házban az országnagyok magas tanácskozásainak is. Azután van egy színház is, ahol a költői lelkű uralkodó darabjait adják. S a jó öreg Nikita könnyen összetéveszthető valamely útfélen vándorló kéknadrágos, piros pruszlikos polgártárssal, mert hogy ő is nemzeti viseletbenj ár. A fiai, ezek európäerek, sneidig fiúk; a fellépésük mindjárt elárulja, hogy ők inkább a maguk fejlesztésére adnak valamit s nem mint apjuk — az országéra. Mi is lenne ez a játékország Nikita nélkül, jóllehet joggal kérdezhetjük így is, hogy: hát valami ez egyáltalán? Élet-e minden kultúrától távol lenni; semmit nem ismerni, sőt az ismeretlen megismerésének vágyát sem?!

És ez az ország, ahol minden-minden olyan, mint ahogy a gyerekeknek játékszerül oda adnak kis fúró-faragó szerszámot, hadd szeresse meg. Pici játékvasútat, kis hintalovat, más egyéb hasznosat, hadd mutassa ki, mihez van kedve, képessége, hogy aztán abba az irányba neveljék, — megpróbál felfegyverkezni.

De ez a határon történő összevonás nem gyerekjáték! Ennél komolykodnak.

És ha a játékország játékkatonái csak játékból csinálnák is eme hadi összpontosítást, a határmegszállást s ha mindjárt csak úgy próbaképpen csinálnák is, hogy ugyan mit szólnak hozzá a komoly államok, ahol az uralkodás, az államosdijáték nem csupán afféle próbagalopp — akkor is

megállapíthatjuk, hogy komoly, mert szomszédjuk — a török — így veszi.

Végig az egész török határon, ahova mostan eljutottam, sátrakba szállt török tábor látható! Medua török városka és környékének egész hadi ereje a határra van koncentrálva s vigyáz rá, nehogy a montenegróiak betörjenek, hacsak játékból is. Tehát komolyan veszik őket. Azt hiszem, ha megtudják ezt a játékországban, legközelebb Dreadnoughtok építését fogják elhatározni, hadd tartsák őket ne csak komoly országnak, de valóságos nagyhatalomnak is!

A háborús Balkán.

— DURAZZO. —

Rég nem látott, mindenre veszélyes és az egész művelt világot megfenyegető tűzvész dúlt a Balkánon. Mintha apró őrtüzek gyúlnának ki — a sötét éjszakára, úgy vetett lángot itt-ott a lobogó szenvedély s a sok időn át elfojtott, de mindig szított gyűlölség. Kicsiny, pár főnyi bandák verődtek össze: albánok, aztán később itt szerbek, ott görögök, amott crnogorcok. Ügyet se nekik! — így gondolta a világ. S mi lett mindebből, amikor többé nem egymásra, hanem mind együtt az elmaradt s Európában kevés keresni valót találó Törökországra acsarkodtak!

Minden szem a háborús Balkánra tekintett. És a művelt Nyugat: a hármasszövetség csak úgy, mint az entente-hatalmak, míg figyelve lesték a rettegett pillanat elérkeztét, melyben a fékevesztett tűzvész átszakad „Európá"-ba, jobbkezük mutatóújját fegyverük ravaszán tartották.

Kit ne érdekelne ilyen körülmények között közelebbről is ezen nevezetes világszínjáték színtere?

Ha Törökországról hallunk, általában néhány karcsú minarett, kupolás mecset, turbános, bőbugyogós török vonul el szemünk előtt; szerbekről beszélve, disznópásztorokat látunk, az albánokra gondolva, elválaszthatatlannak tartjuk náluk derekukat övező pisztollyal, késsel telerakott övüket; a jó crnogorcokat a naptárakban szereplő „Nikita"-képről ismerjük, fejebúbján a kis kihímzett tarkóvédővel, varrottas pruszlikjával. Miért ne tekintenénk el hozzájuk: hadd ismerjük meg őket, ne a kultúrhistória logikus egymásutánban felépített tételei szerint, hanem kapjunk ki egy-két képet s következtessünk ezekből.

Ha a fotografáló masina elé állunk, önkéntelenül is végigsímítjuk hajunkat, ruhánkat, hogy minden rendben legyen. Csak ha váratlanúl, pillanatfelvételt csinál valaki rólam, akkor láthat meg esetleg olyan pózban, amilyenbe a fényképésznél nem vágnám magamat, ha a „csak barátságos arcot kérek" nem is hangzana el.

*

Az albán partokat végigjártam. Legnagyobbrészt hajón, egy kis részt gyalog s valamivel többet öszvér- vagy szamárháton. Akkori lent időzésem után pár napra kitörő nyüzsgő, mozgó háborús világnak még nem ilyen formájában volt a híre. Csend ugyan nem volt, mint ahogy talán mindig zajlott a Balkán fegyvercsörtetéstől. Ha másként nem, hát a vérbosszú undok szokásának ott jogosnak tartott végrehajtási formájánál. Mert a vendetta az albánok között még ma is bevett igazságszolgál-

tatási mód. Legjobban bizonyítja ezt, hogy Degrand szerint pl. az albán hegyek között lakó férfiak halálesetének 70%-a ebből származik. Az albán különben is harcias elem; ritkán él nyugalomban. Ha más ellen nem, egymással küzdenek. Itt van a sok albán felkelés és lázadás. Részben nyugtalan vére, de nagyobbrészt felébredt nemzeti vagy nemzetiségi öntudata készteti erre. A nemzeti öntudat a szociális kérdésnek első megnyilatkozási formája — ahogy Jászi Oszkár mondja, — már pedig ha a szociális kérdés iránti érzéknek tudatára ébred valamely nép, annál a fokonkint emelkedő igények már kultúrszükségletet képeznek s azt a népet a haladásban meggátolni bűn; ami különben is csak ideig-óráig sikerülhet még. Az albánok ezekhez tartoznak. Sok a gyikos, a züllött ember köztük, de — ahogy legutóbb olvashattuk — nem egy jeles államférfit, hadvezért művészt, írót adtak a kultúrvilágnak. Nem „kulturunfähig“ nép. Értelmes, okos, mely helyes irányban vezetve, hivatását meg fogja találni s be is tölti majd.

Ahogy a lentjártamkor viharzott albán forradalom egyik vezetője, Abdy bey mondotta nekem: mi lenni akarunk és tenni, de a török uralom alatt ez lehetetlen. Ezért a mi mozgalmunk; s kell, hogy Európa szimpátiája kísérjen bennünket ebben, mert mi a kultúrtörekvések harcosai vagyunk a kultúrát elnyomó török ellen

Durazzonál mondotta ezt, annál a városkánál, amely oly nagy szerepet játszott diplomáciánknál.

Egy majd hogy nem jelentéktelen hely. Legalább is az első, felületes tekintetre.

Az Adrián hajón érkeztünk meg. Egy elég széles öbölben fekszik a városka. A tengerbe hosszú kövekből álló és cölöpökre felvert lefutó hid vezet jó 300 lépésnyire, de a hajók ide sem juthatnak. A víz sekély az ide szórt sok piszoktól. Hajónk megérkeztekor vagy 10—15 szokatlanul nagy dereglyét vontatnak a sárgaképű turbános, tarkaruhás törökök és a délcegebb termetű albánok a horgonyt vető hajóhoz. Ezen szállítják ki az árút s ha van kiszálló, az utast is. Egytől három piaszterig való összeget kérnek a kiszállításért, de — keleten vagyunk — alkudni nagyon lehet: lealkudhatjuk az összeget esetleg ki-beszállításért $1^1/_2$ piaszterre is. A hidnak baloldalán roppant rozoga házikó: a török finánc- és rendőrőrszem vártája. Vele szemben az egészégügyi hatóság „palotája", egy ízléstelen, sárga színre mázolt egyemeletes ház, rajta a messzire ellátszó félholdas vörös lobogó. Azután a Lloyd-posta sorakozik hozzá, igen barátságos görög tisztviselőkkel. Egy utca, amelynek kapuján át jutunk a török városokra annyira jellemző bazárba. Ez utca betorkolásán túl kaszárnya. Nagy sürgés volt benne; két nagy csoport katona készült kivonulni, mert az arnauták épp ekkor támadták meg a helyőrséget. Majd később egy fegyházat s az ott fogva lévőket kiszabadították, miután a török katonákat legyőzték s azok negyvennél több sebesült, sőt vagy tizenhét halottnak visszahagyásával kénytelenek voltak elvonulni.

A kaszárnyával szemben egy eszplanád s ott a „Grand Hotel Constantinople", melynek tulaj-

donosai a Papajosif testvérek. Igen derék emberek, de nem tudják, hány lába van a csirkének.

Négyen tértünk be úgy 3 óra tájban — ozsonnázni. Egy görög festő, egy colonell, egy bárónő és én. Az úton ismerkedtünk össze s kisebb kiruccanásokra könnyen megnyerhetők voltak. Ozsonnára az elengedhetetlen török feketekávét, csicsibirát (gyömbér s más fűszerrel kevert erjedő lé) ittunk, szilvanagyságban szépszemű szőlőt ettünk, meg más gyümölcsöt, édességet, rózsaillatú lokumot és azzal, hogy majd együtt fizetjük meg a vacsorával, ez utóbbit is megrendeltük. Hitelezett: velünk volt Andruzoz barátunknak egy durazzoi ismerőse, aki biztosította a „Papajosif fréres"-eket (ahogy magukat neveztették), hogy visszatérünk s majd akkor prezentálhatja nekünk a számlát.

Estefelé visszatértünk. Ramasan hónapja volt (a holdév kilencedik hónapja, mely a muzlimekre kötelező bőjttel jár). A vendéglő szépen fásított kertjében sok vendég. A második asztalnál tőlünk — török tisztek. Egyik olvasta az újságot, természetesen a tripoliszi harctérről jövő híreket. Időnként felállottak, kezüket homlokukhoz emelték s a közismert tisztelgési jelet (homlok és mell érintése egy fejbiccentés mellett) adták meg. Amig ezt megfigyeltem, hozták a vacsoránkat: pilaf, amely birkafaggyúval készült, sült tyúk „á la turque", birkasajt birkavajjal, gyümölcs, feketekávé, két üveg görög vörösbor; ez volt a menü.

Tyúkot — így mondták — négyet készítettek nekünk. A görögnek gyanus volt az elszólás.

Megszámlálja a feltálalt combokat. Öt volt. Hívja a fréres-ek egyikét.

— Hány combnak kell itt lenni?

— Ötnek.

— Miért ötnek? Négy csirkének hány lába van?

— Öt!

— Ö-öt? Hát egy csirkének?

— Kettő.

— Kettőnek?

— Négy, de azért négynek öt, tette hozzá nagy hirtelenséggel.

— Mutassa — mondta a görög — hozzon ide elevent.

Azzal elszaladt s hozott egy eleven tyúkot — két lábbal.

— Vegye ezt négyszer. Mennyi az?

— Öt — maradt meg konokul a szám mellett.

A görög dühbe jött. Van-e még tyúkja?

— Hogyne. (Ezt nem tagadhatta el a Grand-Hotel-jé.)

És hozott három tyúkot — négy lábbal, négyet pedig öt lábbal. A hiányzó három lábat lefogta, mert így felelt ez meg az ő külön matematikai tételeinek.

Volt ott ribillió, amikor a görög elszedte tőle mind a négy tyúkot. Szárnyuknál fogva levegőbe emelte s a tyúkok nagy sipákolással rugkapálództak — nyolc lábbal.

Erre bevallotta a csárdás, hogy jól van no, megvallja, a török tisztek ettek meg 3 combot s azt a kiegészítő részt, ami ezenfelül 1 és fél csirkéhez tartozik.

És valóban így volt. De hát nem volt baj. Jóllaktunk mi a 2 és fél csirkével is s a csárdás sem járt rosszúl, mert kifizettette magának mind a négy csirkét velünk is. Az egész számlánk a féltve őrzött, kezem közt levő dokumentum szerint 38 piaster és 12 para volt, vagyis alig tett ki 9 koronát nekünk, vad idegeneknek, akiken bizonyára szép hasznot vasaltak be.

Általában óriási olcsóság van minden téren. Egy pár csirkét 2—3 piasterért kapni (40—60 fillér), egy kifejlett birka ára 4 piaster. Bőréért 50 fillért kapnak, a hús tehát — 30 fillérbe marad. Ez magyarázza meg, hogy a török lusta semmittevése mellett is megélni tud. Törökország egyik leggazdagabb ország lehetne, de produktiv munkát semmit, vagy alig végeznek ott. A föld megtermi a magáét, amit nem intenziv gazdálkodás mellett éppen, hogy megteremhet. De például cigarettapapirosért, amelyből évente 26 millió értéküt fogyasztanak, — külföldre mennek. Általában mondhatjuk, hogy a töröknek azért van elégségese, mert meg van elégedve azzal a majdnem semmivel, amije van.

Jellemző a török gondolkozásra a következő eset. Hajónk avizálva volt, hogy Prevesanál 100 koli birka- és kecskebőrt fog felvenni. Megérkezünk, folynak az előkészületek. A darukat működésbe akarják helyezni. — A bőrök agyonázva, a számított súlynál jóval többet nyomnak. A kapitány nem veszi fel. A túlsúly olyan nagy, hogy nem teheti. Érdeklődöm, hogy miért s hogy ázhatott meg. Hát nincs raktárhelyiség — mondják.

A törökök nem építenek raktárhelyiséget, a bőr a szabadban áll heteken át. A görögök, akiknek egész Törökországban kezükben van a kereskedelem, akartak közraktárt építeni, bejelentették ezen szándékukat a török kormánynak, de az — nem engedte meg! — Kell-e itt magyarázat?!

De térjünk vissza ezen kis elkalandozás után Durazzoba. A kertben ülő tiszthez jövevény érkezik, az albán felkelők ellen harcoló csapatok egyik tisztje; sorra ölelik s megcsókolják tiszttársai, akik közé letelepszik s nagy suttogva beszél nekik . . .

Ahogy a kaszárnya mellett nyíló utcán a kapun át belépünk, a bazárba érkezünk. Jobbról-balról apró házak. Mindegyik egy-egy bolt. Előtte festőies bámész csoportok. Sok borbély, apró kávéház, szóval az a kép, amit a Kelet leírásából — Pierre Loti és a többiek Keleten játszó regényeiből is ismerünk.

A város magas fallal van körülvéve. Persze, itt-ott omladozik már. A tenger felőli kaputól, melyen át bejutottunk, egész az észak felé fekvő másik kapuig elhúzódik a bazár. Ennél a kapunál kéregető öregek, bugyogós cigányasszonyok nyafogása fogad, hátukon egy-egy gyerek bugyorba kötve. — A városkapu boltozata fölött a rozoga török posta. A kapu külső részén egy befalazott szárnyas oroszlán: a velencei uralom maradványa.

Durazzo multjában nem volt jelentéktelen a velenceiek szerepe. Már a XI. században megjelennek s a kereskedelem-felvirágoztatási szándék hangsúlyozásával letelepednek. Ez időben a hatalmas Bizánc birtoka volt a város, azután újból a

normandoké lett, míg 1205-ben néhány esztendőre Velence uralta. A bizanciak, szerbek és anjouk váltakozva bírták. Velence 1392-ben ismét okkupálta és az ozmánok többször megismételt elfoglalási kisérletét mindig sikerrel visszaverték, miglen 1503-ban török kézre került.

E város történetében is erős nyomokat hagyott Velence uralma, mint mindenütt, ahol rövidebb-hosszabb időre berendezkedhetett. Velence, az akkori világ legjelesebb hajós-kereskedő népe, érzékkel bírt a kultúra fejlesztése iránt, amit az adott körülmények között a legintenzivebben művelt is. A Karszt erdőinek sudár fáit átvitték s pillérekül használták pompás városuk megépítésénél. Az albánok kopár hegyeire pedig humuszt hordattak és ahol csak lehetett, beültették olajfákkal. Velence értette az átalakítást. Az uralmába kergetett népeket meghagyta a maga szokásaiban; erőszakkal semmit sem csinált. De kifejlesztette a maga kultúráját és erőszak nélkül, a természetes rend szerint megnyerte neki a meghódításában is szabad népet. Még ma is tanulhatunk ebből.

Hová lett az a sok század előtt odaplántált kultúra? Jött a török. Gazdagságban talált mindent: a készből élt, de eszébe nem jutott volna, hogy a megkezdett úton haladjon tovább, a velenceiek példamutatása szerint. A velenceiek által ültetett olajfák egyre pusztulnak; utánültetésről szó sincs. Dehogy ér rá erre a török, neki fontosabb a feketekávézás, a kobulójó s a reggeltől-estig való cigarettasodrás . . . Ime, így maradt el itt minden jó néhány évszázaddal s azért beszélnek a nyugatról szólva

mindig — „odaát Európá"-ról. Az ő országuk nem Európa s nem európaiak ők!

A kapun kívül az első ház a „Pharmacie Herczegh". Eltörökösödött magyar származék. Itt történt az az épületes eset, hogy amikor a város három intelligens vezetőemberénél a lakossági szám iránt érdeklődtem, csaknem hajbakaptak egymással, mert az egyik 15.000-re mondotta, a másik 2000-re (!), a harmadik:

— Eh, talán annyi sincs!

Persze-persze, ahol sohase volt még népszámlálás!

A patikával átellenben nagyobb térség nyílik. Egyik oldalán a birkahúskimérők sátrai; másikán egy szálloda. Nem valami Grand Hotel jellegű ugyan, de — úgy látszik — az itteni igényeknek teljesen megfelelő. Ablakai betörve, pókhálósak, piszkosak, a függönyök leszakadozottak. Egy-egy szobában 8—10 ágy. Előtte néhány sudár növésű tripoliszi menekült. Fehér burnuszába burkolódzva, elmélázó tekintettel bámulja a térségen ugrándozó gyerekeket.

A másik oldalon néhány sír, közvetlenül a rendőrség pavillonja mellett. Mert a mohamedán bárhol temetkezhetik. Sem a közigazgatás, sem az egészségügyi hatóság nem gátolja ezt meg. Arrébb a muzulmán iskola. Micsoda épület! Ennél még a mi nádfödeles, kidőlt-bedőlt oldalú tanyai iskoláink is különbek. Szembe vele az egyik mossé. E körül is temetkeznek. S a sírok között egy kút. A két épület között a gyümölcspiac. Nagy kosarakban a szőllő, füge, tele zümmögő,

nagy, zöld legyekkel. A fákra erősített kötelekről lógnak le a mázsálók s az árusok rikácsoló hangon kínálják árúikat.

. . . Napnyugta közeledik. A kegyes hitű mozlimek jönnek templomaikból. Reggel óta koplalnak, mert a ramazán hónapban — egy hónapon át csak napnyugtától napkeltéig szolgálhatják testüket. Délelőtt sokáig alusznak ilyenkor. Aztán imádkoznak, térdreborulva s le-lehajolnak homlokukkal a földet érintve, a drága szőnyegjeikkel fedett mossé-padlóra. Van valami megkapó az ő imájukban, melynél egész lelküket odaadják s szinte öntudatlanul morzsolják és üvöltik — ahogy éppen jön — kegyelmet kérve a nagy Allahtól. Estefelére aztán egészen kidűlnek az éhségtől. Arcukból kikelve, szemeik megüvegesedve . . . De aztán, ha elsül a napnyugtát jelző ágyú- vagy mozsárdörej, egy szempillantás alatt bezárul minden bolt és templom. A vásár lármás élete megszűnik, a hívő táplálkozni megy az iftár-ra (lakoma) s csak a szalot-al-tarárihar éjjeli imánál tér ismét meg Istenéhez: la illah Allah hak Mohamed rasul Allah! . . .

Bombán át a kultúra felé.

A véres háború még egyre tart. Néhány száz minarett hegyéről letörték már a félholdat, de az Aja Sofián még nincs fent a kereszt. Az az egymillió török, aki évszázadokon át a legborzasztóbb leigázottságban tartott ötmillió más balkáni népet, még nem kezdette meg visszavonulását Ázsiába. Európából figyelheti még annak a borzasztó és destruktiv „fölényuralomnak" egész Európát megrázó véres hatását, amelyet a középkorból a XX. századba is átplántálva, konzerválni kívánt.

Először a fejlett Nyugat telhetetlen kapitalizmusa kalandjának hitték a háború megindítását. Ha Anglia kétszer sikerrel piszkáltathatta ki a gesztenyét másokkal: messze keleten a japánnal orosz ellen, a közelmultban az olasz és török összeveszítésével, miért ne kísérelné meg Oroszország is, hogy a bolgár és török összeveszítésével, egy csepp saját vére hullatása nélkül is gazdasági előnyöket szerezzen magának a törökök kiszorításával, esetleg — Konstantinápoly megkaparintásával!

Így hittük akkor, a háború megindulásakor. Aztán nyilvánvaló lett, hogy itt a nemzeti öntudat teljében levő és a nagyhatalmak berlini konferenciája jóvoltából (ahol azonban a történelmi fejlődésre tekintettel nem voltak) „miniatür-nemzetek"-ké tett népek természetes fejlődési folyamatáról van szó. Elég volt a rabigából, a kultúra mesterséges elnyomásából, gondolták. Szerbia, Bulgária, Montenegró is belekóstolt az európai fejlődöttségbe. Van vasútja, iskolája, nyomdája. — Miért legyenek testvérei, akik vér és vallás szerint is hozzájuk tartoznak, török elnyomottságban s rájuk kényszerített buta elmaradottságban? Miért kelljen azoknak elaltatott lelkiismeretét ekrazitbombákkal felszerelt komitácsi-bandák útján élesztgetni?

És megszületett a legutóbbi évtizedek legvéresebb háborúja, amely eredetileg nem volt más, mint a XIX-ik század nemzeti államalakítási törekvésének megismétlődése. Ami fokonkénti emelkedéssel a középkor eszközeinek igénybevételével indult meg. Cselszövések, intrikák, bandaharcok és királygyilkosságon át jutottak el a játékországok „tegnapelőtti" helyzetükbe, abból a „tegnapba" s bár megtépázva, sebekkel borítva, de tagadhatatlanul hősi viselkedéssel a „mához", amikor baba-államból való kivetközésük nem lehet már disszonáns hang az európai koncertben. És el fog jönni — mert a dolgok idefejlődését földi hatalom megakadályozni nem tudja — a „holnap" is! Amikor ezek a népek is félreteszik s nemzeti kialakulásuk emlékei közé raktározzák majd a használt véres, de primitiv eszközöket, mint ahogy mi

sem használjuk ma már azon nemzetépítő eszközöket, amikhez akkor folyamodtunk, mikor még a „nyereg alatt puhítottuk a húst“ (ami szintén kultúrfokot jelentett). És haladásukat oly módon fogják biztosíthatni, amint az adott viszonyok között a legbiztosabban s eredménythozón lehetséges.

Ha az európai nagyhatalmak „megállj“-t kiáltanak s gátat emelnek azon fejlődés elé, melyen ők is átmentek, akkor — bárhogy tagadnák is — azt a jelleget eltüntetni soh'se fogják tudni, hogy ezt tisztán kapzsi, gyarmatosító törekvésből cselekedték . . .

Egész Európa tudhatja, hogy a török az európai értelemben vett kultúra elnyomója. Valamikor európai nivón állott a török kultúra is. A renaissance korában. Hirdetője a sok jeles mecset. De aztán hanyatlott s maradandót semmi téren sem tudott alkotni. Néhány fürdő — ez az egész, ami például nálunk a török leigázottság idejéből megmaradt. S az érem másik oldala? A bolgár nép, melynek kultúrája vetekedett Bizáncéval, az évszázados török elnyomás alatt oda hanyatlott, hogy a felszabadítás idején egyetlenegy bolgár orvos, ügyvéd nem volt.

De nemcsak intellektuel, iparos se volt. És a török soh'sem gondolt arra, hogy ha már elnyomta, elzsarolta e népek kultúráját, a magáéval pótolja azt. A török semmit sem tett és nem is tesz. A földet a bolgár művelte évszázadokon át, a kereskedelmet a görög űzte, a török csibukozott és szedte a hűbéri adót, meg a váltságdíjakat. A bolgár ember családjával együtt évi 32 korona

készpénz, gabona és a birtokon keresztül folyó folyókban való szabad halászás fejében szolgálja a török birtokost, aki egész pénzét a városban költi el s ezzel is fokozza a vidék nyomorúságos szegénységét. Vagyonát pedig emeli az „éhbér"-fizetéseknél megtakarított összegen kívül azzal is, hogy a férfiakkal 60 éves korig katonai váltságdíjat is fizettet. A váltságdíj úgy van kalkulálva, hogy egy katona eltartását 5000 piasterbe számítva (1100 korona), azt 180 emberre vetik ki. Utóbb 100 emberen vasalták be az összeget s ha hibáztak a lefizetés beírásánál, akkor esetleg — kétszer is megfizettették a 16 forintot kereső emberrel.

Ez tűrhetetlen volt. Nemcsak az a nemzet, amelynek fiai érezték e sanyarúságot, hanem minden ember emberi érzése alapján kellett, hogy fellázadjon ezen. Csoda-e, hogy 1900-ban megalakult egy nemzeti komité, mely iskolák építésével, a tudás utáni vágy felébresztésével kívánt ez állapotokon segíteni. A bolgár komité egyben jótékonysági intézmény is volt. A nyomorban lévőket támogatta. Így történt, hogy a Macedóniában elnyomottak, a török vérlázító kizsákmányolás által a züllés útjára szorítottak, mind a komité védőszárnyai alá menekültek. S az eredmény: a komité átalakulása s a komitácsik kifejlődése, amely iskola és normális kultúrfejlesztés helyett a nemzeti érzés ébrentartását bombákkal végezte. És 1903 óta napirenden volt a gyilkolás, asszonyrablás, zsákmányolás a török elnyomás ellen, egy öntudatos, nemzeti törekvés szolgálatában. Ne ítéljünk elhamarkodottan!

Minden kornak megvannak a maga fegyverei, eszközei; azelőtt, a felültöltő puskák idejében, egy félóra alatt is alig tudhattak agyonlőni egy embert, ma — ha jól megyen — ugyanannyi időben 30 embert is leteríthetni a Mannlicherrel.

A bolgárok közegészségi és jogvédelmi intézményt akartak testvéreiknek, azért kellett 2 bomba, hogy biztosíthassák a fejlődést.

A török vallási alapon felépített katonai uralom ellen hiábavaló volt az ifjútörökök fenkölt gondolkozása, békés mozgalma. Törökországot radikális, de sőt liberális irányba terelni is lehetetlen. Itt bomba kellett!

És a bombák időnkénti felrobbanását felváltotta a szünet nélküli sortűz. A nemzeti lelkesedés csodákat művelt! Könnyű ott győzni, ahol népszerű a harc célja: az elnyomott testvérek felszabadítása s a maguk előrehaladt állásának biztosítása.

A győzelmes bolgár hadsereg ott állott Konstantinápoly előtt. Nem diktálja a békét, mert megfogytak sorai. Véren át jutott oda, hogy testvéreinek kenyeret és előrehaladást biztosíthat. S ez nem félgyőzelem! egész győzelem, amely az előretörés győzelmét jelenti, amit sem politikából, sem kapzsi hatalmi vágyból lekicsinyelni nem lehet, nem szabad!

Ha Európává lesz egyszer a Balkán, minthogy azzá kell lennie, ünnepet jelent az a kultúrfejlődésben és az egész világtörténelem számára.

Háborús ország fővárosában.

A háború rémét talán soha nem láttam oly megkapó, lázító szimbolumban elénk állítva, mint ahogy azt Biró Mihály, a jeles szocialista festőművész, a budapestieknek megfestette. A békeegyesület plakátja még nem volt annyira megkapó, bár ez is az igazságnak megfelelően rettenetesnek tüntette fel a háborut: Sík mező, telve holttetemmel. Itt egy feldőlt ágyú, amott a háttérben a felgyujtott város füstölgő romhalmaza. S mindezek fölé a halottakból kiemelkedik a háború angyala, egy fekete lepelbe burkolt csontváz, mindent megvetőn kajánságra torzult csontábrázata.

A másik a szocialista-párt háború ellen lázító plakátja. Ha a legharcrakészebb merül el a nézésébe, azt is megborzongatja: hát csakugyan? Így van ez a háborúban? És felemelkedik menten arra a magaslatra, amely elítéli a harcizajt, bármily motivumu legyen is az, csak a tömegmészárlás jellegével bírjon. Előttünk görnyedt generális: a háború — életet megvető angyala. Csontváz, melyre ráhúzva parlagul a generális ruha, mellén az

érdemrendek. Körülötte a népek milliói. Válogatás nélkül: mindenki. És a generális lapáttal hányja őket — az ágyúba . . .

Valamikor régen, abban a patriarchális jó világban „könnyű“ volt a harc. Összeálltak a nemesek, előszedték buzogányaikat, aztán hajrá! Agyba-főbe verték egymást. Afféle szórakozás volt ez, mint — mondjuk — az agarászat. De manapság nem lehet már ily könnyen venni. Ma az ember, mint kultúrlény többet ér, semhogy valami buta golyóbis leteritse. S hány emberélet vesz kárba a háború minden napján. Azonban sírni csak anyának szabad, a nővér, az ara, a szerető könnyét lopva törli szeméből, de hősiesen elviseli veszteségét: a hazáért esett el kedvese!

Otthonában talán gyászt ölt, de kint az utcán a lelkesedéstől megittasul, s örömujjong s diadalmámorban úszik . . .

Ma is a kumanovoi ütközetet ünneplik még leginkább. Durazzo is szerb kézen! Rettenetesen lelkes a hangulat. Mit a félbemaradt utcakövezések! Hogy bekötött fejjel, felkötött karral és sántítva járnak a visszajött férfiak! Zeki pasa legyőzve s a szerb zászló diadalmasan leng a messze Adria-parti városban is.

Az új harci készülődésről különösebbet nem venni észre. Itt-ott csoportokba verődnek az emberek. Hangos beszédjük hirtelen suttogóvá válik, aztán tovább sétálnak és tüntetve bejárják Belgrád fő utcáit.

Zimonnyal fent áll az összeköttetés, mint azelőtt. Csakhogy gyanus a szerbeknek mindenki,

aki él. Odaát is katonai őrjáratok cirkálnak, csak úgy mint Zimonyban. Belgrádra jutás szinte könnyebb, mint az elutazás. Akár hajón, akár vonaton mégy, eléd áll a szerb policáj. Megkérdi: ki vagy, mi a foglalkozásod, hol lakol állandóan, mit csináltál Belgrádban s mióta voltál ott. Fölír mindent pontosan, tiszteleg, sarkon fordul s odébb áll. A szállodákba, vendéglőkbe időnként egy-egy katona kocog végig s szemügyre vesz mindenkit, hátha kémet fedezhetne fel valakiben.

Azt hittem, a katonák lent vannak Szerbia belsejében s Belgrád üres. Dehogy; lépten-nyomon találkozol katonákkal. Az öregek, akik még nem voltak a harcban s a fiatalok, akik kidőltek és visszatértek. Nem egy van, aki alig húzza a lábát. De azért: „hasat be, mellet ki“ — masiroz a korzón, botratámaszkodva, oldalfegyver nélkül. Sok a fiatal generális is. Hősi viselkedés folytán történt előléptetések. A posta, miniszteriumok, vasút előtt egy-egy darócruhájú, bocskoros, nyakára sállat csavart móc alak. Vállán a két méternél is hosszabb puska lóg, oldalán karabély.

A legtöbb épületen a szerb lobogó. Nem egy van, amelyen a görög, bolgár és crnogorc lobogó is ki van tűzve. Az ablakokban, kirakatokban a harcokról való képek. Egy-egy iskolán a vörös-keresztes fehér lobogó: kórházzá rögtönözték.

A villanyoson együtt utaztam egy török vörös-félholdas katonával. A szerbek bosszantják, incselkednek vele.

— Maradj köztünk te kutya, ha mersz.

— Le kellene ütni — kontrázik valaki.

Szegény török nem érti. De érezheti, hogy az ő vértje tisztán a karjára felhúzott félholdas szalag . . .

És nem a szerb parasztság bántja, hanem az intelligencia. A szerb paraszt az szimpatikus megjelenésü. Az intelligencia pökhendi, kihívó. Egészen rávall a monarchiával való packázás. Sok benne a szemtelenség, ami mögött határozottan sok erő is rejlik. A nemzeti öntudatban rejlő erő. Egyébként afféle parvenü viselkedésű: nagyapja majdhogy nem mindeniké még disznópásztor volt, ő pedig már „úr". Rátartó. De azért politikailag egy az egész ország. Az ő szemükkel nézve, egy igen józan, — már mint nekik okos — radikális parasztpolitikát folytatnak. Könnyű ez itt. Az egész országban csak 8 olyan ember van, akinek 200 holdnál nagyobb földbirtoka van. A többi kisbirtok egyenletes elosztásban.

A szerb nincs regarddal semmire se. Azért érthetjük meg pszichologiailag azt a kegyetlenséget, amellyel a törökre s albánra rontottak: Nesztek vissza, amit nekünk adtatok.

Sok-sok helyen Péter király képe van kitéve. Lóháton ül. Délcegen üli meg a fehér mént s az lábbal tiporja a porba hullott félholdas zászlót! Nekem olyanféle ez a kép, mint amikor a kiszolgált katona ágya fölött ott láthatjuk azt a lóháton ülő, arcnak helyt hagyó figurát, akihez fejnek odaragasztják a volt baka képesfelét. Petár królnak pedig játék-dolga volt a bolgár mellett.

Egy 56 tagú vörösfélholdas különítmény most vonult át Belgrádon. Üszküből és Prisrenből

jöttek. Csupa orvos, gyógyszerész és kirurgus. Münip effendi és Ismail major vezette őket. Egy szerb ezredestől volt útlevelük. Belgrádon át akár Zimonynak, akár Szalonikinek szabadon vonulhattak haza — Konstantinápolyba.

Csupa lerongyolt, álmatlan, kidült szemü, borotválatlan, mosdatlan alak. Szóba elegyedtek velem. Mikor megtudták, hogy magyar vagyok, szörnyen örvendeztek. Djevolet és Osman Murvefik Kumanovoból félrevontak. Suttogva kérdezték, hogy mi van Drinápollyal? Elesett-e már? Leírhatatlan hatással volt rájuk, amikor elmondottam, hogy még hősiesen védik a törökök. A béketárgyalásokról is tőlem kapták az első hírt. A szerbekhez nem voltak bizalommal; nem is kérdezték tőlük.

Zimonynak utaztak. Onnét Szabadkán Orsován, Konstanzán át — haza. Azt mondták, Szaloniki felé nem mernek menni, mert hátha nem hagynák őket békén a görögök. Velük voltak asszonyaik s gyerekeik is. Pirospozsgás kis törökök. Hazátlanok s vagyonukból kiforgatottak. Az asszonyok minden hangos szóra összerándulnak. Mer-e ezen csodálkozni valaki?

Holnap tüntetésre készül a nép. Megint ünnepli a királyt, aki különben neki csak báb. A fő s az úr, a nép őfelsége! A király csak kifelé kell — reprezentálni az államot. A dolgukat ők maguk végzik. S a király — nolens volens — helybenhagyja.

Késő estig kint hullámzik a nép az utcán . . . A konak első emeletén világosság van; a király

fogadja a futárokat: hozzák a híreket a harctérről, Albániából s bizonyára a nagyhatalmak külügyminiszteriumaitól is. Az ujságárusítók végigrohannak az utcán: kiabálják a legújabb híreket. S míg Európában lázas izgalommal várják a dolog fejleményét, itt, a háborus ország fővárosában — aránylag — olyan nyugodt a hangulat, hogy szinte példát is vehetnénk tőle.

Vajjon mi lenne, ha holnap reggelre Biró plakátjai lázítanának Belgrád falairól! . . .

A háború sebesültjei között.

Hiába járunk-kelünk a háborús ország fővárosának utcáin, hiába akarunk impressziót szerezni a szövetséges Balkán-államok házakra tűzött lobogóiból, a járó-kelőkből, a sebesült fenntjárók viselkedéséből, akiket mindenki megsüvegel, a soronkívül előléptetett fiatal tábornokok szigorú tekintetéből — a háború borzalmairól mindez nem beszél. Fantáziánkra kell mindennél utalnunk s a fantázia képalkotása a temperamentum dolga. Egyik így ítéli, a másik amúgy. A Takovo-Hotelben elhelyezett mozi már élénkebben beszél. A legújabb csaták képeit mutatják itt be naponta s a tábornok mellett helyet foglaló darócruhás közkatona és az — ugyancsak a szerbiai demokráciát élénken kifejező — más egyéb vegyes közönség lelkesedése, vagy szomorú meghatottságának kifejezése már odavisz a harcmezőre. Itt vágtat a szerbek egy lovascsapata. Utóléri a törököt. Puskatüzelés, rettentő kaszabolás, meg-megújuló roham. Aztán a csapat után ballagó magános lovaskatona. Lova megbotlik. Egy holttetem. A lovas lehajol. Az élő

is, a halott is szerb. Egy pillanatra megáll. Megemeli fegyencsipkáját. Tiszteleg. Aztán tovább nyargal, hogy testvére helyébe — ha lehet — tíz törököt kaszaboljon le . . .

De itt a technika haladását és a mozi-fotografusok bátor elszántságát bámulod . . . Tehát ez sem az igazi. A kórházakba kell elmennünk, ha azt akarjuk, hogy a lelkünk mélyébe markoljon bele a háborúban folyó iszonyú öldöklés és hogy némi fogalmat alkothassunk arról a pusztulásról, amit a háború okoz.

Belgrádban ma tizennyolc rezerv kórház van. Iskolákat, — inter armes silent musae — egyes jószívű emberbarátok magánlakását, a cukorgyár helyiségeit kórházzá alakították. A padok, a zakatoló gépek, az árúrakomány helyében ágyak. Körülötte a vöröskereszt fenkölt gondolkozású tagjai, vagy önkéntes betegápolók, betegápolónők. A felügyelői és gondnoki tisztet olyan egyetemi hallgatók végzik el, akiket nem vittek el a harcba. A tépéseket Belgrád intelligens családjainak nőtagjai csinálják, az orvosságért kis iskolásfiúk futkosnak.

A főváros lakosainak egy jó nagy része balkarján ott viseli a vöröskeresztes fehérszalagot s ha csak lehet, kiveszi a maga részét az ápolásból, vagy az a körüli segítségből.

Az ágyon fakóarcú, kimerültséget elárulo alakok: a katonák, a hősök. Egyiknek csak épp egy öt koronányi rész látszik ki az arcából: egy shrapnel lletépte az egész húst róla. A másiknak ülnie kell, hogy lélekzeni tudjon: golyó járta át az egész testét. Ismét egy, kinek tövében van le-

vágva a lába. Radotsavievic Lyubomirnak egyetlen csontja se ép: elsáncolta volt magát, ágyúgolyó végigsöpört a földön, árokba döntötte s földdel borította; egy egész ármádia robogott végig fölötte...

A legtöbbje a Kumanovonál küzdelembe szállt 8-ik ezredből való.

A legsúlyosabbakat a katonai kórházba szállítják. Itt a híres Oppenheim professzor kezeli őket. Micsoda siralmas kép tárul itt a szemlélő elé! Alig ismerni egyik-másiknál emberi formájára. Elmerengő nézésüek, látni, hogy iszonyú kínokat kell elszenvedniök. Egyik-másika szinte halott, csak néha vet bennük lobbot az élet szikrája.

És ha kérded tőlük, mit csinálnak majd, ha felgyógyulnak, a felelet: előbb hazamegyek, aztán ha még tart a harc, újra megyünk a török ellen, vagy ha kell, a svaba-t (osztrák; persze minket is értenek alatta) gyilkolni.

Ilyen öntudatosak. Tudják, miért harcoltak s a háború célja népszerű volt. De sokszorozottan népszerűbb volna egy harc — ellenünk, akiket, mint elnyomóikat, még fanatikusabban gyűlölnek.

Mind e kórházakban szerbek fekszenek s elvétve egy-két bolgár s néhány montenegrói. A törököket egyedül a német vöröskereszt ápolja.

A zimony—belgrádi vasúti hidon túl van a cukorgyár; ide helyezték el a német kórházat. Fent egy kis vöröskeresztes lobogó, alatta a német és lejjebb a szerb zászló. Előtte katonaőrség. Az egész épület ezzel van körülvéve. A folyosón, a termek előtt, a lépcsőházban, mindenütt szuronyos katonák. Mert a török sebesülteket hadifoglyokként kezelik.

Jelentkezem a vezetőorvosnál. Egy igen szimpatikus, pufókképű preuze.

— Uram, nem lehet, nem tehetem, hogy beengedjem. Nagyon kell vigyáznunk, nehogy elveszítsük a szerb urak bizalmát. A törökök hadifoglyok, hozzájuk senkinek sem szabad bemenni rajtunk kívül.

Hiába magyarázom, hogy csak ezért jöttem. Kárbavész az igazolvány, a rendőrprefektus írása is sifli, a porosz kimért pedantériájából nem enged.

Vissza a városba, a katonai parancsnoksághoz s az engedélyt megadják. Velem jön egy szerb őrnagy. S élőszóval ad engedélyt a látogatásra a porosz Chefarzt előtt. Ő nem jön be. Igen tapintatos, tart tőle, hogy felizgatja megjelenésével a betegeket.

E helyen 356 beteget ápolnak, köztük 191 törököt és arnautát. Ma még 51 török van. A többit átszállították a várba, miután felgyógyultak és veszélyen túl vannak. Azok is hordják már a téglát a várban s végzik a munkát felügyelet mellett a többi török fogollyal együtt.

A betegek egykedvűséggel vannak aziránt, hogy az ellenséges fővárosban vannak és nagyon tartózkodva nyilatkoznak. Dicsérik a németek bánásmódját és roppant hálásak, hogy aki jobban van — cigarettázhatik. Egy cseppet sem érdekli őket a harc mai állása, sem az, hogy mi lesz velük és hozzátartozóikkal. És míg a harc áldozatait itt ápolják, a cukorgyár mögött elterülő dombra, a Banovsko-brodora felvontatta a szerb tüzérség az ágyúit s elfoglalta állását. Zimonynak és a vasúti

hidnak vannak irányítva, hogy adott jelre megkezdjék ellenünk a tüzelést, hogy ha netán az emberséges intézmény, a vöröskereszt, új élettel ajándékozza meg a sebesülteket, gondoskodjanak róla, hogy újabb áldozatok foglalkoztassák majd ezeket az önfeláldozó embereket.

Siralmas kép! Így épít a kultúra s ugyancsak a kultúra az, amely emigyen rombol. Vajjon lesz-e ez még másképpen is?!

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

Levél (Bevezetésféle) 3
A gyerek 10
Egy hasznos szociálpedagogiai intézmény . . 14
Egyesületek, intézmények 19
Ahol a nép őfelsége dönt 28
Az értelemgyakorlat 34
Hazátlanokról 39
A baseli tarsang 48
Szemlélődés 58
Párisban 66
Keleti tengeren 74
Gyáriparról 79
Hogyan készülnek a kották? 84
Útban Krisztiánia felé 89
Skandináv levél 94
Görögországi jegyzetek 101
Gondolatok útközben 109

II.

A játékország 115
A háborús Balkán (Durazzo) 120
Bombán át a kultúra felé 131
Háborús ország fővárosában 136
A háború sebesültjei között 142

THALLMAYER ÉS SEITZ

GYÓGYÁRUK ÉS VEGYI TERMÉKEK NAGYKERESKEDÉSE

BUDAPEST.

Anyák figyelmébe!

A Phosphatine Falières

a gyermekek legkiválóbb tápszere az ELVÁLASZTÁS IDŐSZAKÁTÓL kezdve már könnyü emészthetőségénél fogva is. A FOGZÁST MEGKÖNNYITI és biztosítja a csontrendszer fejlődését.

:: Kapható a gyógyszertárakban. ::

Magyarországi főraktár:

ZOLTÁN BÉLA GYÓGYSZERTÁRÁBAN ::
BUDAPESTEN, V., SZABADSÁG-TÉR

KOCHMEISTER FRIGYES UTÓDAI

Sürgönyeim: „Pharmachemia“

Cheque-számla: 3738 szám.

Gyógyáru- nagykereskedés, gyógy- és vegyikészítmények- és kötszerek gyára

BUDAPEST, V. HOLD-U. 8.

TELEFON: 37—42. SZ. (HELYI EXPEDICIÓ.)

Iroda: V., Hold-utca 8. sz. Telefon: 33—94. (Iroda.)

Gyár: III., Bécsi-út 2128. Telefon: 41—16. (Gyár.)

RICHTER GEDEON

VEGYÉSZETI GYÁRA, BUDAPEST, X.

◆◆◆

HYDROPYRIN

fejfájás, nátha, influenza ellen. Egy phiole 10 drb 1 gr. vagy 20 drb 1/2 gr. ára 1.20 fillér.

PEROXID-SZÁJVIZ (Hydrogenium hyperoxydatum). Kiváló szájvíz, mely megfelel a modern szájápolás követelményeinek és mivel hydrogen hyperoxidatumot tartalmaz, részben baktericid hatásu, részben meggyógyitja a szájban levő erosiokat és ulcusokat. **1 üveg ára 1.20 fillér.**

HYPEROL-SZÁJVIZTABLETTA. Két tablettának 1/2 pohár vízben való feloldásával kellemes, jól desinficiáló szájvizet nyerünk, mely szájápoló, fogkonzerváló, torokőblítő szer. **Utazásnál nélkülözhetetlen, igen kis helyet foglal el.** 1 üveg 40 tabletta . . . . . **ára 1.20 fillér.**

Dr. Wander-féle Ovomaltine

tartalmaz: ***maláta-kivonatot, tejet, kakaot és friss tojást.*** Kellemes iz, étvágygerjesztő hatás, könnyü emésztés, olcsóság s végül egyszerü elkészitési módja késztették az orvosokat azon kijelentésre, hogy:

Ajánlás: Gyenge idegzetüeknél (Neurasthenia) testi és szellemi kimerültség esetén, gyengélkedő rachitikus gyermekeknél, skrofulozisnál, tüdővészeseknek. Gyermekágyas nők — szoptatós anyák — dajkák, 10 hónapon felüli csecsemőknek és lábbadozóknak. Tej és tejkura igazi hatása csak akkor áll be, ha az *OVOMALTINE-vel* készül. Kapható gyógyszertárakban és drogeriákban. **100 grmmos bádogdoboz ára 1.— kor.** **Kóstoló-mintát szivesen küldünk.**

Dr. WANDER R.-T. gyógyszerészeti és diätetikus készitmények gyára

BUDAPEST, 100. X., KERESZTURI-UT 30-32.

Rozsnyay Mátyás Chinavasbora

páratlan hatásu szer idegesség, vérszegénység és gyengeség ellen.

Eladás nagy haszonnal jár.

1 postacsomag	6 kis üveg	9.12 K	Eladási ára 2.40 K.
1 „	4 nagy „	8.92 „	„ „ 3.50 „

Rozsnyai Mátyás Chinin-cukor és csokoládéja

pályakoszoruzva az orvosok és természettudósok 1869-ik évi fiumei naggyülésén.

100 darabnál	5 ráadás	6.12 K	Tiszta haszon	4.38 K.
300 „	30 „	18.12 „	„ „	14.88 „
500 „	100 „	30.12 „	„ „	29.88 „

Eladási ára darabonként 10 fillér. **Mindig friss készitmény jön forgalomba.**

Pepsin-bor. Étvágytalanság ellen. **1 üveg eladási ára 3.20 K** 6 üveg 12.12 K.

Condurango-bor. Gyomorbajok ellen, **1 üveg eladási ára 2.40 K,** 6 üveg 9.12 korona.

Egyedüli készitője a hires Serail-piperecikkeknek.

Üvegjelző-tintának ára kis flaskó 3 K. **Salon-görögtüzeknek ára** 1 kg 4 K

ROZSNYAY GYÓGYSZERTÁR

= ARADON. =

nedves és hideg nyáron is. Aki tehát sokat tartózkodik a szabadban, könnyen van kitéve hüléseknek, csuzos és köszvényes megbetegedéseknek. Télen a lakások gyakran huzatosak, hiányosan vagy pedig tulságosan vannak fütve és olykor nedvesek. Itt is rendszerint köszvényes, csuzos fájdalmak, torokfájás, fog- és mellfájás, oldalszurás és sok egyéb baj leselkedik az emberre.

Ha ily esetekben bevált jó szer van a házban, ugy ezt már az első fájdalom jelentkezésénél alkalmazva, elüzhetjük a bajt. Jó háziszerekről csak a tapasztalt emberek kimondásán alapuló igazság bizonyithat többet, mint minden önző dicsérgetés. Ily kitünő, bevált készitmények, mint ezt saját tapasztalatból tudjuk, a Feller-féle fájdalomcsillapitó, gyógyitó, erősitő „Elzafluid“ és a Feller-féle rebarbara „Elza-pilulák“. Ime egy bizonyiték: Dr. Neugebauer ur, Bécs, VIII., Laudon-utca 42. sz. irja: „Az Ön Elza-fluidját baráti részről ajánlották egy 83 éves embernek, aki arteria-klerozisban szenvedett, hogy azzal lábainak izomgyengeségét megszüntesse. Ezek a bedörzsölések tényleg jól szolgáltak és az illető ur kijelentette, hogy most sokkal jobban tud járni“. Dr. Schmidt R. ur Pittenből, Alsóausztria, igy ir: „Mindkét Elza-készitményével, nevezetesen az Elza-fluiddal fényes eredményeket értem el és már sokaknak ajánlottam“.

Meg kell Önnek még mondanunk, még pedig saját tapasztalatból, hogy: kitünő az étvágyunk, egészséges a gyomrunk és sem gyomornyomás, sem egyéb fájdalom nem kinoz bennünket, mióta a Feller-féle hashajtó rebarbara „Elza-pilulákat“ használjuk. Próbálja Ön is ezeket, mert szabályozzák a székelést, elősegitik az emésztést, csillapitják a görcsöt és javitják a vért. 6 doboz bérmentve 4 korona, mig a Feller-féle Elza-fluid próbatucatja 5 korona. Mindkét szer készitője csakis Feller V. Jenő gyógyszerész, Stubica, Vásártér 180. szám. (Zágrábmegye).

TÖRÖK JÓZSEF GYÓGYSZERTÁRA

BUDAPEST VI., KIRÁLY-U. 12.

AZ ÖSSZES BEL- ÉS KÜLFÖLDI GYÓGYKÜLÖNLEGESSÉGEK, ILLATSZEREK, PIPERECIKKEK, VEGYSZEREK, KÖTSZEREK, SEBÉSZETI CIKKEK ÉS GUMMIÁRÚK NAGY RAKTÁRA.

A HAJHULLÁS leggyakoribb oka a fejbőr korpázása. — A korpa képződését kell tehát megakadályozni. — Akinek pedig már korpás a fejbőre, alaposan kell azt tőle megtisztítani. Mindkét célra a legjobbnak bizonyult szer a

PETROL EGGER.

Aki ezen hajszeszt használja, annak fejkorpája nem lesz és így nem is fog soha hullani a haja. Egy üveg ára 2 korona 40 fillér,

A Dr. EGGER-féle zamatos **Egleo-fogpép** használata kellemes, a fogakat rövidesen csillogó fehérré és egészségessé teszi.
Egy eredeti nagy tubus 70 fill. Kapható minden gyógyszertárban és drogériában.

JOÁNOVICS SÁNDOR

GYÓGYSZERÉSZ — KÖTŐSZERGYÁRA

Postatakp. chequeszámla 24,425 sz.

Mentőeszközök, betegápolási cikkek, orvossebészeti műszerek, gummiáruk stb. gyári raktára

TELEFON 147-74.

Gyár: **BUDAPEST,** Iroda és raktárak:

II., Erőd utca 10. sz. ◆ II., Erőd-utca 1–3. sz.

DIANA-SZAPPAN
DIANA-KRÉM
DIANA-PUDER

Mindenütt kapható!

Kerpel-kézfinomító 1 kor. A kezet 3 nap alatt bársonysimává teszi.

Kerpel-arcfinomító-puder 2 kor. Az arcon kitünően tapad, szabad szemmel nem látható.

Kerpel-arcfinomító 2.50 korona. Rögtön szépit, szeplőt, májfoltot eltüntet.

Kerpel-bőrfinomító-szappan 3 drb 1.30 K Kitünő illatu mosdószappan.

1 kézfinomitót, 1 arcfinomitót, 1 pudert, 3 szappant franko küld:

KERPEL VILMOS

BUDAPEST, V. KERÜLET, LIPÓT-KÖRUT 28. SZÁM.